

Suursodan historiografian jäljillä

**Kolmikymmenvuotinen sota 2000-luvun ruotsalaisessa, saksalaisessa ja suomalaisessa
historiantutkimus- ja tietokirjallisuudessa.**

Sami Hyle

Maisterintutkielma

Yleinen historia

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistinen tiedekunta	Laitos Historian ja Etnologian laitos
Tekijä Sami Hyle	
Työn nimi Suursodan historiografian jäljillä: Kolmikymmenvuotinen sota 2000-luvun ruotsalaisessa, saksalaisessa ja suomalaisessa historiantutkimus- ja tietokirjallisuudessa.	
Oppiaine Yleinen historia	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Elokuu 2022	Sivumäärä 75
<p>Tiivistelmä Kolmikymmenvuotinen sota on kiinnostanut eri maiden historiantutkijoita satoja vuosia. Kolmikymmenvuotisen sodan historiografinen anti on laaja. Edelleen 2000-luvulla, vuosina 1618-1630 käyty sota kiinnostaa historiantutkijoita ja tietokirjailijoita. Tässä tutkielmassa pyritään selvittämään narratiivianalyysin kautta, miten kolmikymmenvuotisesta sodasta kirjoitetaan 2000-luvun ruotsalaisessa, saksalaisessa ja suomalaisessa historiantutkimus- ja tietokirjallisuudessa. Jokaisella maalla on omat kiinnostuksen kohteensa. Perinteinen ruotsalainen historiografia keskittyy vuosiin 1630-1648 ja siihen, miten Ruotsista tuli suurvalta. Saksalaista historiografiaa kiinnostaa Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan sisällä tapahtunut saksalainen valtionmuodostus. Suomalaisessa historiografiassa keskitytään suomalaisten sotilaiden ja hakkapeliittojen sotamenestykseen.</p> <p>Tutkielmassa hyödynnän narratiivianalyysia päämetodina, jonka seurauksena tutkielmassa aihetta käsitellään kolmen teeman kautta. Nämä teemat ovat suomalaisten sotilaiden ja hakkapeliittojen kuvaaminen, sodan aiheuttaman väestötragedian ja väkivallan esittelemine ja kuningas Kustaa II Aadolfin rooli ja henkilökuva sodassa. Jokainen teema voidaan löytää lähdemateriaaleissa ja ne antavat erilaiset tulokset. Suomalaisten sotilaiden rooli on lähinnä huomioitu suomalaisissa lähteissä. Sanat “Suomi” ja “suomalainen” eivät yleisesti esiinny ruotsalaisissa ja saksalaisissa lähteissä. Väkivalta ja väestötragedia esitetään yleisesti johtuneen palkkasotilaiden ryöstelystä. Keskimäärin kaikkien osapuolten on kuvattu harjoittaneen yhtä julmaa väkivaltaa, mutta tietyt ruotsalaiset ja suomalaiset lähteet painottavat ruotsalaisten ja suomalaisten osallistuneen ryöstelyyn vähemmän. Kustaa II Aadolf saa tilaa erilailla erit eoksissa. Kuninkaan soturikuninkaan maineeseen keskitytään vähemmän. Kuninkaan henkilökuva valtakunnan kehittäjänä ja poliittisena pelaajana on enemmän esillä teoksissa.</p>	
Asiasanat Historiografinen tutkimus, 2000-luku, kolmikymmenvuotinen sota, narratiivianalyysi	
Säilytyspaikka Jyväskylän Yliopisto JYX-Arkisto	
Muita tietoja	

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuskysymykset	2
1.2 Menetelmät	3
1.3 Aikaisempi tutkimus	6
1.4 Lähdemateriaalit	8
2. Suursodan kulku	13
3. Suomalaisten sotilaiden rooli sodassa?	19
4. Väestötragedian ja väkivallan pääsyylliset?	33
5. Kustaa II Aadolf sodan päähenkilönä?	48
6. Päättäjä	62
Lähdemateriaalit	65
Liitteet	69

1. Johdanto

“Historioitsijat ovat tulkinneet sotaa joko omista kansallista lähtökohdistaan, jolloin kolmikymmentävuotisesta sodasta on lähinnä tullut peili, jonka heijastuksesta on näkynyt vain oma kansallisen itseymmärryksen haavekuva, tai sitten puhtaasti kansainvälisestä näkökulmasta, jolloin kolmikymmentävuotinen sota on usein kutistunut uuden ajan suurvaltojen välisen hegemoniakamppailun alaviitteeksi. Läntisen Euroopan kansoilla on kaikilla omat kolmikymmentävuotiseen sotaan liittyvät lempiaiheensa ja myyttinsä.”¹

Kolmikymmentävuotinen sota, kuten historiantutkija Olli Bäckström sitaatissaan toteaa, on pitkään kiinnostanut eri tutkijoita ympäri Länsi-Eurooppaa. Sodan historiografian perinteet ovat pitkät ja kuten Bäckström toteaa teoksessaan *Polttolunnaat: Eurooppa sodassa 1618-1630*, sodan kokonaisuus ja perinne on kirjoitettu vuodesta 1791 lähtien. Friedrich von Schiller loi muotin, jossa katsotaan sodan alkaneen böömiläisenä kapinana vuonna 1618 ja päättyneen Westfalenin rauhaan vuonna 1648.² Erilaiset tutkimuskohteet ja teemat ovat näin vakiintuneet viimeisen yli 350 vuoden aikana ja yhä edelleen sota kiinnostaa tutkijoita. Tutkijoiden lisäksi, kuten Bäckström toteaa, kolmikymmentävuotisesta sodasta löytyy teemoja ja myyttejä, jotka edelleen kiinnostavat historioitsijoita 2000-luvulla.

Bäckström kiteyttää teemoja eri historiografioissa seuraavasti. Saksalaisessa historiografiassa kolmikymmentävuotisen sodan keskeisimmäksi ja tärkeimmäksi teemaksi nousee Pyhä saksalais-roomalainen keisarikunta ja sen sisällä tapahtunut saksalainen valtionmuodostus. Ruotsalaisessa historiografiassa keskitytään usein ajanjaksoon 1630-1648 välillä, jolloin periferiasta esille ponnistanut Ruotsi nousi eurooppalaiseksi suurvallaksi. Ranskalaiselle historiografialle kiinnostuksen kohteeksi nousee Ranskan laajentuminen sen nykyisiin rajoihin.³ Suomalaisessa historiografiassa nousee vahvasti esiin suomalaisten sotilaiden ja etenkin hakkapeliittojen rooli sodassa osana Ruotsin armeijaa ja ratsuväkeä. Kolmekymmentävuotisen sodan historiografian perinteet ovat pitkät eri valtioissa. 2000-luvulta tosin ei ole vielä kunnollista selvitystä historiagraafisista muutoksesta aikaisempiin

---

¹ Bäckström, 11.

² Bäckström, 11.

³ Bäckström 11.

vuosikymmeniin. Vuosien 1998-2020 välillä on edelleen julkaistu tutkimuksia ja tietokirjallisuutta sodasta.

Tässä pro gradu tutkielmassa pyrin kartoittamaan 2000-luvun tutkimus- ja tietokirjallisuuden pohjalta saksalaisesta, ruotsalaisesta ja suomalaisesta näkökulmasta sodan historiografiaa. 2000-luvun historiografista tutkimusta ei ole vielä juurikaan tehty. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella rajatusti minkälaisiin teemoihin 2000-luvulla on keskitetty. Tässä tutkielmassa käytetään rajattua erää kolmikymmentävuotiseen sotaan keskittyvää tutkimus- ja tietokirjallisuutta vuodesta 1998 alkaen. Vuosi 1998 on hyvä aloitusvuosi, koska se on 350 vuoden merkkipäivä sodan päättymisestä, jolloin julkaistiin uusia tutkimuksia. Historiografiseen tutkimukseen liityen on kuitenkin hyvä mainita, että rajatun materiaalin pohjalta laajamittainen historiografinen kuvaus ja tulkinta kolmen eri valtion tuotannosta on mahdotonta toteuttaa. Tutkielmasta pyritään kuitenkin esittämään 2000-luvulla selvästi korostettuja teemoja.

1.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymykset tälle työlle muotoutuivat lähinnä sitä kautta, mitä käytetyistä lähdemateriaaleista voitiin huomioda. Hypoteesina voidaan olettaa, että suomalainen, saksalainen ja ruotsalainen tutkimus ja tietokirjallisuus varmasti eroavat toisistaan. Näkökulmat ja teemat on todennäköisesti kirjoitettu mukailemaan tutkijoiden omia kansallisia intressejä. Kysymys siitä, että eroavatko sisällöt toisistaan on osittainen itsestäänselvyys. Näin kysymykset siitä, mitä ja miten tutkijat ja tietokirjailijat käsittelevät sodan eri aiheita on sopivampaa tarkastella. Näin lähdemateriaalien sisällöt voidaan asettaa vertailevaan asemaan yhtäläisyyksien ja erojen kartoittamiseksi. Tulkintaa voidaan lisätä myös kysymällä, miksi jotain asioita on kirjoitettu eri lailla, samoin myös mitä on mahdollisesti jätetty kirjoittamatta. Tarkoituksena on selvittää, miten kolmikymmenvuotisen sodan historiografia muodostuu kolmen valtion näkökulmista. Tutkimuskysymykset voidaan muotoilla seuraavanlaisesti:

Miten tutkijat ja tietokirjailijat ovat lähestyneet aihetta?

Mihin narratiiveihin kirjoissa keskitytään?

Mitä yhtäläisyyksiä ja eroja maiden narratiiveissa voidaan havaita?

Miten kolmikymmenvuotisen sodan kerronnallinen kokonaisuus on kirjoitettu?

Kerronnallinen kokonaisuus tarkoittaa tässä yhteydessä sitä, mihin osa-alueisiin tutkija tai tietokirjailija keskittyy koko sodan narratiivissa. Esimerkiksi keskitytään tiettyihin vuosiin enemmän kuin toisiin. Koko sotaa käsittelevät teokset saattavat alkaa eri kohdista, kuten Kustaa II Aadolfin maihinnoususta 1630 näin sivuuttaen ensimmäiset 12 vuotta sodasta.

Yleisillä kysymyksillä voidaan lähestyä lähdemateriaaleja, jolloin ei tarvita erillisiä kysymyksiä jokaiselle kansalliselle näkökulmalle. Kysymykset keskittyvät enemmän kirjojen tarjotun sisällön analysoimiseen, jolloin voidaan tehdä analyysia tutkimuskirjallisuuden ja tietokirjallisuuden välillä. Näin voidaan paremmin tehdä temaattisia huomioita sisällöistä ja analysoida eri narratiiveja, joita voidaan kirjallisuudesta löytää. Tutkielman sisältö etenee temaattisesti, sillä analysoinnin kohteeksi nousee kolme tiettyä teemaa, jotka tulivat vahvimmin esiin lähdemateriaalista. Kolme teemaa joita tarkastellaan ovat seuraavat:

- Suomalaisen sotilaiden ja hakkapeliittojen roolin kuvaus lähdemateriaaleissa.
- Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan ja saksan alueen väestötragediaan keskittyminen
- Ruotsin kuninkaan Kustaa II Aadolfin henkilökuva ja rooli sodassa

Nämä kolme teemaa nousevat esiin vahvimmin ja muodostavat tämän tutkielman käsittelykappaleet. Teemoja tarkastellaan aiemmin mainittujen tutkimuskysymysten kautta. Suomalaisuuden osuudesta voidaan myös pohtia hieman tarkemmin, miten ja kuinka paljon suomalaiset ja ruotsalaiset erotellaan toisistaan. Suomalaiset kuvaillaan usein erikseen ruotsalaisista sotilaista. Suomalaiset kuitenkin olivat osa Ruotsin armeijaa ja Ruotsin kruunun alamaisia. Tämä huomio on esimerkki siitä, miten mahdollisesti tutkijat ja tietokirjailijat ovat omilla valinnoillaan konstruoineet tiettyä kuvaa aikalaisista sodan aikana. Tällä pyritään vastaamaan tutkielman pääkysymykseen, miten ja mihin 2000-luvun kolmikymmenvuotisen sodan eri lähdemateriaalien historiografiassa keskitytään.

1.2 Menetelmät

Tässä työssä käytetyt lähteet ovat hyvin pitkälti yksittäisiä kokonaisuuksia, jotka on kirjoitettu monografian muotoon. Historialliset tutkimukset ja tietokirjallisuus kolmikymmentävuotisesta sodasta omaavat sisällään tietyn osan sodan narratiivista. Kolmikymmenvuotisen sodan pitkän keston vuoksi eri tutkijat ja tietokirjailijat ovat näin keskittyneet tiettyihin teemoihin. Teemat on oletettavasti koottu tutkijoiden ja tietokirjailijoiden kiinnostuksen ja tavoitteiden pohjalta, eli miksi he ovat kirjaa lähteneet kirjoittamaan. Lähdemateriaalien tutkimuksessa olen painottanut lähiluvun käyttöä. Lähiluvun kautta lähteiden kokonaisuus voidaan hahmottaa, usein jo kirjojen johdannossa. Esim. Bäckströmin johdannossa voidaan huomioda, että hänen julkaisemansa monografia poikkeaa tarkoituksella tieteellisistä konventioista. Vaikka kyseessä on historiallinen tutkimus, Bäckström perustelee kirjan suuntauksen olevan suurelle lukijakunnalle popularisoiva esitys, minkä vuoksi kirjassa ei pyritä täyttämään kaikkia akateemisen ja tieteellisen tutkimuksen kriteereitä. Myönnytyksiä tämän suhteen on tehty lähinnä viitteiden suhteen, joita käytetään ainoastaan lainausten ja tekstissä esiintyvien lähdeviittausten yhteydessä.⁴ Samaa voidaan siis päätellä muistakin lähteistä, missä kirjoissa tehdään lähinnä lukijakuntaa ajatellen myönnytyksiä akateemiselle esitykselle. Tietokirjoissa varsinkin voidaan havaita se, että kirjat aloitetaan hyvin usein kertomuksellisella johdannolla tai mennään suoraan asiaan. Tietokirjailijoiden valinnat siitä, miten asiat kirjassa lukijakunnalle esitetään on tarpeen ottaa huomioon huomioon.

Monografiassa painetaan usein lukijoille lukija ystävällisessä mielessä, eli kirjoissa saatetaan tehdä poikkeuksia tieteellisissä konventioissa. Tieteelliset teoksista luodaan tarinallinen kokonaisuus, jota voidaan tutkia narratiivianalyysillä. Täten pääasiallisena menetelmänäni katson perustelluksi käyttää kerrontateoreettista metodia eli narratiivianalyysia. Narratiivianalyysin avulla voidaan parhaiten tulkita ja analysoida lähteiden kokonaisuuksia ja osia. Kerrontateoreettisesti kirjoitetaan historian tapahtumista, jotka päättyvät kerronnan kohteiksi, sekä yhteisöllisestä tarpeesta käsitellä historiaa että kulttuurisen jatkumon läsnäolosta.⁵ Tutkimuksellisesti on kiinnostavaa kysyä, mikä menneisyys on ollut

---

⁴ Bäckström, 13.

⁵ Pikkanen, 2.

merkityksellistä.⁶ Historiankirjoituksen historian tulkinnasta voidaan kaavailla kertomus. kolmikymmenvuotinen sota voidaan kuvailla suurena kertomuksena ja yhteisöllisenä avaintapahtumana.⁷

Yhteiskuntatieteilijä Matti Hyvärinen ottaa narratiivianalyysissä huomion narratiivin yhtenäisyyden (*coherence*). Kertomukselle on yleisesti esitetty tyypillisenä, että se seuraa lineaarista alun ja lopun omaavaa kokonaisuutta.⁸ Historiografisessa tutkimuksessa ja historiassa yleisemmin kertomukset voivat kuitenkin olla usein rikkonaisia. Historian filosofi Louis Mink toteaa, kuinka Aristoteleen ajoista lähtien tarinalle on universaalisti kehitetty alku, keskiö ja loppu. Mink toteaa, että elämäkokemusten ei universaalisti tarvitse muodostaa narratiivia, mutta ne saavat sen muodon ihmisten tehdessä tarinasta kokonaisuuden.⁹ Hyvärinen pohjaa teoriaa narratiivianalyysille, jolla voidaan tulkita rikkonaisempia kokonaisuuksia, ja kolmikymmenvuotisen sisällä on useita pienempiä rikkonaisia narratiiveja. Tosin ne voidaan tulkita myös omina kokonaisuuksina, mutta tärkeää narratiivien tulkinassa ovat tutkijoiden omat valinnat niiden luomisessa. Hyvärinen lisää tähän narratiivisen historian tutkimuksen johtohahmon Hayden Whiten huomion siitä, kuinka maailman kokonaisuutta ei voi sulkea jäykkiin ja liikkumattomiin narratiiveihin.¹⁰ Narratiivin analyysin suhteen on sopivaa pyrkiä tulkitsemaan narratiivin kokonaisuuksia, myös rikkonaisia, kuten Hyvärinen on teorisoinut teoksessaan.

Tässä avainkäsitteitä ovat eri teemat ja myytit, joita sotaan keskittyvät tutkimukset ja tietokirjat ovat analysoineet 2000-luvulla. Osien ja kokonaisuuksien, etenkin tutkimuksen teemojen, selvittämiseen on mielestäni perusteltua käyttää kerrontateoreettista metodologiaa. Näkökulmat, ideologiat, historiausta ja arvot ovat keskeisiä siinä, miten eri historian tietokokonaisuudet aiheesta syntyvät. Tämän vuoksi tärkeät huomiot historiankirjoituksen historian tarkastelussa onkin ottaa tutkijoiden ja tietokirjailijoiden omat taustat. Taustoista voidaan päätellä hieman narratiivi valintoja. Tietysti tutkijoiden teosten aiheuttamaa vaikutusta lukijalle on vaikeaa selvittää.¹¹

---

⁶ Pikkanen, 2.

⁷ Pikkanen, 2.

⁸ Hyvärinen, 1-2.

⁹ Hyvärinen, 5.

¹⁰ Hyvärinen, 5.

¹¹ Pikkanen, 7.

Toinen menetelmä, jota käytän narratiivianalyysin lisäksi, on vertaileva metodi. Tämän on tarkoitus tukea narratiivianalyysia asettelemalla eri kokonaisuudet rinnakkain; näin saadaan paremmin selville juuri niitä teemoja, joihin suomalaiset, ruotsalaiset ja saksalaiset tutkijat, sekä tietokirjailijat ovat keskittyneet, sekä hahmotetaan paremmin, miten eri teemoista on kirjoitettu 2000-luvulla. Vertaileva historia määritellään systemaattiseksi vertailuksi kahden tai useamman historiallisen prosessin välillä.¹² Vertailevaa metodologiaa voidaan myös yksinkertaistaa, eli se keskittyy samankaltaisuuksiin ja eroihin. Laajemmin se keskittyy siihen, mitkä historialliset asiat olivat laajemmin jaettavissa ja mitkä olivat erityisen ainutlaatuisia.¹³ Vertailevaa metodologiaa käytetään monin eri tavoin, sillä tutkijat ovat sen yksityiskohdista erimieltä. Esimerkiksi ranskalainen historioitsija, Marc Bloch, käytti vertailevaa metodologiaa antamaan vahvistettavia ja väärennettyjä tuloksia. Vastalauseena Blochin seuraajat ovat esittäneet, että tämän tyylinen vertailevan metodin luokittelu on liian kehittymätön. Saksalainen historioitsija Thomas Welskopp uskoo vertailevan metodin tarjoavan mahdollisuuden tarkastella ongelmaa, joka helpottaa kohteen analysointia.¹⁴ Vertailevaa metodologiaa harvemmin harjoitetaan sen puhtaassa muodossa ja yleensä tutkija rakentaa siitä erilaisia narratiiveja tai juonia. Vertailevan metodin käyttö ja tarve luo sille oman kontekstin, jota voidaan hyödyntää erilailla erilaisissa historiantutkimuksissa.¹⁵ Tässä työssä vertailevaa metodologiaa tarvitaan kartoittamaan historiografista kokonaisuutta kolmikymmenvuotisesta sodasta, jossa voidaan tehdä jonkinlainen johtopäätös ruotsalaisten, saksalaisten ja suomalaisten sodan tulkinnoista ja narratiiveista.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Historiografista tutkimusta kolmikymmenvuotisesta sodasta, jossa sota on ainoana tarkastelu kohtana, on hankala löytää. 2000-luvulla historiantutkimuksen tutkimusta on tehty yleisemmin ja tutkimuksen kenttä on hyvin laaja. Historiankirjoituksen tutkimusta voidaan tehdä monesta erilaisesta aiheesta. Turun yliopiston poliittisen historian professori Jorma Kalela kirjoittaa yleisesti historiantutkimuksen ja historian yhteydestä. Vuonna 2002 ilmestyneessä teoksessa *Historiantutkimus ja historia* Kalela pyrkii esittämään, että

---

¹² Kocka ja Haupt, 2.

¹³ Cohen ja O'Connor, 12.

¹⁴ Cohen ja O'Connor, 13.

¹⁵ Kocka ja Haupt, 5.

historiantutkijat ovat keskittyneet korostamaan historiantutkimuksen erityisyyttä. Tutkijat eivät ole Kalelan mukaan kysyneet, miten historiantutkimus eroaa muusta historiankirjoituksesta. Kalelan teoksessa pohditaan, että historiantutkimus syntyy tutkijan käytännön työn kautta ja väitetään sen olevan vain yksi tapa esittää historiaa.¹⁶ Kalelan tutkimuksen tavoitteena on esittää, että teoreettiset tarkastelut ovat hyödyllisiä historiantutkimukselle.¹⁷

Historiantutkimuksen tutkimuksessa ollaan keskitytty tutkijoiden käytännön työhön ja tutkimus ei aina keskity suoraan tiettyyn kokonaisuuteen. Yleisesti historiantutkimuksen tutkimuksessa keskitytään tiettyyn aikaan ja aiheeseen. Jyväskylän yliopiston Suomen historian professori Petri Karonen toimitti teoksen *Tiede ja yhteiskunta: Suomen Historiallinen Seura ja Historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*, (2019). Teos esittelee neljässä osiossa Suomen historiallisen seuran Suomen historiantutkimuksen eri vaiheita. Tutkimus pyrkii esittämään yleisemmän historiografisen kuvauksen ja idiografisemman tutkimusnäkökulman. Hän keskittyy erityisesti julkaisutoiminnan muodoissa ja sisällöissä tapahtuneisiin muutoksiin, sekä historiantutkijoiden ja seurojen yhteistyöverkkojen kehitykseen. Tutkimus kattaa pidemmän aikavälin, lähes kaksisataa vuotta. Pitkän aikavälin tutkiminen on tyypillistä historiografiselle tutkimukselle. Yleisesti se ei keskity suoraan pelkästään 2000-luvulla julkaistuihin tutkimuksiin ja oma työni asennoituu uutena näkökulmana tälle aikavälille.

Historiantutkimuksen historiaa on tehty myös laajemmalla yhteistyöllä. *Making Nordic historiography: connections, tensions and methodology, 1850-1970* (2017), on Tampereen yliopiston historian professorin Pertti Haapalan, Turun yliopiston kultuurihistorian tutkijan Marja Jalavan ja Göteborgin yliopiston historiantutkijan Simon Larssonin toimittama teos, jossa pyritään selvittämään pohjoismaista historiografiaa kysymällä, miten pohjoismainen historia muodostuu. Teoksen tarkoituksena on laajentaa metodologista kenttää ja kirjoittaa historiografista yhteiskunnallista historiaa (*societal history*).¹⁸ Teoksessa keskitytään kriittisesti aikaisempien pohjoismaisten tutkijoiden töihin ja pyritään yhdistämään ne metodologiseen nationalismiin (*methodological nationalism*).¹⁹ Käsite viittaa siihen, että

---

¹⁶ Kalela, 14.

¹⁷ Kalela, 16.

¹⁸ Haapala, Jalava ja Larsson, 3.

¹⁹ Haapala, Jalava ja Larsson, 6.

usein historiassa liitetään valtiot sosiaalisiksi yhteisöiksi, joilla oli aina tiukka yhteisö historialliselle kehitykselle, etenkin valtion muodostuksessa. Metodologista nationalismia pyritään korvaamaan empiirisellä transnationalismilla (*empirical transnationalism*), jolla pyritään analysoimaan suoria tekijöitä ja mekanismeja, jotka mahdollistivat historiallista vuorovaikutusta pohjoismaiden välillä.²⁰ Tärkeäksi teokselle tuli esittää transnationaalista teoriaa, jolla yhdistää viisi pohjoismaata ja se on osoitus historiografisen tutkimuksen yhteistyöstä, joka käsittelee monien eri maiden historiantutkijoita kirjoittajina ja tutkimuskohteena. Historiantutkimuksen tutkimuksen osalta oma työni aihe voidaan perustella 2000-luvun historiantutkimuksen vähäisemmistä kartoituksista muodostuvana, omana osa-alueenaan, joka keskittyy tietyn aikakauden kirjoituksiin pienemmässä mittakaavassa.

1.4 Lähdemateriaalit, tutkijat ja tietokirjailijat

Lähdemateriaalina tässä tutkielmassa käytetään ruotsalaisia, saksalaisia ja suomalaisia kolmikymmenvuotiseen sotaan keskittyviä historiantutkimuksia ja tietokirjallisuutta. Kirjat on julkaistu aikavälillä 1998-2020. Teoksia on valittu tätä tutkielmaa varten 12 kappaletta, jolloin jokaisesta kansallisuudesta on vähintään yksi esimerkki akateemisesta tutkimuksesta ja tietokirjallisuudesta. Ne keskittyvät kaikki eri osiin kolmikymmenvuotisesta sodasta, yleensä omien teemojensa värittäminä. Kirjallisuus on jaettu näin kahteen ryhmään, historiantutkimus ja tietokirjallisuus. Satojen sivun mittaisten kirjojen koko sisältöä on hankala saada mahtumaan tutkielmaan, joten kontekstoinnin vuoksi lyhyet tiedot tutkijoista ja kirjoista esitellään tässä luvussa.

Nils Erik Villstrand (S. 1952) on suomalainen historioitsija ja filosofian tohtori vuodesta 1992 lähtien. Villstrand on työskennellyt mm. Svenska litteratursällskapet i Finland r.f. Arkistossa, vuosina 1996-2000 Pohjanmaan museossa museajohtajana, sekä Åbo Akademin pohjoismaiden historian professorina vuodesta 2000 lähtien. Villstrandin tuotanto keskittyy varhaismodernin historiaan pohjoismaissa 1500-, 1600- ja 1700-luvuilla sekä pohjanmaan historiaan.²¹ Tähän tutkielmaan Villstrandilta on otettu kaksi julkaistua artikkelia, yksi

---

²⁰ Haapala, Jalava ja Larsson, 7.

²¹ <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-VillstrandNilsErik>, viitattu 26.02.2022.

ruotsiksi ja yksi saksaksi. Villstrandin tekstit ovat suunnattu saksankieliselle ja ruotsinkieliselle lukijakunnalle, mutta edustaa suomalaisen tutkijan näkökulmaa.

Ensimmäinen ruotsinkielinen artikkeli on *Ett avläggset krigs närhet : det trettioåriga kriget och Finland*, joka on julkaistu osana ruotsalaisen historioitsijan Lars Ericson Wolken kokoelmateokseen *Vägen till Westfaliska freden. Sverige och trettioåriga kriget* vuonna 1998. Artikkelit keskittyvät suoraan suomalaisten osallisuuteen kolmikymmenvuotiseen sotaan.

Toinen Villstrandin artikkeli on saksankielinen *Finnland und der grosse Krieg : Erfahrung und Erinnerung*, joka on julkaistu saksankielisessä kokoelmateoksessa *Gustav Adolf, König von Schweden : die Kraft der Erinnerung 1632 - 2007* vuonna 2007. Teoksessa kuvataan Kustaa II Aadolfin perintöä, ja Villstrand keskittyy omassa artikkelissaan kuninkaan suhteeseen Suomen alueeseen.

Olli Bäckström (s. 1973) on suomalainen historioitsija, joka on opiskellut historiaa Skotlannissa Aberdeenin yliopistossa ja myöhemmin palannut Suomeen vuonna 2009. Hän valmistui filosofian maisteriksi Helsingin yliopistosta vuonna 2012. Bäckström on erikoistunut tutkimaan 1600-luvun sotahistoriaa, erityisesti juuri kolmikymmenvuotista sotaan.²² Bäckströmin tässä tutkielmassa käytetty on vuonna 2013 julkaistu *Polttolunnaat: Eurooppa Sodassa 1618-1630*. Kirja keskittyy kolmikymmenvuotisen sodan tapahtumiin vuosien 1618-1630 välillä, eli noin ensimmäiseen kymmeneen sotavuoteen. Tällä Bäckström on pyrkinyt tuomaan uutta näkökulmaa vähemmälle huomiolle jääneelle osalle sodasta, viitaten siihen, että sodan ensimmäinen puolisko on hyvin erilainen kokonaisuus sen jälkipuoliskoon verrattuna.²³

Mirkka Lappalainen (s. 1975) on suomalainen filosofian tohtori ja historiantutkija, joka on keskittynyt tutkimusurallaan pitkälti Ruotsin vallan ajan historiaan. Lappalainen on työskennellyt Helsingin yliopistossa vuodesta 2014 lähtien. Lappalaisen teokset ovat saaneet vuosien aikana palkintoja, etenkin tässä tutkielmassa käytetty teos, *Pohjolan Leijona: Kustaa II Aadolf Ja Suomi 1611-1632*, vuodelta 2014. Teos sai Tieto-Finlandia ja Vuoden tiedekirja palkinnon vuonna 2014.²⁴ Teos itsessään käsittelee vahvasti Ruotsin kuninkaan Kustaa II

---

²² <https://atena.fi/kirjailijat/olli-backstrom> viitattu 26.02.2022.

²³ Bäckström, 11.

²⁴ <https://375humanistia.helsinki.fi/humanistit/mirkka-lappalainen-1>, viitattu 26.02.2022.

Aadolfin valtion rakentamisen politiikkaa ja etenkin kuninkaan suhdetta Suomen alueen hallintaan ja kehittämiseen. Kirjassa keskitytään myös siihen, miten Suomesta tuli keskitetyn suurvallan tärkeä osa.²⁵

Olavi Antila ja Juha E. Tetri (s.1953-2018): Olavi Antila on suomalainen tietokirjailija, mutta hänestä ei ole muita tietoja saatavilla. Juha E. Tetri oli sotilasuralle suuntautunut, mutta julkaisi elämänsä aikana tietokirjoja. Tetri suoritti toimiupseerin virkatutkinnon vuonna 1980 ja työskenteli mm. Maanpuolustuskiltojen liitossa ja Toimiupseeriliitossa. Tetri kirjoitti kirjoja lähinnä sotahistoriasta ja kunniamerkeistä ja toimi myös esimerkiksi . Uusimman tuntemattoman sotilaan sotilasasiantuntijana.²⁶ Antila ja Tetri julkaisivat yhdessä tietokirjan *Hakkapeliittain jäljillä : suomalaiset Euroopan sotakentillä* vuonna 2001. Kirja nimensä mukaisesti keskittyy pitkälti suomalaisten sotilaiden rooliin kolmikymmenvuotisessa sodassa. Teoksessa keskitytään tarkemmin suomalaisista koostuvan ratsuväkeen eli hakkapeliittoihin. Teos on kiinnostava jo johdannon huomiolla, missä Antila ja Tetri konstruivat erikseen ruotsalaisen ja suomalaisen historian kolmikymmenvuotisesta sodasta etenkin keskittyen siihen, kuinka hakkapeliittojen olemassaoloa on alettu kyseenalaistamaan. Kiinnostavaa on myös selvä viittaus Vilstrandiin kirjaan esipuheessa, missä Antila ja Tetri moittivat sen ainoaa suomalaista kirjoittajaa Villstrandia hakkapeliittojen vähättelystä.²⁷ Tetrin sotilasuran tausta on myös hyvä ottaa huomioon analysoidessa tämän kirja sisältöä.

Oskar Allan Sandström (s.1933-2014) oli ruotsalainen tietokirjailija ja journalisti. Sandström valmistui Uppsalan yliopistosta ja teki uraa journalistina eri ruotsalaisissa lehdissä, lähinnä politiikan toimittajana ja kulttuurireportterina. Sandströmin kirjatutanto keskittyi monenlaisiin aiheisiin, mutta suurimmaksi osaksi ne keskittyvät Ruotsiin ja Suomeen eri aikoina. Sandströmin taustasta on hyvä huomioida se, että hän oli naimissia suomalaisen sotapakolaisen kanssa; tämä on mahdollisesti vaikuttanut Sandströmin tyyliin kirjoittaa Ruotsi-Suomesta.²⁸ Sandströmin tietokirja *En stormakt föds : Sverige i 30-åriga kriget* on vuonna 1998 julkaistu teos, joka käsittelee Ruotsin suurvalta aseman syntymistä sodan seurauksena. Kirja edustaa tässä tutkielmassa ruotsalaista tietokirjallisuutta.

---

²⁵ Lappalainen, 17.

²⁶ <https://reservinsanomat.fi/art/in-memoriam-juha-e-tetri/>, viitattu 26.02.2022.

²⁷ Antila ja Tetri, 7. Artikkelin tarkemmin *Ett avläggset krigs närhet, Det trettioåriga kriget och Finland.*

²⁸ https://sv.wikipedia.org/wiki/Allan_Sandstr%C3%B6m, viitattu 26.02.2022. Huom. toistaiseksi ainoa lähde josta henkilöstä löytyy tietoja. Tosin viitteiksi laitettut linkit eivät johda mihinkään enää.

Dick Harrison (s. 1966) on ruotsalainen historiantutkija ja tietokirjailija. Harrison on työskennellyt Lundin yliopistossa historian professorina vuodesta 2003. Harrison tunnetaan Ruotsissa myös tietokirjallisuuden tuottajana. Harrison on keskittynyt lähinnä keskiaikaan, mutta on julkaissut teoksia monista aiheista. Tietokirjailijana Harrison on Ruotsissa tunnettu akateemisen taustansa vuoksi. Harrison kirjoittaa myös paljon artikkeleja ruotsalaiseen *Populärhistoria* lehteen.²⁹ Harrison edustaa tässä tutkielmassa ruotsalaista tutkimusta ja samalla 2000-luvun kolmikymmentävuotisen sodan tuoreinta tutkimusta. Teos *Trettioåriga kriget* on vuonna 2020 julkaistu ruotsalainen yleisesitys sodasta.

Jörg-Peter Findeisen (s. 1943) on saksalainen historian tutkija, joka keskittyy Skandinavian alueen historiaan. Findeisen opiskeli historiaa, saksan kielen ja kulttuurin sekä slaavilaisten kielen ja kulttuurin tutkimusta Rostockin yliopistossa. Hän on toiminut dosenttina Leipzigin yliopistossa 1986-1988, historian professorina Friedrich Schillerin yliopistossa 1988-1993 ja kunnia professorina Keski-Ruotsin yliopistossa vuodesta 1995 lähtien.³⁰ Findeisenin teos *Der Dreissigjährige Krieg : eine Epoche in Lebensbildern* on vuodelta 1998 ja edustaa saksalaista tutkimusta sodasta. Kirjan johdannossa viitataan sodan päättymisen 350. merkkivuoteen, joten teos voidaan laskea osaksi 1998 julkaistuja merkkivuositeoksia.³¹

Detlev Pleiss on saksalainen historiantutkija. Pleiss asuu nykyisin Saksassa ja on siirtynyt jo eläkkeelle.³² Pleiss on kirjoitti väitöskirjansa Åbo Akademin yliopistossa vuonna 2017. *Bodenständige Bevölkerung und fremdes Kriegsvolk : Finnen in deutschen Quartieren 1630-1650* on merkittävä teos, sillä se on tehty yhteistyössä saksalaisen ja suomalaisen tutkijoiden kesken. Se on myös vahvin esimerkki 2000-luvulta missä saksalaisen tutkija keskittyy juurikin suomeen ja suomalaisiin. Samoin voidaan mainita, että väitöskirjaa on ohjannut muun muassa Villstrand. Väitöskirja keskittyy siihen, miten paikallinen saksalainen väestö tuli toimeen suomalaisten sotilaiden kanssa. Ruotsin armeijan sotilaat olivat pitkään tekemisissä saksalaisen paikallisväestön kanssa. Väitöskirja myös antaa selvän fokuksen mahdolliselle tasapainolle suomalaisten ja saksalaisten kohtaamisesta. Saksalaiselle väestölle sota osoittautui isoksi väestölliseksi katastrofiksi.

---

²⁹ https://sv.wikipedia.org/wiki/Dick_Harrison, viitattu 26.02.2022.

³⁰ https://de.wikipedia.org/wiki/J%C3%B6rg-Peter_Findeisen, viitattu 26.02.2022

³¹ Findeisen, 8-9.

³² Tieto saatu Petri Karosen kautta Nils Erik Villstrandilta sähköpostin kautta, 14.03.2022.

Christian Pantle (s.1970) on saksalainen journalisti ja tietokirjailija. Pantlen taustaa on lähinnä fysiikan opiskelu Ludwig-Maximilians-Universität München yliopistossa vuonna 1989 sekä 1998-2000 journalistiikan opiskelu Burda Journalistschule -koulutuksessa.³³ Historian tutkijan taustaa Pantlella ei paljoa ole, mutta teos *Der Dreißigjährige Krieg: als Deutschland in Flammen stand* vuodelta 2017 on palkittu tietokirja Saksassa. Kirja keskittyy kolmekymmentävuotisen sodan tapahtumiin Saksassa ja etenkin sen vaikutuksiin saksalaisen väestön keskuudessa.

Lähdemateriaali on hyvin monipuolista, mutta siitä on hyvä ottaa huomioon muutamia lähdekriittisiä huomioita. Rajatun määrän vuoksi teoksista ei voida saada täysin kattavaa käsitystä 2000-luvun kolmikymmenvuotisen sodan historiografiasta. Samoin on otettava huomioon, että suomalainen materiaali jossain määrin dominoi tässä tutkielmassa. Isompana syynä tähän on itse kirjojen saatavuus, mutta katson sen tasapainottavan itsensä sillä Villstrandin artikkelit edustavat 2000-luvun alkupuolen suomalaista tutkimusta. Samoin kirjoista on otettava huomioon, että ne on suurimmaksi osaksi kirjoitettu suuremmalle lukijakunnalle, ja kirjoja on varmasti editoitu muotoon, missä niitä on mielettävä lukea. Tämä saattaa etenkin tietokirjojen kohdalla hankaloittaa lähdeviitteiden tarkastelua. Lähteistä on tarkoitus tehdä narratiivi analyysiä niistä nousevista teemoista ja tarkoituksena ei ole pohtia kirjojen sisältöjen autenttisuutta suuressa mittakaavassa. Tutkimuksen tarkoitus ei kuitenkaan ole verrata akateemisten tutkimusten ja tietokirjojen välisiä eroja, vaan analysoida suoraan sisältöjen pohjalta molemmista tyyllilajeista esiin nousevia narratiivikonaisuuksia.

Tutkielmaa etenee seuraavasti, luvussa kaksi keskitytään suursodan päätapahtumien kulkuun ja kokonaisuuteen taustoituksena. Kolmas luku keskittyy erityisesti hakkapeliittojen ja suomalaisten rooliin kolmikymmenvuotisen sodan narratiivissa. Tärkeäksi nousee miten tutkimuksissa ja tietokirjoissa suomalaisia sodan osallisina käsitellään. Neljäs luku keskittyy tutkimuksen ja tietokirjallisuuden keskittymisen sodan väkivaltaan ja kauhuihin. Tarkoituksena on selvittää miten erilailla eri osapuolten roolia väkivaltaan käsitellään. Viides luku käsittelee kuningas Kustaa II Aadolfista tehtyä tutkimusta ja miten kuningas vertaa sodan muihin henkilöihin. Tarkoituksena on selvittää, kuinka suureksi Kustaa II Aadolfin rooli nousee, vaikka kuningas oli sodassa mukana vain pari vuotta.

---

³³ https://de.wikipedia.org/wiki/Christian_Pantle, viitattu 26.02.2022.

2. Suursodan kulku

Kolmikymmenvuotisen sodan historia on nimensä mukaisesti erittäin pitkä ja osa varhaismodernin ajan Euroopan sotahistoriaa. Kolmikymmenvuotisen sodan erottaa kuitenkin monista muista siitä, että se lopulta laajeni yhden alueen kapinasta Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan keisarinvaltaa vastaan laajamittaiseksi yleis-eurooppalaiseksi suursodaksi. Tämän luvun tarkoituksena on olla taustosluku sodan päätapahtumille ja olla tukena analyysi osioissa. tapahtumista puuttuu, eikä luvun tarkoitus ole esittää koko sotaa tarkkoine yksityiskohtineen. Tärkeämmäksi nousevat päätapahtumat eli se, ketkä sotivat keskenään ja milloin. Tukena sodan kulun selvittämiseen on käytetty ruotsalaisen historiantutkijan Peter Englundin teosta *Suursodan vuodet*, sillä on sopivampaa käyttää lähdemateriaalien lopulle tutkimukselle ulkopuolista kirjaa. Teoksia on valittu vain yksi, sillä sodan kulun ja päätapahtumien kuvaukset eri teoksissa eivät eroa toisistaan huomattavasti.

Kolmikymmenvuotinen sota jaetaan yleensä neljään suurempaan jaksoon, mikä osittain pohjautuu saksalaisen runoilijan ja historioitsijan Friedrich Schillerin teokseen *Geschichte des Dreißigjährigen Kriegs*, (1790), joka oli yksi ensimmäisistä koko sodan kattavista historiantutkimuksista. Schillerin teos on usein ollut pohja monille sotaa tutkiville, jolloin sodan alku, loppu ja päätapahtumat on kirjattu yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Jaan myös sodan päätapahtumat neljään osioon tässä luvussa, jotka ovat sen tausta ja Böömin kapina, Tanskan väliintulo, Ruotsin väliintulo, sekä Ranskan väliintulo ja Westfalenin rauha.

1600-luvun alussa Euroopan “valtiot” olivat lähinnä löyhiä kokonaisuuksia ja Keski-Euroopassa niistä suurin oli Pyhä saksalais-roomalainen valtakunta. Tämän valtakunnan tavoin monet alueet Euroopassa olivat maiden ja maakuntien yhteenliittymiä. Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan kohdalla tämä tarkoitti noin 1800 puolittain itsenäistä aluetta, joilla oli paikallisella tasolla itsehallinto vaaliruhtinainden toimesta.³⁴ Sotaan lopulta osallistui monia muitakin valtakuntia, mutta se alkoi saksalaisena uskonnollisena sisällissotana. Martti Lutherin reformaation aikana Saksan alueella etenkin oli jo pitkään 1500-luvulla ollut katolisten ja protestanttien sekä muiden kristillisten ryhmien vastakkainasettelua. Pyhän saksalais-roomalaisen keisari Kaarle V:n edustaja sopi protestanttien välillä uskonrauhan ja vapauden vuonna 1555. Vaaliruhtinaat saivat itse

---

³⁴ Englund, 66.

päittää, mitä uskontoa harjoitettiin heidän hallitsemillaan alueilla. Tätä uskonnollista tasapainoa alettiin pikkuhiljaa rikkoa enemmän 1600-luvulle tultaessa.³⁵ Protestanttiset ruhtinaat perustivat oman unioninsa ja katoliset vastasivat vuotta myöhemmin omalla katolisten liigallaan, josta tuli suuri tekijä sodan kuluessa. Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan sisällä oltiin valmiita käymään jonkinasteista sotaa, mutta kipinä sodalle syttyi Böömissä Prahan kaupungissa vuonna 1618.³⁶

Kolmikymmenvuotisen sodan alkulaukauksena on katsottu olevan Böömissä pidetyn kahden päivän mittaista kokousta. Kokouksen päätteeksi kaksi keisarin paikallista käskynhaltijaa ja heidän kirjurinsa heitettiin ulos ikkunasta. Kaikki kolme jäivät pudotuksesta henkiin ja vuoden 1618 defenestroi aloitti kapinan keisaria vastaan. 1619 Pyhän saksalais-roomalais valtakunnan valtaistuimella stui keisari Ferdinand II, joka tunnettiin äärikatolisena ja oli jo pitkään ennen kruunaustaan vastustanut protestanttien uskonvapautta. Böömiläiset kapinalliset pitivät keisaria katolista uskoaan tyrkyttävänä vierasmaalaisena ruhtinaana, joka ei saisi päättää böömiläisten uskonasioista.³⁷ Kapinalliset nostivat uudeksi kuninkaaksi Fredrik V:n, joka sai katolisilta lempinimen Talvikuningas. Kapina, joka alkoi vuonna 1618, kukistettiin muutamassa vuodessa Johan Tillyn johtaman katolisen liigan toimesta. Fredrik V oli kuninkaana vain yhden kokonaisen talven ennen kuin joutui maanpakoon. Ferdinand II Böömissä aloittama uudelleenkatolilaistaminen levisi moniin muihin valtakunnan osiin, ja monet protestanttiset ruhtinaat alkoivat valmistautua aseilla. Böömiläinen kapina alkoi levitä 1620-luvulle tultaessa Saksan alueen sisällissodaksi.³⁸

Kolmikymmenvuotisen sodan 1620-luvulla Saksan alueen sisällissota rupesi kiinnostamaan muitakin valtakuntia. Sodan laajentuessa melkein kaikilla Euroopan valoilla oli valvottavana omia etujaan. Sotaan päätyivät osallisiksi muun muassa Espanja, Alankomaat, Ranska, ja Englanti. Suurimman askeleen otti kuitenkin ulkopuolinen Tanskan kuningas Kristian IV, joka kokosi muiden valtojen tuen rohkaisemana armeijan auttamaan Saksan alueen protestantteja. Ongelmaksi kuitenkin nousi se, että keisarillinen armeija oli ollut sodassa jo vuosia ja armeija oli hyvin toimiva kokonaisuus? juuri Keisari Ferdinand II:lle armeijan koonneen böömiläistaustaisen palkkasoturipäällikkön Albrecht von Wallenstein ansiosta.

---

³⁵ Englund, 67.

³⁶ Englund, 69.

³⁷ Englund, 70.

³⁸ Englund, 71.

Yhdessä katolisen liigan armeijan johtajan Tillyn kanssa keisarilliset armeijat voittivat tanskalaiset joukot vuoteen 1629 mennessä. Ferdinand II:n joukot olivat siis onnistuneet loistavasti vuoteen 1629 mennessä. Ulkomaalaiset interventiot oli lyöty ja suurin osa protestanttisesta vastarinnasta oli pikkuhiljaa kukistettu.³⁹

Vuonna 1630 sota sai kuitenkin uuden merkittävän käännekohdan. Ruotsi oli irtautunut vihdoinkin voitokkaasta sodasta Puolan Preussia vastaan, jolloin kuningas Kustaa II Aadolf johti armeijansa voittoon yli Puolan Sigismund III:n joukoista. Tämä mahdollisti Ruotsin kuninkaan katseen kääntyvän seuraamaan Saksan alueella käytävää sotaan.⁴⁰ Ruotsin interventio toi sotaan uuden ja suurimman käänteen sitten sodan alun. Kustaa II Aadolf asettautui protestanttisen uskon sankariksi ja pelastajaksi, jonka vuoksi ruotsalaiset tekivät vuonna 1630 maihinnousun Pommeriin.⁴¹ Ruotsalaisten maihinnousu kuvasti myös paljolti sodan luonnetta. Vastakkain olevat katoliset ja protestantit saattoivat olla usein neuvottelupöydissä, mutta alueiden itsehallintojen kanssa neuvottelut olivat osa sodan luonnetta. Saksin vaaliruhtinas Juhana Yrjö I ei esimerkiksi ollut kovin innoissaan ruotsalaisten maihinnoususta ja saapumisesta Pohjois-Saksan alueelle.⁴² Sodan tuhoisuus oli kuitenkin tuttua, sillä Wallenstein ja palkka-armeijat saivat usein korvauksensa ryöstelyllä, joka jätti jälkeensä paljon tuhoa. Kuitenkin vuodet 1631-1632 kulminoituvat legendaarisimpiin taisteluihin ja tapahtumiin sodassa, joihin useat historiantutkimukset keskittyvät erittäin tarkasti, joskus jopa ensimmäisen kymmenen sotavuoden kustannuksella.

Ruotsin armeija oli matkalla marssien kohti Magdeburgin kaupunkia vuonna 1631 pyrkiäkseen auttamaan tätä katolisen liigan piiritykseltä. Ruotsalaiset eivät kuitenkaan päässeet etenemään, sillä Juhana Yrjö I päätti kieltää ruotsalaisten joukkojen läpikulun Saksin alueen läpi. Tämä antoi Tillyn katolisen liigan joukoille aikaa voittaa kaupungin puolustajat pitkän piirityksen jälkeen, jonka seurauksena Tillyn joukot aloittivat silmittömän ryöstelyn. Kaupungin noin 30 000 asukkaasta oli tragedian jälkeen jäljellä enää vain noin 5000-10 000.⁴³ Magdeburgin ryöstö ja poltto on jäänyt sodan historian käännekohdaksi ja ryöstelyn esimerkkitapaukseksi. Se todisti, että jopa Tillyn kaltainen sotilaskomentaja, joka pyrki siihen, että ryöstely oli kontrolloitua, saattoi menettää tilanteen hallinnan. Saksan kieleen on

---

³⁹ Englund, 72.

⁴⁰ Englund, 74.

⁴¹ Englund, 81.

⁴² Englund, 106.

⁴³ Englund, 111-112.

jäänytkin tapauksesta verbi *magdeburgsieren*, joka tarkoittaa täydellistä tuhoamista tai tuhotyötä.⁴⁴ Sodan aikana monet muut kaupungit ja alueet kokivat saman kohtalon, mikä teki ryöstelystä ja poltoista hyvin normaalin osan sotaa aina sen loppuun asti.

Toisena sodan käännekohtana oli Breitenfeldin tasangoilla käyty taistelu kesällä 1631. Taistelussa Kustaa II Aadolfin johtamat joukot voittivat totaalisesti Johan Tillyn johtaman katolisen liigan, mikä osoitti ruotsalaisten olevan voimakas vastustaja keisarillisille joukoille, jotka eivät olleet kokeneet yhtään suurta tappiota sodan aikana.⁴⁵ Tämä sodan käännekohta näyttää kuinka nopeasti ja laajasti Saksan alueilla kulki sana ruotsalaisten voitosta. Mystiikan ja profetian perään kuuluttava Kustaa II Aadolf ilmoitti Tillylle, kuinka hän, Kustaa II Aadolf, oli pohjolasta tullut pohjolan leijona.⁴⁶ Ruotsin armeijan voitot nostivatkin Kustaa II Aadolfin legendaariseen ja myyttiseen asemaan aikalaisten näkökulmasta ja vielä myöhemminkin, kun kuningas itse lopulta kaatui loppuvuodesta 1632 Lützenin taistelussa, joka usein katsotaan armeijan menestyksestä huolimatta ruotsalaisten tappioksi.⁴⁷ Kuninkaan kaatuminen merkitsi jälleen uutta vaihetta sodassa, joka pian kääntyi ruotsalaisille tappioksi Nördlingenin taistelussa vuonna 1634, mutta keisarilliset joukot eivät kyenneet saamaan lopullista yllätystä ruotsalaisista ja sota pitkittyi entisestään.⁴⁸ Vuosi 1634 oli oma käännekohtansa myös sodan osapuolille yleisesti ottaen. Tilly ja Kustaa II Aadolf olivat kaatuneet sodassa, Ferdinand II vietti viimeisiä vuosiaan ja antoi myös luvan hankkiutua eroon Wallensteinista, joka murhattiin 1634 liiallisen itsenäisen toimintansa vuoksi.

Vuonna 1634 sota oli saanut selvästi uuden painopisteen, mutta sen loppumiselle ei oltu vielä löydetty yhteistä säveltä. Rauha olisi ollut mahdollista, sillä keisarilliset joukot ja ruotsalaiset joukot olivat tasavertaiset. Pitemmän päälle vaihtoehtona näytti olevan pitkä nälännytyssota. Ruotsin valtaneuvoston valtakunnankansleri Axel Oxenstierna, joka oli Ruotsin valtakunnan johtoasemassa kuninkaan kaaduttua, tiesi, ettei Ruotsi ilman liittolaisia pystyisi jatkamaan yksin sotaa. Monet protestanttiset vaaliruhtinaat, kuten Juhana Yrjö I, olivat solmineet erillisiä aselepoja ja rauhoja Ferdinand II keisarillisten kanssa. Ranska oli huomannut Habsburgien vallan kiristyvän Ranskan ympärillä, ja he näkivät sodassa mahdollisuuden vaikuttaa Espanjan ja Pyhän saksalais-roomalaisen valtakuntien Habsburgien valtaan.

---

⁴⁴ Englund, 113.

⁴⁵ Englund, 116.

⁴⁶ Englund, 120.

⁴⁷ Englund, 135.

⁴⁸ Englund, 144.

Kardinaali Armand de Richelieu huomasi myös liiton hyödyllisyyden Ruotsin kanssa ja sopi Oxenstiernan kanssa sotilaallisesta tuesta Saksan alueella keisarillisia joukkoja vastaan.⁴⁹ Sota sai uuden käänteen Ranskan liittyttyä aktiivisesti sotaan vuonna 1634. Ruotsin armeija sai myös uuden ylipäällikön, Johan Banérin, mikä tarkoitti uutta sotilaallista vaihetta, joka näytti, ettei Ruotsia oltu perusteellisesti lyöty Nördlingenin taistelussa.

Sota oli saavuttanut uuden käännekohdan sen koko luonteessa. Uskonnollinen puoli oli väistymässä vahvemmin syrjään. Vastakkain eivät olleet pelkästään katoliset ja protestantit, eivätkä sotaa käyneet enää olleet uskonnollisesti vahvasti motivoituneita. Yhä useammat valtakunnat olivat ottaneet kosketuksen sotaan. Ennen kuin sota oli ohi, tulivat sotaan mukaan Ruotsi, Ranska, Espanja, Hollanti, Tanska sekä myös Venäjä, Englanti, Savoiji, Transsilvania, Kirkkovaltio ja Puola.⁵⁰ Valtakuntien sisällä oli myös sotakentillä paljon etnisyyksiä, joilla ei vielä omaa valtakuntaa ollut, mutta jotka asuivat sotaa käyvien valtakuntien sisällä. Samoin ryöstely ja polttaminen eskaloituivat entisestään, eikä ryöstetyn taustasta välitetty sen enempää kuin sodan alkuvuosina. Monet vaaliruhtinaiden maista joutuivat silmittömän ryöstelyn kohteeksi läpi koko 1630-luvun. Esimerkiksi Johan Banér ei pitänyt kuria yllä armeijassaan ja antoi sotilaiden ryöstellä hyvinkin vapaasti, kunhan Ruotsin armeija saisi omansa.⁵¹ Sodan venyminen entisestään alkoi 1640-luvun alussa näyttämään siltä, ettei Saksan maaperälle jäisi paljoakaan jäljelle. Rauhan pyrkimykset kestivät pitkään, mutta rauhasta alettiin neuvotella läpi 1640-luvun.

1640-luvulla sotaa käytiin edelleen rankasti, mutta lopulta pitkien rauhanneuvottelujen jälkeen vuonna 1648 solmittiin Westfalenin rauha. Sotaa oli käyty Westfalenin rauhan solmimiseen tultaessa 30 vuotta, 4 kuukautta ja 24 päivää.⁵² Sota itsessään ei Euroopasta kadonnut, mutta sotilaallinen toiminta laajamittaisesti päättyi Saksan alueella. Sota antoi eri asioita eri valtakunnille, nostaten toisia valta-asemaan ja laskien toisia. Ruotsi nousi sodan jälkimainingeista suurvalta-asemaan ja esimerkiksi Espanja heikkeni huomattavasti Portugalin irtauduttua ja Hollannin jatkaessa irtautumissotaansa. Westfalenin rauhanperinnön on usein katsottu olevan alueellisten rajojen ratifointi Euroopan valtioiden kesken. Nämä rajat olivat ensimmäiset, jotka muistuttivat nykypäivän rajoja ja olivat ensiaskel valtioiden

---

⁴⁹ Englund, 150.

⁵⁰ Englund, 151.

⁵¹ Englund, 153.

⁵² Englund, 501.

syntymisestä rajojen sisäisiksi kokonaisuuksiksi. Kolmikymmenvuotinen sota ja sen tapahtumat jäivät elämään jokaisessa valtiossa, ja historiantutkimusta sodasta on tehty satoja vuosia. Sodan tutkiminen ei ole vähentynyt 2000-luvulla, ja sen eri osia ja ulottuvuuksia tutkitaan edelleen.

3. Suomalaisen sotilaiden rooli sodassa?

“Suomalainen hakkapeliitta on ilmiö, joka hakee 30-vuotisen sodan tantereilla vertaistaan. Hakkapeliitta on ensimmäinen suomenkielinen sana, joka juurtui eurooppalaisiin kieliin 1600-luvulla; toinen sana on sauna, noin 300 vuotta myöhemmältä ajalta.”⁵³

Hakkapeliitat ovat pitkään olleet suomalaisten keskuudessa tunnettu ja myyttinen käsite. Hakkapeliitat ovat osa suomalaista kulttuurista identiteettiä, jossa hakkapeliitat-sanaa nähdään eri yritysten nimissä, esimerkiksi renkaissa. Samoin urheiluseuroissa suomalaiset käyttävät kannustushuutona tunnettua “Hakka päälle” -sotahuutoa. Tämä identiteettiryhmä on kuitenkin etenkin 2000-luvulla saanut erilaisia huomioita kolmikymmenvuotisen sodan historian tutkimuksessa ja tietokirjallisuudessa. Antilan ja Tetrin tietokirjan sitaatista voidaan tulkita, kuinka itsestään selvänä hakkapeliittojen historiallisesta merkittävydestä on kirjoitettu. Hakkapeliittoja on tarkasteltu enemmän juuri sen osalta, oliko itse hakkapeliitoiksi kutsuttua ryhmää olemassa. Samoin on tarkasteltu kysymystä siitä, kuinka hakkapeliitat tai suomalaiset sotilaat ylipäätään on otettu huomioon ruotsalaisessa ja saksalaisessa tutkimuksessa. Tässä luvussa keskitytään erilaisiin huomioihin suomalaisten sotilaiden ja hakkapeliittojen roolista sodan narratiivien keskellä. Luku keskittyy suomalaisten sotilaiden kuvauksiin sekä hakkapeliittojen ilmiön ja muutaman merkkihenkilön huomioimiseen. Henkilöt ovat lähinnä Kustaa Horn, Åke Tott ja Torsten Stålhandske.

Pääargumenteiksi tulevat olemaan tarkemmin suomalaisten tutkijoiden ja tietokirjailijoiden keskittyminen hakkapeliittojen historialliselle olemassaololle ryhmänä sodan aikana. Hakkapeliitta nimisen ryhmän olemassaoloa sodan aikana on suomalaisessa historian tutkimuksessa tulkittu monesti uudestaan, mutta heistä on kirjoitettu myös itsestään selvänä osana sotaa. Toinen pääargumentti on ruotsalaisen ja saksalaisen materiaalin Suomen alueen huomioiminen ylipäätään, sillä ero ruotsalaisten ja suomalaisten sotilaiden välillä ei ole välttämättä ole eroteltu. Sillä suomalaiset olivat kuitenkin Ruotsin valtakunnan alamaisia ja sodassa oli kansalaisuuden sijasta tärkeämpää se, minkä valtakunnan lipun alla sotilaat taistelivat.

---

⁵³ Antila ja Tetri, 5.

Mirkka Lappalaisen teoksessa *Pohjolan Leijona: Kustaa II Aadolf Ja Suomi 1611-1632*, hakkapeliittojen olemassaolon varmuutta tarkastellaan esittämällä kysymys siitä, mistä ylipäätään hakkapeliitat on mahdollisesti alun perin liitetty osaksi suomalaisten historiantutkimusta. 1700-luvun suomalainen historiankirjoittaja Daniel Juslenius teoksessaan *Vanha ja uusi Turku* käsitteli suomalaista sotahistoriaa.⁵⁴ 1700-luvun historiankirjoituksen tuntien, mahdollisuudet lähdekriittisesti luodulle teokselle olivat hyvin pienet. Historioitsija Jussi T. Lappalaisen mukaan, hakkapeliitta myytti on luotu 1800- ja 1900-luvulla ja on peräisin Sakari Topeliukselta, sekä ruotsalaisilta vastineilta Anders Fryxelliltä ja E.G. Geijeriltä. Heidän teoksissaan hakkapeliitta-termi esiintyy englantilaisten ja skotlantilaisten upseerien tietoihin perustuva, *The swedish intelligencer*. The swedish intelligencer oli 1633 tehty teos, johon hakkapeliittojen historia perustettiin Topeliuksen, Fryxellin ja Geijerin toimesta. Tiedot perustuvat siihen, että suomalainen sotapäällikkö Torsten Stålhandske käyskenteli sodan aikaan englantilaisten ja skotlantilaisten upseerien seurassa.⁵⁵ Myytin taustan tukemista on pohjattu myös 1920-luvulla tehtyyn laajamittaiseen, hakkapeliittojen historiaa tutkineen historioitsijan Arvi Korhosen kaksiosaiseen teokseen *Hakkapeliittain historiassa (1939, 1943), joka päättyy vuoteen 1629*.⁵⁶ Hakkapeliitat sidotaan vahvasti kolmikymmenvuotiseen sotaan, mutta tutkimuksen osoittaman termin puuttuminen aikalaislähteistä ja asioiden tutkimus toisten historioitsijoiden toimesta luo Lappalaisen kuvauksen mukaan argumentin hakkapeliittojen olemassaoloa vastaan, ainakin siltä osin, että yhtenäistä ryhmää suomalaista ratsuväkeä olisi kutsuttu tällä nimellä. Lappalainen argumentoikin myyttiä vastaan juuri toisten tutkijoiden huomioilla. Lappalaisen esittämä kysymys on hyvin osuva liittyen hakkapeliitta-käsitteeseen itseensä. Kustaa II Aadolfin voittoisassa armeijassa oli paljon suomalaisia ja monia heistä, kuten Åke Tottia, pidetään sotasankareina. Kysymys jää kuitenkin auki sen osalta, oliko sotakenttien ulkopuolella mitään yhteistä identiteettiä, kuten hakkapeliitat.⁵⁷ Mahdollisesti voidaan myös pohtia, kuinka paljon suomalaiset sotilaat Ruotsin armeijassa edes pitivät itseään suomalaisina.

Monet suomalaiset olivat kuitenkin osana Ruotsin kuninkaan armeijaa. Ratsuväki oli yleisesti ottaen Ruotsin armeijalle tärkeää. Lappalainen sitoo suomalaisten sotilaiden narratiivin silti tiukasti siihen, että suomalainen ratsuväki kuului Kustaa II Adolfin aikaiseen maailmaan.

---

⁵⁴ Lappalainen, 282.

⁵⁵ Lappalainen, 283.

⁵⁶ Lappalainen, 26-27.

⁵⁷ Lappalainen, 26.

Ratsuväki oli kuninkaan armeijan sydän, ja talonpoikaistilat olivat tarpeeksi vauraita varustamaan heidät. Samoin voidaan huomata Lappalaisen kerronnassa kuitenkin se, että ruotsalaista ja suomalaista ratsuväkeä ei mielletä samaan kokonaisuuteen, vaikka he palvelivat kaikki Ruotsin lipun alla. Molemmista kuitenkin kirjoitetaan siten, että he olivat erittäin uskollisia Ruotsin kuninkaalle. Lisäksi usein kirjoitetaan hakkapeliittojen huomiota herättävästä ulkoasusta, jossa esitellään Jusleniuksen kuvausta suomalaisista.⁵⁸ Ratsuväestä kuitenkin kirjoitetaan, että sotahuutoa “Hakka päälle” käytetään yleiskuvauksena siitä, kuinka kuninkaan ratsuväki hakkasi vihollistensa päälle. Tosin taktiikalle annetaan kontekstia siten, että se oli alun perin opittu puolalaisilta edellisessä sodassa. Ratsuväen tärkeyttä korostetaan myös sillä, että vanhempaan aikaan, jolloin ratsuväki koostui aatelissäädyn edustajista, Ruotsin valtakunnassa oli huomattu puute vain aatelisten toimittamista hevosista.

Suomalaisen ratsuväen määrään lisääntyminen 1620-luvulla tarjoaa kuvan siitä, kuinka arvostettuja ratsuväen sotilaat olivat. Aatelisia he eivät olleet, mutta monet verohelpotukset ja palkanmaksun etuudet olivat hyviä houkuttimia monille. Ratsuväen asema oli parempi kuin jalkaväen johtuen muun muassa etuusmaksuista ja läheisemmästä suhteesta esimieheen.⁵⁹ Tästä voidaan hieman huomata se, kuinka hakkapeliittojen roolia pyritään purkamaan. Sen sijaan keskitytään yleisempään kuvaukseen suomalaisen ratsuväen toiminnasta ja tärkeydestä Ruotsin valtakunnalle. Saavutusten ei ajatella olevan vain tietyn ryhmän ansaitsemia, vaan ne olivat valtakunnan yhteistyön kautta saavutettu lopputulos. Kuvaukseen on liitetty Ruotsin valtakunnan muuttuminen 1600-luvulla.

Hyvänä huomiona voidaan pitää kuitenkin sitä, että Lappalaisen tutkimuksen keskiössä on enemmän Kustaa II Adolfin suhde Suomen alueen hallinnan vakauttamiseen. Vaikka Lappalainen purkaa hakkapeliitan käsitteen olemassaoloa Topeliuksen ajalta keksittynä ja kuvailee Jusleniuksen Suomen sotahistorian kuvausta mielikuvituksellisesti, käyttää Lappalainen hakkapeliittaa käsitteenä kirjoittaessaan suomalaisesta ratsuväestä. Tämä ei muuta juurikaan sisältöä tai edellistä kerrontaa ratsuväestä, mutta se on kiintoisa havainto, vaikka hakkapeliitta-termi ei ollut aikalaiskäsite. Tosin asiaa voidaan tarkastella kontekstin kautta, jossa hakkapeliitat riippumatta termin historiallisesta tarkkuudesta ovat monelle tunnettu sana, jota on käytetty esikuvana rohkeasta ja oivallisesta suomalaisesta sotilaasta.

---

⁵⁸ Lappalainen, 283.

⁵⁹ Lappalainen, 284-285.

Lappalainen kirjoittaakin juuri siitä, kuinka paljon hakkapeliitoista on kirjoitettu lauluja ja runoja. Forssan Tammelassa pidetään kesäisin hakkapeliittapäivät. Sana on tuttu monelle siinäkin tapauksessa, vaikkei suomalainen henkilö tietäisi paljoakaan 1600-luvun historiasta.⁶⁰ Hakkapeliitta-käsitteen käyttö voidaankin nähdä kontekstoivana elementtinä, tai sen yleisen määritelmän tunnetumpi puoli voi olla syynä sen käyttöön tutkimuksissa ja tietokirjallisuudessa. Kuitenkin Lappalaisen teoksessa hakkapeliitat ovat selvemmin ratsuväkeä, joka silti erotellaan ruotsalaisesta ratsuväestä. Ratsuväessä ei vain ollut yhtenäistä rykmenttiosastoa, jolla olisi ollut tietty nimi. Tämän perusteella voidaankin pohtia onko 2000-luvun suomalaisessa historiantutkimuksessa keskitytty hakkapeliittojen myyttinä. Samalla keskittyen niiden kulttuuriseen merkitykseen suomalaisten kulttuurissa ja lisäävät ainoastaan ettei hakkapeliittojen nimistä ryhmää ollut kolmikymmenvuotisessa sodassa.

Nils Erik Villstrand kirjoittaa omassa artikkelissaan “Finnland und der grosse Krieg : Erfahrung und Erinnerung” hyvin samankaltaiseen sävyyn. Artikkelin on osa Kustaa II Aadolfia käsittelevää saksankielistä kokoelmateosta ja Villstrandin artikkeli käsittelee hakkapeliittoja vahvemmin myyttinä. Kuten Lappalaisen teoksessa, myös Villstrandin artikkelissa todetaan, että suomalaisten sotilaiden joukot eivät olleet nimellisesti yhtenäiset. Hakkapeliitta-käsite kuitenkin käydään läpi sen yleisesti tunnetun kuvauksen perusteella, oletettavasti saksalaiselle lukijakunnalle, joka ei välttämättä tunne hakkapeliittojen mainetta. Villstrand liittää kuitenkin tekstiinsä mukaan Topeliuksen kirjan, josta hakkapeliitat ovat asemansa historiantutkimuksessa saaneet.⁶¹ Hakkapeliittojen teema myös Villstrandin tekstissä sotii hieman kuningas Kustaa II Aadolfin muistoa vastaan. Villstrand kuvaileekin näiden kahden suhdetta kiistanalaiseksi ja unohdetuksi. Kuninkaan muisto on jäänyt hakkapeliittojen varjoon, ja hakkapeliitat ovat säilyneet enemmän juhlistuna muistona sotavuosilta, nimen omaan suomalaisessa kontekstissa. Tätä voidaan havainnoida kysymysmuotoon esitetyllä artikkelin sisällä olevalla alaotsikolla “Kuningas vai hakkapeliitat”?⁶²

Villstrand ottaa Lappalaisen teoksen tavoin artikkelissaan huomioon, kuinka hakkapeliitat esitellään aikalaiskuvausten kautta myyttinä. Villstrand ottaa selvästi huomioon suomalaisten sotilaiden roolin sodassa. Hakkapeliitat jätetään romantisoiduksi tai propaganda kuvaukseksi

---

⁶⁰ Lappalainen, 27.

⁶¹ Villstrand (2007), 33-34.

⁶² Villstrand (2007), 11. Saksaksi, Der König oder die Hakkapeliten?

suomalaisten sotilaiden roolista sodassa. Suomalainen sotilas kuitenkin erotetaan ruotsalaisesta sotilaasta siten, että heitä kuvataan saunantarpeisiksi ja janoisiksi sotilaksi. Huomioon otetaan kuitenkin se, että suomalaiset sotilaat vaihtuivat sodan aikana, eli sotilaat harvemmin olivat mukana totaalisen yhtenäisenä jaksona. Aikalaisille ilmeisesti osoittautui enemmän, että savolaiset ja lappalaiset olivat enemmän osana propagandaa myöhemmin ja sotilaat eivät olleet käytöksellään kovin erilaisia muihin Ruotsin armeijan sotilaisiin.⁶³ Suomalaisten sotilaiden osuus korostuu enimmäkseen siitä, kuinka paljon sotilaita lopulta Suomen maan alueelta voitiin lähettää sotaan. 30 000 tai 40 000 kappaletta suomalaisia sotilaita oli suuri ponnistus kolmikymmenvuotisessa sodassa 350 000 asukkaan kokoiselta alueelta. Ruotsin kokonaisvahvuus sodan aikana oli noin 150 000 sotilasta. Sotilaiden kuvataan ilmeisesti tapelleen keskenään nyrkeillä leiri- ja miehitysalueilla. Samoin korkea kuolleisuus johti isoon väkiluvun romahdukseen sodan aikana. Naiset oppivat osittain tätä kautta tekemään sodan aikana töitä yhtä hyvin kuin miehet, jotka oli värvätty sotaan.⁶⁴ Villstrand ottaa suomalaisen jalkaväkisotilaan roolin artikkelissa hakkapeliittojen rinnalle, mutta jättää niistä selvän yhteisen tekijän pois. Suomalaiset sotilaat tulivat tietyltä alueelta ja taistelivat Ruotsin armeijassa nimettöminä ryhminä.

Villstrand on kirjoittanut aiheesta myös aiemmin, ja tässä aiemmassa työssä on samoja piirteitä kun kymmenen vuotta myöhemmin tehdyssä artikkelissa. Artikkelin ”Ett avlägset krigs närhet : det trettioåriga kriget och Finland,” keskittyy hakkapeliittoihin myyttisestä lähtökohdasta. Hakkapeliitat esitellään Topeliuksen tekemän työn ja oikeiden muistomerkkien valossa.⁶⁵ Hakkapeliitat-käsite käsitellään kuitenkin siten, että sen myyttinen olemus kohtaisi todellisuuden. Villstrand huomioi näin hakkapeliittojen kulttuurisen merkityksen, mutta samalla toteaa todellisuuden olevan enemmän romantisoitu Topeliuksen töiden kautta. Ruotsalaisessa propagandassa suomalaisista käytettiin paljon useammin nimitystä finnar tai lappar.⁶⁶ Suomalaisista sotilaista Villstrand painottaa myös sitä, kuinka he eivät olleet sen enempää julmia tai urhoollisia kuin muutkaan sodan sotilaat. Villstrand myös viittaa siihen, kuinka saksalaisessa kansanperinteessä usein ruotsalaisia ja suomalaisia ei juurikaan eroteltu toisistaan, eli suomalaiset sotilaat esitettiin ruotsalaisina.⁶⁷ Samoin viitataan myös saksalaiseen historiantutkimukseen, joka ei kovin hyvin tunne

---

⁶³ Villstrand (2007), 35-36.

⁶⁴ Villstrand (2007), 27.

⁶⁵ Villstrand (1998), 85.

⁶⁶ Villstrand, (1998), 85.

⁶⁷ Villstrand, (1998), 87.

suomalaisten sotilaiden roolia tai sitä ei juurikaan esiinny. Villstrand kuitenkin mainitsee Leo H. Hammin ja Detlev H. Pleissin työt, jotka ovat lisänneet saksalaisten historiatietämystä suomalaisten sotilaiden roolista.⁶⁸

Villstrandin artikkelit esittävät narratiivisen kokonaisuuden hakkapeliittojen osalta siitä, kuinka myyttistä taustaa on purettava. Hakkapeliittojen todellisuuden suhteen esitetään, että historiallisesti tällaista ryhmää ei ollut olemassa. Tämä käännetään artikkelissa keskittymään enemmän suomalaisten rooliin sodassa kokonaisuudessaan ja irtaudutaan hakkapeliittatermistä. Villstrand esimerkiksi kuvaa, kuinka suomalaisia värvättiin suuria määriä. Vuosina 1626-1630 värvättiin 15 281 jalkasotilasta, mutta vuosina 1656-1660 vain 5876.⁶⁹ Tietysti vuosina 1656-1660 ei ollut aktiivista sotaa, jolloin rekrytointi oli laskenut vahvasti. Samoin keskitytään enemmän ratsuväkeen, joka mahdollisti Villstrandin mukaan sosiaalista kiipeilyä säätyjen välillä.⁷⁰ Hakkapeliitat osittain siirrettään syrjempään ja keskityttään näin suomalaisten yleisiin ponnisteluihin sodassa, sekä sodan vaikutuksiin nykyisen Suomen alueelle. Villstrandin kirjoituksen mukaan myytti vaihtuu näin todellisuuteen.

Hakkapeliitat ovat kuitenkin tietyllä tasolla edelleen kulttuurisessa maineessaan. Antilan ja Tetrin tietokirja *Hakkapeliittain jäljillä : suomalaiset Euroopan sotakentillä* ilmestyi yli kymmenen vuotta sitten Lappalaisen julkaisun jälkeen, vuonna 2001. Esipuheesta voidaan jo havaita selvää erottelua suomalaisten ja ruotsalaisten välillä. Siinä mainitaan Arvi Korhonen, jota pidetään viimeisenä hakkapeliittoja tutkineena suomalaisena historioitsijana.⁷¹ Samalla esipuheesta voidaan havaita sävyä siitä, että kaikki muu tutkimus hakkapeliitoista on heitä vähättelevää tai ruotsalaistunutta tutkimusta. Ainoana väitteenä tälle on tosin viittaus esipuheessa *Vägen till westfaliska freden* ja Villstrandin edellisessä kappaleessa käsiteltyyn artikkeliin. Yllä mainittu teos on ruotsalaisen historiantutkijan Lars Ericson Wolken julkaisem kolmikymmentävuotista sotaa käsittelevä kokoelmateos. Antila ja Tetri perustelevat käyttäen teosta esimerkkinä hakkapeliittojen historian ja koko sodan historian ruotsalaistumisena.

---

⁶⁸ Villstrand, (1998), 87.

⁶⁹ Villstrand, (1998), 89.

⁷⁰ Villstrand, (1998), 92.

⁷¹ Antila ja Tetri, 6-7.

Antilan ja Tetrin tietokirjan hakkapeliittojen ja suomalaisten osuus sodasta keskitetään siihen, että Ruotsin osista tulleet rykmentit ja komentajat jätetään vähemmälle huomiolle. Antila ja Tetri kokoavat yhteen suomalaisina pitämänsä johtotehtävissä toimineet henkilöt, kuten Kustaa Horn, Åke Tott ja Torsten Stålhandske. Samoin he nimeävät alueet mistä suomalaiset rykmentit ovat kotoisin, kuten Porista, Savosta ja Karjalasta.⁷² Hakkapeliittojen menestyksen kirjoitetaan alkaneen Magdeburgin palon jälkeen. Antila ja Tetri keskittyvät hakkapeliittain narratiiviin usein silloin, kun voitiin osoittaa sotamenestystä. He keskittyvät esimerkiksi siihen, missä paikassa suomalaiset ratsumiehet saivat olla, tässä tapauksessa rintaman äärimmäisessä oikeassa siivessä, sekä siihen, kuinka 800 kuninkaan mukana hyökänneistä ratsumiehistä yli puolet olivat suomalaisia.⁷³ Axel Oxenstiernan ja Kustaa II Aadolfista kirjoitetaan olleen hyvin kriittisiä suomalaisten kunnosta ja ulkoasusta. Kuningas tosin oli vähemmän kriittinen kuin Oxenstierna, sillä kuningas tunnisti hyvät taistelijat.⁷⁴ Teoksessa tehdään selkeä ero suomalaisten ja ruotsalaisten välillä.

Tämä kuvaus on osittain ristiriitainen sen suhteen, että suomalaisia pidettiin silti uskollisuuden malleina, joten ruotsalaisten vähättely tuntuu hieman menneen ohi tarkoituksen. Tosin on mahdollista, että jos vähättelyä tapahtui, sitä tuskin tehtiin avoimesti. Menestyksestä myös puhuttiin ja aiemmin. Antilan ja Tetrin teoksessa mainittiin Kustaa II Aadolfin lausuma "Sota elättäköön itsensä". Tämä tapahtui ensimmäisen kerran syyskuussa Breitenfeldin taistelun jälkeen 1631, jolloin suomalaiset menestyivät ja ansaitsivat sotapalkkioita.⁷⁵ Huomiona voidaan myös pitää hakkapeliittojen menestyksen ja rohkeuden taustassa sitä, että kun Ruotsin armeija joutui ahtaalle, ei suomalaisia mainita tekstissä. Antilan ja Tetrin mukaan esimerkiksi ainoastaan ruotsalaiset joutuivat pakokauhun valtaan Bambergissa,⁷⁶ vaikka tämän alueen oli vallannut suomensukuinen Kustaa Horn, jonka komennuksessa piti olla suomalaisia rykmenttejä. Kustaa Hornin suomensukuisten rykmenttien esittämistä voidaan pitää isona erona toisiin teoksiin. Esimerkiksi Jörg-Peter Findeisenin teoksessa Kustaa Horn on henkilökuvauksessaan merkitty selvästi ruotsalaiseksi.

Kertomus hakkapeliitoista jatkuu läpi kirjan, jolloin menestykset mainitaan, mutta häviöitä ei juurikaan. Antila ja Tetri tekevät viittauksen myös siihen, että vuoden 1631 jälkeen kirkoissa

---

⁷² Antila ja Tetri, 56.

⁷³ Antila ja Tetri, 73-75. Kyseinen kuvaus liittyy kesällä 1631 käyty Werbenin taistelu.

⁷⁴ Antila ja Tetri, 60 ja 80.

⁷⁵ Antila ja Tetri, 96.

⁷⁶ Antila ja Tetri, 107.

käytettiin rukousta “Ex agmine Hacopelorum libera nos Domine”. Suomennoksella “Hakkapeliittojen raivolta varjele meitä Jumala” selitetään itse termin syntyä aikalaisten keskuudessa, joka Antilan ja Tetrin mukaan perustui vain ”hakkaa päälle” -sotahuutoon.⁷⁷

Christian Pantlen saksalaisessa tietokirjassa tosin tämän kaltaista rukousta ei esiinny. Pantle kuitenkin esittää ruotsalaisia ja Oxenstiernaa vastaan esitettyä rukouksen. Kyseistä rukousta opetettiin katolilaisille lapsille: “Rukoilkaa lapset! Rukoilkaa! Huomenna tulee ruotsalainen, huomenna tulee Oxenstierna, he opettavat lapset rukoilemaan! Rukoilkaa lapset, rukoilkaa!”⁷⁸ Rukousta voidaan pitää omanlaisena vastineena sille, että paikallisväestö varmasti pelkäsi ruotsalaisia ja kirjoitti siksi rukouksia, mutta saksalainen teos ei hakkapeliittoja mainitse omana ryhmänään. Tappion ja menestyksen osasta on hyvä esimerkki Alte Vesten tappio Ruotsin armeijalle, siellä kuitenkin Stålhandsken hakkapeliitat löivät vihollisen raskaan ratsuväen perusteellisesti.⁷⁹ Samoin Antila ja Tetri hyvin arvostelemaan sävyyn pohtivat lyhyesti, miten Kustaa II Aadolfille olisi käynyt Lützenin taistelussa, jos hakkapeliitat olisi laitettu kuninkaan henkivartiostoon,⁸⁰ Tosin vastausta ei kuitenkaan lähdetä arvailemaan, mutta se on oma kiinnostava kokonaisuutena hakkapeliittojen narratiivin muokkaamisesta. Hakkapeliitat olivat hyviä tappelijoita ja toivat menestystä taisteluissa, aiheuttaen lopulta pelkoa saksalaisessa väestössä. Samalla heitä kuitenkin väheksyttiin ja arvosteltiin ulkonäön perusteella, joka yleensä koski rääsyisempää vaatetusta ja sotkuisempaa hius- ja partatyylejä. Omalla tapaa suomalaisten sotilaspäälliköiden menestykset ja osallistumiset, vaikka sankaritarinoita ovatkin, tuntuvat sitovan heitä lähemmäksi suomalaista ratsuväkeä, vaikka he selvästi taistelivat Ruotsin kuninkaan ja valtakunnan nimeen.

Tarina hakkapeliitoista kuninkaan mukana sotimassa on Antilan ja Tetrin teoksessa pitkä. Sen jälkeen tulevat kuninkaan kuoleman jälkeiset tapahtumat hakkapeliittojen sotatapahtumista, joka saa huomattavasti vähemmän tilaa kirjassa. Sävy Antilan ja Tetrin narratiivissa ei juurikaan muutu. Kustaa Horn vankina saa oman huomionsa teoksessa, koska Horn oli ollut jalo ja oikeudenmukainen, joten häntä kohdeltiin hyvin. Samalla Hornin vangitseminen oli

---

⁷⁷ Antila ja Tetri, 123.

⁷⁸ Pantle, 239. “Bet Kindlein, bet! Morgen kommt der Schwed, morgen kommt der Ochsenstern, wird die Kinder beten lehrn!” Bet Kindlein, bet!

⁷⁹ Antila ja Tetri, 135.

⁸⁰ Antila ja Tetri, 168.

katolilaisille iso voitto.⁸¹ Antilan ja Tetrin luomassa teoksessa on hyvin iso kaksijakoisuuden piirre. Riippuen siitä, miten aiheesta on kirjoitettu, voidaan monilla adverbeilla, kuten perusteellisesti tai sankarillisesti, kuvailla henkilöitä, ryhmiä tai tapahtumia. Lopulta suuressa määrässä esimerkkejä hakkapeliittojen maininta on usein yleisen sotakuvauksen osana. Ne saatetaan varustaa adjektiivilla, mutta ne jäävät suppean maininnan tasolle.

Esimerkiksi Hakkapeliitat osallistuivat Johan Banérin kanssa taisteluun tai Suomesta saapui täydennysjoukkoja. Lopulta kuvaukset yksityiskohdista jäävät lyhyiden kappaleiden väliin osaksi kokonaisuutta. Tämä osittain johtuu tietokirja-genren kohdalla siitä, että lyhyet tietolaatikat ovat lukijalle helpommin ymmärrettävissä, mutta samalla ne jäävät kokonaisuuteen hyvin irrallisiksi. Hyvänä esimerkkinä toimii Antilan ja Tetrin antama kehys siitä, kuinka koko kolmikymmenvuotisen sodan aikana suomalaiset sotilaat eivät? menettäneet valioyksikköjen mainettaan, varsinkin kun heitä johtivat suomalaiset komentajat, kuten Torsten Stålhandske ja Eerik Slang⁸² Luku kuitenkin yleisesti käsittelee vain Ranskan antamaa rahoitusta Ruotsin armeijalla vuonna 1638. Vapaa kirjoitustyyli antaa sijaa tällaisille huomioille, vaikka niiden konteksti ei tunnu sopivan suoraan aiheeseen. Antilan ja Tetrin hakkapeliittain narratiivi mukailee sen romantisoidumpaa versiota, missä sitä argumentoidaan esimerkeillä ja lähteillä, joissa lähdeviitteitä ei ole tarkasti merkitty. Hakkapeliittojen ja suomalaisten sotilaiden menestystarina on osittain itsestään selvänä pidetty asia teoksessa, ja teos esittelee? suomalaista historiantutkimusta uudelle lukijapolvelle.

Suomalaisista tutkimuksista Olli Bäckströmin *Polttolunnaat*, keskittyy vähiten suomalaisiin ja tätä kautta hakkapeliittoihin. Itseasiassa suomalaisiin ei keskitytä juuri ollenkaan. Tämä tosin johtuu lähinnä siitä, että kirja keskittyy aikaan ennen Ruotsin liittymistä sotaan, joten teema ei ole kovin aiheellinen tutkimuksessa, joka käsittelee sodan ensimmäistä vuosikymmentä. Ruotsalaisten toimet saavat huomiota, mutta merkittäviä huomioita hakkapeliitoista ei kirjassa ole tehty. Tämä ilmiö on tuttu saksalaisissa teoksissa. Hakkapeliitat jäävät useasti mainitsematta, mutta samalla tietyt henkilöt jotka usein esiintyvät suomalaisissa tutkimuksissa, eivät juurikaan esiinny saksalaisissa teoksissa. Christian Pantlen teoksessa *Der Dreißigjährige Krieg: als Deutschland in Flammen stand*, suomalaisia sotilaita ei mainita ollenkaan, eikä sana Suomi myöskään esiinny ollenkaan.

---

⁸¹ Antila ja Tetri, 190. Myöhemmin Kustaa Hornia kuvaillaan Suomen aatelin uljoin edustaja.

⁸² Antila ja Tetri, 220.

Samoin ruotsalaisiin sotilaisiin ei keskitytä sen tarkemmin johtohahmoja lukuun ottamatta, vaikka ruotsalaiset olivat yksi sodan osapuolista.

Jörg-Peter Findeisenin teoksessa *Der Dreissigjährige Krieg : eine Epoche in Lebensbildern*, suomalaisuus esiintyy tietyssä osioissa, mutta on silti hyvin vähäistä. Findeisen käyttää Ruotsia kuvaillessaan kerran saksan sanamuotoa "Schweden und Finnland".⁸³ Ruotsi-Suomi on yleensä mainittu muissakin tutkimuksissa, ruotsalaisissa se esiintyy huomattavasti useammin. Saksalaisissa teoksissa voidaan havaita ilmiö, josta Villstrand kirjoitti omissa artikkeleissaan. Suomalaisia sotilaita ei eroteltu ruotsalaisista juurikaan. Tämä voidaan havaita myös Findeisenin teoksessa.

Tämä voidaan havaita myös esimerkiksi Kustaa Hornin ja Åke Tottin kohdalla. Findeisen on koonnut listan henkilöitä ja kirjoittanut heille lyhyet elämäkerrat. Jotkut elämäkertoista ovat hyvin lyhyitä, vain yhden kappaleen pituisia. Kustaa Hornin ja Åke Tottin kohdalla on myös näin. Kustaa Hornia verrataan Johan Banériin ja Lennart Torstenssoniin ja kuvataan eräänlaiseksi Kustaa II Aadolfin perinteen vaalijaksi. Hornin sotamenestyksestä ei juurikaan mainita ja samoin suomalaisia sukutaustoja ei esitetä. Kustaa Horn esitetään selvästi ruotsalaisena kenraalina, muttei yhtä merkittävänä kuin ruotsalaiset ylipäälliköt.

*"Gustav Hornia pidetään yhtenä Kustaa II Adolfin opiskelijoista. Korkea aristokraatti oli pidättäytynyt henkilö, perusteellisesti hallittu persoonallisuus. Hän ei ollut yhtä loistava kuin Banér ja Torstensson ja priorisoi puolustavaa taistelutapaa. Kuten hänen appiukkonsa, valtakunnan kansleri Axel Oxenstierna, hän pahoitteli, että Kustaa II Adolf ei marssinut Breitenfeldiin keisarin perinnöllisiin maihin."*⁸⁴

Samankaltainen lyhyt, yhden kappaleen pituinen elämäkerta on kirjoitettu Åke Tottista. Tottin kohdalla mainitaan "Finnland" synnyinpaikkana, mutta elämäkerta ei anna kovin tarkkaa kuvaa kenraalista, jota kutsuttiin kuninkaan lumiauraksi. Elämäkerrassa keskitytään

---

⁸³ Findeisen, 180.

⁸⁴ Findeisen, 334. *"Gustav Horn gilt als einer der Schüler Gustavs II. Adolf. Der Hocharistokrat war ein zurückhaltender Mensch, ein durch und durch beherrschte und massvolle Persönlichkeit. Er war weniger genial als Banér und Torstensson und prioritierte die defensive Kampfweise. Wie sein Schwiegervater, Reichkanzler Axel Oxenstierna, bedauerte er, dass Gustav II. Adolf nach Breitenfeld nicht in die kaiserlichen Erbländer marschierte."*

enemmän siihen, kuinka Tott ei täyttänyt kuninkaan ja valtakunnan neuvoston odotuksia ja joutui syrjään Oxenstiernan tieltä.

“Ilmeisesti ylennetty Ruotsin Erik XIV: n pojanpoikana, joka syrjäytettiin vuonna 1568, tämä kenraali ei millään tavalla täyttänyt Kustaa II Adolfin ja valtakunnan neuvoston odotuksia. Erittäin päättäväinen ja ilman strategisia oivalluksia, hän antoi periksi jopa numeerisesti huomattavasti pienemmille vastakkaisille voimille, niin että valtakunnan liittokansleri Axel Oxenstierna lopulta korvasi hänet.”⁸⁵

Findeisen kuvauksista voidaan huomioida tiettyjä sävyeroja henkilöistä, jotka kuitenkin olivat aikanaan menestyneitä sodassa. Samoin voidaan havaita, että tietyt alempiarvoiset sotilasjohtajat eivät saa yhtä paljon huomiota kun ylipäälliköt ja kuninkaat sekä että ratsuväkikenraali Torsten Stålhandskea ei mainita kirjassa ollenkaan. Tämän voi tulkita niin, että tutkija on tehnyt omia valintoja siitä, mitä henkilöitä kirjassa ylipäätään käsitellään ja kuinka laajasti. Teos edustaa hieman johtohahmoihin keskittyvää henkilöhistoriaa, joka voi olla osa 1990-luvun lopulla vielä vallinnutta kiinnostusta suurmiehiin ja johtohahmoihin.

Saksalainen tutkimus ei kuitenkaan ole jättänyt huomiotta suomalaisten sotilaiden roolia tai hakkapeliittoja kokonaan. Detlven Pleissin väitöskirja *Bodenständige Bevölkerung und fremdes kriegsvolk : Finnen in deutschen Quartieren 1630-1650*, keskittyy suomalaisten miehitysjoukkojen asumiseen tietyillä alueella Saksassa sodan aikana. Pleiss käyttää kysymyksenasettelussaan vertauskohtana saksalaisten sotilaiden ja suomalaisten siviilien rinnakkaiseloja toisessa maailmansodassa, mutta vastakohtaisesti kyse on Ruotsin armeijan suomalaisten sotilaiden rinnakkaiselosta Saksan alueen talonpoikien kanssa.⁸⁶ Pleiss rajaa neljä aluetta, joissa oli verrattavan iso ja paikallaan pysyvä suomalaisten sotilaiden miehitysjoukko. Nämä kaupungit ovat Osnabrück, Königshofen, Schweinfurt ja Nürnberger Land (Laajempi Nürnbergin alue), jotka sijaitsevat Saksan alueen sisämaassa.⁸⁷ Pleiss arvioi, että Saksassa olisi ollut eri aikoina noin 30 000 suomalaista sotilasta, jotka olivat pitempään

---

⁸⁵ Findeisen, 337. *“Offensichtlich gefördert als Enkel des 1568 abgesetzten Erik XIV von Schweden, erfüllte dieser General in keiner Weise die Erwartungen Gustavs II. Adolf und des Reichsrates. Äusserst entschlossen und ohne strategische Einsichten wich er selbst zahlenmässig deutlich unterlegenen gegnerischen Streikräften, so dass ihn Reichskanzler Axel Oxenstierna schliesslich auswechselte.”*

⁸⁶ Pleiss, 1.

⁸⁷ Pleiss, 3.

kosketuksessa paikallisen väestön kanssa.⁸⁸ Pleiss painottaa analyysissään sitä, kuinka mieleen painuvia kyseiset kohtaamiset saattoivat olla ja vertaa niitä nykypäivän ulkomaisten urheiluseurojen tulon maahan kisojen ajaksi. Hän myös lisää, kuinka sotilaat saattoivat sodan päätyttyä tai sodan aikana jäädä kyliin asuttamaan ja jälleenrakentamaan niitä, koska olivat olleet kosketuksessa paikallisväestön kanssa.⁸⁹

Pleiss keskittyy kuvaamaan suomalaisten sotilaiden toimintaa ja tutkimuksessa esitetään, kuinka suomalaisten miehittämille alueilla päästiin mahdollisesti vähemmällä, kuin esimerkiksi skotlantilaisten miehittämällä alueilla.⁹⁰ Pleiss väittää skotlantilaiset palkkasotilaat terrorisoivat ja ryöstivät paikallisia talonpoikia suomalaisia enemmän. Suomalaisten tutkijoiden huomioita otetaan esiin, mukaan lukien Jussi T. Lappalaisen huomiot siitä, kuinka suomalaiset sotilaat erotellaan ruotsalaisista tutkimuksessa. Mukana ovat myös Nils Erik Villstrandin huomiot siitä, kuinka suomalaiset ja ruotsalaiset eivät eronneet toisistaan julmuudessa tai urhoollisuudessa.⁹¹ Ruotsalaisten joukkojen monikulttuurisuudesta ei tehty huomattavia eroja väestön keskuudessa, joka osittain johtui paikallisten koulutuksen tasosta.⁹² Suomalaisten tunnettavuus ei ollut hyvin tiedossa paikallisväestöllä, mutta sitä lisättiin kosketuksen ja sotapropagandan kautta. Suomalaisia kuvattiin usein tietyillä termeillä ja heidät liitettiin noituutta harjoittavaksi ryhmäksi. Tutkimuksessa itsessään Pleiss rajaa suomalaisiksi kuuluvan ne henkilöt, jotka olivat kotoisin nyky-Suomen alueelta, Suomen suuriruhtinaskunnan alueelta tai Viipuri-Karjalasta.⁹³

Pleiss ottaa tutkimuksessaan huomioon myös hakkapeliitat, mutta heidät liitetään Lappalaisen ja Villstrandin tavoin enemmän Topeliuksen 1800-luvulla luomaan kuvaan.⁹⁴ Tosin suomalaisen ratsuväen yhteydessä Hakkapeliitta- termiä käytetään. Pleiss keskittyy suomalaisten kuvaamiseen sotapropagandan kautta, jossa suomalaiset kuvattiin suomalaisina tai lappalaisina. Propagandassa he esiintyivät lähinnä sanoilla, Finländer, Lappen, Lappländer, Finden, Findländer, Fennen tai Hagapieca.⁹⁵ Ainoana toisena mainintana hakkapeliittoihin Pleissin tutkimuksessa on sotahuuto “Hakkaa päälle” tai “Haus Drauf”.

---

⁸⁸ Pleiss, 5.

⁸⁹ Pleiss, 8.

⁹⁰ Pleiss, 10.

⁹¹ Pleiss, 60.

⁹² Pleiss, 63.

⁹³ Pleiss, 39.

⁹⁴ Pleiss, 332.

⁹⁵ Pleiss, 30.

Pleiss mainitsee kuinka 1631 skotlantilainen eversti Werben kuunteli suomalaisten ja “hagpelien” kokousta, jossa hagspel on termi, johon hakka päälle -huuto liitetään.⁹⁶ Tosin myöhemmin tutkimuksessa Pleiss esittää, että “Hakkaa päälle” -sotahuuto oli paimenten ja katolisten keksimä, enemmän kuin suomalaisen ratsuväen käyttämä sotahuuto yleisesti.⁹⁷ Pleissin tutkimuksen pohja on paljolti kiinni siinä, että suomalaisten erillinen rooli Ruotsin joukoissa ei ole Saksassa kovin tunnettu. Tämä reflektoituu Findeisenin ja Pantlen teksteissä, missä suomalaisia ei juurikaan erotella ruotsalaisista. Tämän pohjalta Pleissin tarkempi tutkimus on saksalaisessa historiografiassa enemmän poikkeus kuin osa normaalia saksalaista kolmikymmenvuotisen sodan historiografiaa. Tietysti huomiossa on mukana se, että Pleiss teki tutkimuksensa suomalaisessa yliopistossa. Suomalaisten osuus on kuitenkin hieman tunnetumpi 2000-luvulla kuin se on ennen ollut.

Ruotsalaiset teokset ottavat suomalaiset huomioon vähäisemmin kuin suomalaiset, mutta silti enemmän kuin saksalaiset. Allan Sandström teos *En Stormakt fods, Sverige i 30-åriga kriget*, erottelee Suomen ja suomalaiset sotilaat ruotsalaisista omassa osiossaan. Tosin tämä on vain maininta siitä, kuinka Ruotsin armeija koostui molemmista, suomalaisista ja ruotsalaisista sotilaista. Sandström käyttää tässä yhteydessä termiä ”Sverige-Finland” eli Ruotsi-Suomi.⁹⁸ Yleisesti Ruotsi on virallinen sen ajan termi, jota useammin käytettiin, sillä Suomi oli vain valtakunnan osa. Mahdollista on, että Sandström, joka on kirjoittanut tekstejä Suomen historiasta, kirjoittaa Suomesta omana osionaan tarkoituksella. Mahdollista on myös, että ”Sverige-Finland” on virallinen termi, jota on sopivaa käyttää. Åke Tott mainitaan selvästi suomensukuisena ja Tottin lisänimi Lumiaura mainitaan myös, eli Tottin menestykseen Ruotsin armeijassa keskitytään hieman enemmän.⁹⁹ Sandströmin tulkinta ei kuitenkaan kirjoita suomensukuisuutta pidemmälle ja loppukuva jää Tottista ruotsalaisena kenraalina. Torsten Stålhandskeen ja Kustaa Horniin ei juurikaan keskitytty. Suomalaisten maininta jää vähäiseksi.

Ruotsalaisen Dick Harrisonin teos *Trettioåriga kriget*, seuraa saksalaisten teosten tavoin sitä, kuinka suomalaisia tai sanaa Suomi juurikaan esiinny. Torsten Stålhandsken ratsuväki mainitaan ja heidän sotamenestyksensä Lützenin taistelussa mainitaan. Viittauksia

---

⁹⁶ Pleiss, 29.

⁹⁷ Pleiss, 149.

⁹⁸ Sandström, 47.

⁹⁹ Sandström, 73.

Stålhandsken hakkapeliittajohtajuuteen tai suomalaisuuteen ei ole havaittavissa.¹⁰⁰ Dickson yleisesti ei erottele teoksensa aikana suomalaisia missään määrin, ja ruotsalaisen armeijan monikulttuurisuudesta ei ole havaintoja.

Suomalaisuuden konstruktio on vahvimmillaan Antilan ja Tetrin teoksessa, missä suomalaisten hakkapeliittojen roolia pidetään itsestään selvänä ja korkea arvoiset kenraalit kuvataan suomalaisina pelkästään sukutaustansa kautta. Antila ja Tetri eivät keskity pohtimaan suomalaisuutta muuna kuin itsestään selvänä asiana. Heille hakkapeliittojen historia on itsestään selvä ja sen kyseenalaistaminen on ruotsalaisten tekemää historiaa. Suomalaisten tutkijoiden joukossa kuitenkin suomalaisten osuutta ei vähätellä, mutta ponnistelut on siirretty Villstrandin artikkeleissa ja Lappalaisen teoksessa pois hakkapeliitoista ja on keskitytty kirjoittamaan suomalaisten sotaponnisteluista ja itämaan kehityksestä Ruotsin valtakunnassa. Suomalaiset kuitenkin mainitaan erikseen suomalaisina vaikka samalla voidaankin esittää argumentti, että kansallista identiteettiä omaavia suomalaisia ei ollut olemassa, vaan he olivat Ruotsin valtakunnan alamaisia.

Hakkapeliitat jäävät lähinnä suomalaisen historiografian osaksi eivätkä juurikaan ole olennaisia saksalaisessa tai ruotsalaisessa tutkimuksessa. Ruotsalainen historiankirjoitus keskittyy lähinnä Ruotsiin omana isona kokonaisuutena, jossa mahdollisesti vähän mainitaan suomalaisten osia. Historiografiassa suomalaisten sotilaiden rooli sodassa on tärkeää vain silloin, kun se on tutkimuksen kohteena. Ainoastaan suomalaiset tutkijat ja tietokirjailijat nostavat sen esiin eroteltuna kokonaisuutena. Suomalaiset kuitenkin ovat kirjoittaneet 2000-luvulla hakkapeliitoista enemmän 1800-luvun tuotteenä, jolla on suuria kulttuurisia merkityksiä, mutta jonka historiallinen todenperäisyys on kyseenalaistettava. Hakkapeliitoista enemmän siirrytään keskittymään suomalaisten sotilaiden ja ratsuväen onnistumiseen osana Ruotsin armeijaa. Yleisesti kolmikymmenvuotisen sodan historia edelleen keskittyy Ruotsiin yhtenä kokonaisuutena saksalaisessa ja ruotsalaisessa historiografiassa. Detlev Pleissin väitöskirja on poikkeus tästä normista, mutta hänen tutkimuksessa on Suomeen tehty väitöskirja.

---

¹⁰⁰ Dickson, 55.

4. Väestökatastrofin ja väkivallan pääsyylliset?

“Tammikuussa 1622 westfalenilaisiin maalaiskyliin ilmaantui ruudinsavun mustaamiin sotisopiin sonnustautuneita ratsumiehiä. Haarniskoiduissa kourissaan nuo synkät ratsastajat puristivat reunoistaan kärvennettyjä, savulta ja kauhulta tuoksahtavia pamfletteja, joihin oli kirjoitettu kissankokoisin kirjaimin santa “Tuli!” ja “Veri!” Pamfletit olivat uhkauskirjeitä, joilla protestanttinen palkkasoturipäällikkö Christian von Braunschweig kiristi Westfalenin katolisilta talonpojilta polttolunnaita.”¹⁰¹

Historioitsija Olli Bäckströmin kirjan alusta otettu sitaatti on hyvin kaunokirjallisesti ilmaissut kolmikymmenvuotisen sodan narratiivikokonaisuutta. Kolmikymmenvuotinen sota oli sen ajan Euroopalle suuri konflikti, jossa ensisijaisesti saivat kärsiä juuri saksalaiset talonpojat. Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan alueen väestön katsottiin romahtaneen 18-20 miljoonasta vuonna 1600 11-13 miljoonaan vuonna 1650. Valtakunta ei saavuttanut sotaa edeltäneitä väestölukemia ennen vuotta 1750. Syinä olivat sodan aiheuttamat ryöstelyt, murhat, poltot ja kulkutaudit, jotka pakottivat väestön muuttamaan pois alueelta sodan aikana. Bäckströmin sitaatista voidaankin jatkaa siihen, että kyseisen palkkasoturipäällikön uhkaukset toteutettiin, eikä paikalliselta ruhtinaalta juurikaan saanut apua. Historiankirjoissa hyvin usein aloituksia tehdään tällaisilla kaunokirjallisesti kirjoitetuilla kappaleilla ajan kuvauksessa. Lukijalle ne ovat yleisesti oiva aloitus, jotka päästävät heti aiheeseen sisään. Tämä sitaatti on myös esimerkkinä siitä, kuinka kolmikymmenvuotisen sodan raakuus kosketti talonpoikia. Ryöstelyillä ja polttamisella oli omat vaikutuksensa ja niistä voidaankin luoda omanlaisensa kertomus. Tässä luvussa tarkastellaan lähteiden narratiivia siitä, mitä valintoja tutkijat ja tietokirjailijat ovat tehneet käsitellessään sodan julmuuksia.

Pääargumentiksi tässä luvussa tulee keskittyminen siihen, miten väkivallan narratiivi keskitetään. Usein kolmikymmenvuotisessa sodan historiassa saatetaan esittää vastapainona julmuuksille se, kuinka toinen osapuoli teki pahempia asioita. Esimerkiksi ruotsalaisten sotilaiden toimet kuvaillaan usein vähemmän julmiksi kuin katolisen liigan. Samoin kerrotaan suomalaisten olevan ruotsalaisia vähemmän julmia. Toinen pääargumentti on se, kuinka väestötragedia otetaan huomioon väkivallan narratiivissa. Kolmikymmenvuotinen

---

¹⁰¹ Bäckström, 9.

sota vähensi Euroopan väestölukua merkittävästi Keski-Euroopassa, josta nousee narratiivi Saksan kansan elpymiselle. Kolmanten argumenttina on ryöstelyn merkitys ja sen konteksti narratiivissa, sillä jokainen sodan osapuoli harrasti ryöstelyä. Ryöstely oli osittain aikalainen fakta armeijan toiminnalle, mutta samalla se saattoi lähteä komentajien käsistä ja vaikutti paljon sodan kulkuun sen pitkittyessä.

Lappalaisen teoksessa *Pohjolan Leijona: Kustaa II Aadolf Ja Suomi 1611-1632*, kolmikymmenvuotisen sodan huomiot jäävät vähäiseksi osuudeksi kirjan loppupuolella. Lyhyesti narratiiviin pystytään lisäämään aikalaisten pelkoja, koska he tekivät hakkapeliittojen toimintaa vastaan rukouksia suojellakseen itseään. Niissä sodan räikkäämä saksalainen kansa pyysi Jumalalta pelastusta hakkapeliitoilta. Lappalainen lisääkin tähän sen, että sodan aikana saksalaiset kylät ja kaupungit joutuivat monesti kenen tahansa ryöstämiksi, eli sota oli siviiliväestölle helvetillinen kokemus. Samoin Lappalainen kirjoittaa siitä, kuinka on vaikea sanoa lähteiden perusteella harjoittiko koko Ruotsin armeija ryöstelyä. Erotellaanko ruotsalainen osio suomalaisista esimerkiksi, eli ruotsalaiset harrastaisivat ryöstelyä suomalaisia enemmän.¹⁰² Lappalaisen teos ei käsittele sen enempää kolmikymmenvuotisen sodan tapahtumia, mutta niistä saadaan pinta-raapaisu, eli se ,miten selvästi kolmikymmenvuotisen sodan julmuudesta voidaan ajatella yleisesti 2000-luvun historiankirjoituksessa.

Antilan ja Tetrin *Hakkapeliittain jäljillä : suomalaiset Euroopan sotakentillä*, teoksessa ryöstely ja siviiliväestön neljännesvuosisadan painajainen kuvataan molempien osapuolten harjoittamana ryöstelynä. ”Sota elättäköön itsensä” on lausahdus, joka esitellään katolisten aatelisen palkkasoturipäällikön Albrecht von Wallensteinin, sekä Kustaa II Adolfin suusta.¹⁰³ Ryöstelyn alkaminen ja toteuttaminen esitellään sen ajan realistisena vasteena siihen, että sota pitkittyi. Samoin Antila ja Tetri teoksessa tehdään selväksi osittainen vuorottelu, missä ensin katolisten puoli ryöväsi, jonka jälkeen luterilainen puoli ryöväsi. Esimerkkinä tällaisesta vuorottelusta on kuvaus Kustaa II Adolfin hyökkäämisestä Frankfurt an der Oderiin, jossa kuninkaan joukoissa olleet skotit halusivat kostaa Neubrandenburgin verilöylyn. Voiton seurauksena kuningas antoi luvan joukoilleen kolmen tunnin ryöstelyä varten. Tästä seuraa kuvaus kuusi päivää kestäneistä hautauksista, jossa jouduttiin

---

¹⁰² Lappalainen, 283.

¹⁰³ Antila ja Tetri, 39.

hautaamaan 1700 ihmistä.¹⁰⁴ Eli ryöstelyyn liitetään usein satojen tai tuhansien ihmisten kuolemat voittajien toimesta. Tosin Antilan ja Tetrin kuvauksissa ruotsalaisten ja näin samaan aikaan suomalaisten sodan julmuudet olivat vähemmän julmia Kustaa II Aadolfin elinaikana.

Magdeburgin palamisen luvussa Antila ja Tetri kuvaavat tapahtumia, missä katolisten johtamat joukot polttivat ja tappoivat kaupungin asukkaista kaksi kolmasosaa. Väkivallan kontrollin menettämistä lisätään tragedian suheen, sillä Pappenheim oli hyökännyt kaupunkiin äkkipikaisesti osittain vastoin Tillyn määräyksiä. Kuvaukseen lisättiin myös Tillyä ja Kustaa II Aadolfia Magdeburgin tuhopolton jälkeen vaivannut vahva omantunnon pistos, missä Ruotsin kuningas kirjoitti apologian epäonnistumisestaan, jota Tilly hieman myöhemmin täydensi korostaen, että Ruotsin kuningas oli tehnyt kaikkensa kaupungin pelastamiseksi.¹⁰⁵ Antila ja Tetri kuvaavat hyvin monipuolisesti muitakin julmuuksia. Esimerkkinä voi toimia Wallensteinin hyödyntämä nälkäsota, jolla oli katastrofaalisia seurauksia joukoille ja siviileille. Taktiikalle nousi olennaiseksi myös ruton esiintyminen.¹⁰⁶ Antila ja Tetri seuraavat tämän kaltaista rakennetta hyvin pitkälle kirjan aikana ja monipuolinen sodan julmuus siviiliväestölle nousee esiin lyhyistä kuvauksista sekä kaupungeissa ja kylissä kuolleiden siviilien määrästä. Tosin painotus on siinä, että katolisen keisarin joukot olivat julmempia kuin ruotsalaiset ja etenkin suomalaiset. Ryöstelyä kuvataan kuitenkin hyvin sekavana toimintana. Kuka tahansa ryhmä ryösteli keneltä tahansa. Katoliset ryöstivät katolisilta, samoin kuin luterilaiset ryöstivät toisiltaan. Sodan pitkittynyt luonne oli muokannut siitä selviytymisen kertomuksen sotilaille ja siviileille, missä kovin harva lopulta enää välitti julmuuksien kohdentamisesta.¹⁰⁷

Saksalainen tietokirjailija Christian Pantle keskittyy ryöstelyyn ja sodan kauheuksiin paljon tarkemmin teoksessaan *Der Dreißigjährige Krieg: als Deutschland in Flammen stand*. Magdeburgista tulee tragedian näyttämö, jonka laajuutta pidetään ikään kuin ilmikuvana kolmikymmenvuotisen sodan kauheuksista siviiliväestöä kohtaan.¹⁰⁸ Magdeburgin tragediaan keskitytään myös tavallisten päiväkirjamerkintöjen pohjalta, missä Pantle kirjoittaa asian

---

¹⁰⁴ Antila ja Tetri, 64.

¹⁰⁵ Antila ja Tetri, 72-73. Antila ja Tetri vertaavat Magdeburgin paloa vuoden 1527 Rooman ryöstöön, sekä Leningradin piiritykseen.

¹⁰⁶ Antila ja Tetri, 131.

¹⁰⁷ Antila ja Tetri, 192.

¹⁰⁸ Pantle, 78.

kuten Maurus Friesenegger (1589-1655) oli kirjannut. Friesenegger oli Baijerilaisessa luostarissa munkkina ja kirjoitti vuosien 1627-1648 välillä. Päiväkirjamerkinnot kuvaavat myös sitä, kuinka kirjan pohja on hieman erilainen siksi, että mukana on tavallisemman aikalaisen sotilaan tai asukkaan huomioita.¹⁰⁹ Teos ei ole pelkästään suurmiesten, kuten, Wallensteinin, kuvausta, vaikka sodan merkittävät päälliköt saavat oman huomionsa. Päiväkirjamerkinnoista voidaan kuitenkin tehdä myös huomioita, kuten se, että Peter Hagendorf päiväkirjan otteet eivät omaa kovin tarkkaa kuvausta itse Magdeburgin palosta, vaikka päiväkirjan mukaan hän oli paikalla kun kaupunki syttyi tuleen.¹¹⁰ Suurmiehistä irtautuminen on Pantlen teoksen suurin ero moneen muuhun tutkimukseen verrattuna, mutta tietokirja selvästi kuvastaa Saksan alueen palamista sen pääteemana. Historiankirjoitus 2000-luvun tietokirjoissa näyttää pyrkivän ihmisten kokemuksiin ilman suuria kuvauksia sotänäyttämöistä. Ihmismääriä mainitaan, mutta ne eivät esiinny pelkästään isoina tilastoina. Teoksen saksalainen näkökulma on kuitenkin nähtävissä siitä, että päiväkirja sitaatteihin on lisätty *deutscher nation* eli saksalainen kansakunta, jolla on mahdollisesti pyritty viittamaan yhtenäisyyteen saksalaisten välillä.¹¹¹ Teoksessa käsitellään Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan alueita, mutta joko lukijan ymmärryksen parantamiseksi tai muusta syystä alueen tuleamista yhtenäiseksi Saksaksi tulevaisuudessa on huomioitu erikseen.

Historiatutkijan Olli Bäckströmin teoksessa *Polttolunnaat: Eurooppa Sodassa 1618-1630* keskittyy kolmikymmenvuotisen sodan ensimmäiseen kymmeneen ja tarjoaa jo otsikossa pohjan sodan aiheuttamasta kärsimyksestä. Bäckström keskittyy Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan rakenteeseen ja sen sisällä syntyneeseen eripuraisuuteen. Keisarin ja vaaliruhtinainden ristiriitaisuus on tärkeässä asemassa, jossa molempien toiminta saattoi häiritä toinen toistaan.¹¹² Uskonnolliset motivaattorit olivat sodan aikana suuressa roolissa, mutta Bäckström esittää ne osittain yhdistyneinä politiikkaan. Painotus katolisten julmaan toimintaa perustellaan siveellisyys konfessiosakramentin kautta. Konfessiosakramenttia osoittaa, että katoliset eivät toimi siveellisesti tai moraalisesti jumalan nimessä, jonka vuoksi julma toimintaa katolisia vastaan oli sallittua. Protestanteilla perustelut eivät olleet yhtä selvät, mutta protestantit tukeutuivat raamattuun etsiessään keinoja perustella mahdollisia hirmutekoja ja kansanmurhaa.¹¹³ Katolisen puolen aggressiivisuus nousee esiin alkuvuosilta,

---

¹⁰⁹ Pantle, 100.

¹¹⁰ Pantle, 157-166.

¹¹¹ Pantle, 204.

¹¹² Bäckström, 26.

¹¹³ Bäckström, 59.

sillä Bäckström käyttää keisari Ferdinand II:sen kohdalla sitaattia: “*Mielummin näen Saksan autiomaana kuin kerettiläisten täyttämänä.*”¹¹⁴ Sodan uskonnollinen tausta osoittaa perusteluja sille, miten uskon vihollisia vastaan voidaan toimia. Bäckström pitää mukana kuitenkin myös poliittisia päämääriä. Tätä voidaan havaita kirjan edetessä enemmän, mutta uskonnolla oli merkittävä syy sille, miksi julmuuksia voitiin toteuttaa Saksan alueilla.

Bäckström pitää sodan alkutapahtumia teleologisen tulkinnan mukaan johdonmukaisena kehityksenä. Alkupisteenä pidettiin Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keisareiden Rudolf II:sen ja Mattias I:sen valtataistelua, jonka Mattias I:en voitti 1611. Katolisille kaiken pahan alku ja juuri oli Rudolf II 1609 lupaus uskonnollisista privilegioista.¹¹⁵ Bäckström korostaa katolisten ja protestanttien vastakkainasettelun sodan alkupuolella suuressa roolissa. Tämän vuoksi Bäckström esittää protestanttien tienneen tarkkaan Prahan toisen defenestration Böömissä johtavan sotaan Ferdinand II:sen katolisia vastaan.¹¹⁶ Julmuuksien pohjimmaisena syynä pidetään Katolisen liigan haluttomuutta tehdä minkäänlaisia myönnytyksiä protestanteille Böömin kapinana alettua vuonna 1618.¹¹⁷ Bäckström esittääkin aikalaisten katolisten uskoneen, että kapina levisi suuremmaksi luulosta, että katolinen uskonto olisi laajemmin uhattuna. Bäckström ottaa esiin tulkinnassaan myös sen, kuinka ristiriitainen puhtaan uskonsodan narratiivi on, sillä katolisten armeijoissa oli paljon protestanttistaustaisia sotilaita.¹¹⁸ Tästä esimerkkinä Bäckström oli antanut jo aiemmin Albrecht von Wallensteinin, joka protestanttisesta taustastaan huolimatta kääntyi myöhemmin katoliseksi lähinnä poliittisista syistä.¹¹⁹ Uskonnollinen tausta oli mahdollisesti motivaattori monelle ja sen kontekstinhuomioiminen oli osa ihmisten maailmankuvaa, vaikka suurimmat hirmutyöt tekivätkin palkkasotilaat.

Katolisten johtamat joukot ja katolinen liiga nousevat Bäckströmin tekstissä sodan narratiivissa aggressiivisemmin ryösteleväksi osapuoleksi. Suurimpana syynä tälle ovatvarhaismodernin sodankäynnin piirteet, joissa voittajalla oli paljon enemmän mahdollisuuksia ryöstää kaupunkeja. Bäckström antaa kuvauksen Johan Tillyn joukkojen valloitetusta Pisakin pikkukaupungin, jossa voittaneet joukot toteuttivat erittäin laajan

---

¹¹⁴ Bäckström, 63.

¹¹⁵ Bäckström, 165-166.

¹¹⁶ Bäckström, 171-172.

¹¹⁷ Bäckström, 175.

¹¹⁸ Bäckström, 180.

¹¹⁹ Bäckström, 38.

ryöstelyn ja kaupunkilaisten joukkomurhan.¹²⁰ Tarkempia kuvauksia tapahtuman yksityiskohdista Bäckström ei kirjoita itse tekstiin, mutta antaa kuvan siitä, että aikalaisille sodankäynti ja palkkasotilaiden toiminta olivat hyvin normaalia ja odotettavissa kaupungin koosta riippumatta. Bäckström painottaa itse palkkasotilaiden toimintaa isoimpana syynä kaikista väestökatoon johtaneista syistä. Bäckström kuvaa Böömissä kolmen vuoden ajan sotineita sotilaita roskaväeksi ja antaa kuvaa siitä, millaisia ihmisiä sodassa oikein taisteli. Yleinen narratiivi on, kuinka sotilaat olivat hyvin piittaamattomia ystäviä ja vihollisia, sekä sotilaita että siviileitä kohtaan.¹²¹ Sodan aiheuttama väestökatastrofin, tuhon ja kärsimyksen pääsyyllisinä pidetään palkkasotilaita. Palkkasotilaiden vaatimat kontribuutiot talonpojilta olivat suurena tekijänä talonpoikien kuolemiin. Nämä kontribuutiot pyrittiin hankkimaan millä keinolla hyvänsä. Bäckström lisääkin sodan jatkumisen syyksi, että vaikka Böömin kapina oli kukistettu 1621 mennessä, isona syynä sen jatkumiseen oli palkkasotilaiden halukkuus jatkaa heille tuottoisaa sotaa.¹²²

Tilly on usein Bäckströmin nostamien ryöstelyn kohteiden esimerkkinä, mutta ryöstelijöinä toimivat katolisen liigan palkkasotilaat. Tosin Tilly esiintyy usein muiden kaupunkien kohdalla hyvin välinpitämättömänä siviilien kohtalosta. Tillyn sotasuunnittelun osana oli usein mukana laadittu antautumissopimus voitettuja joukkoja kohtaan. Antautumissopimus ei koskenut Braunschweigin kaupungin siviilejä, joita Tilly antoi joukkonsa ryöstää kolme päivää.¹²³ Tillyn omantunnon tuskia ei esitellä Bäckströmin kirjassa, tai ainakaan ne eivät olleet yhtä suuria kuin Magdeburgin polton kohdalla myöhemmin vuonna 1631. Mahdollisesti ne saattoivat nousta esiin vasta kenraalin vanhetessa sodan aikana tai Magdeburgin mittasuhte oli varhaismodernin ajan sodankäynnin suhteen valtavasti suurempi.

Vastakohtana katolisten harjoittamalle toiminnalle Bäckström tarjoaa myöhemmin ranskalaisten ja ruotsalaisten harjoittaman kurin omissa armeijoissaan. Hän antaa ymmärtää, että toisin kuin keisarillisissa joukoissa kurittomuutta pyrittiin ehkäisemään kuolemantuomioilla ranskalaisten puolella taistelleilla, ja ruotsin armeijan tiukat artikkelit pyrkivät estämään kurittomuutta Kustaa II Aadolfin aikana.¹²⁴ Bäckström antaa lisäksi

---

¹²⁰ Bäckström, 197.

¹²¹ Bäckström, 201.

¹²² Bäckström, 208.

¹²³ Bäckström, 232.

¹²⁴ Bäckström, 285.

osittain lyhyemmän kuvauksen myös Saksan alueen ulkopuolella tapahtuneesta ryöstelystä, esimerkkinä italialaisen Mantovan kaupungin ryöstö.¹²⁵ Bäckström huomioi myös kulkutaudit, mutta ne tulevat esiin silti huomattavasti vähemmässä määrin väestökatastrofisenä ongelmana verrattuna palkkasotilaiden toimintaan. Ruton aiheuttamat tuhot liittyvät kuitenkin vahvasti sotilaallisiin takaiskuihin, sillä ruhtinaat, kenraalit tai herttuat saattoivat kuolla ennen aikojaan.¹²⁶ Tämän merkitys oli usein takaisku juuri sen vuoksi, että valtaa käyttivät yksittäiset ruhtinaat, ja usein sellaisen henkilön menetys johti armeijan koossapysymisen kannalta vaikeuksiin.

Bäckström lopulta kiteyttää väestön kärsimyksen suurimmaksi aiheuttajaksi erilaiset ylilyönnit, jotka johtuivat uskonnollisesta fanatismista ja väestöön kohdistuneista julmuuksista.¹²⁷ Bäckström korostaa myös, kuinka kolmikymmenvuotisen sodan historiankirjoituksessa historioitsijat ovat jättäneet yleisemmin vähemmälle huomiolle palkkasotilaiden ja talonpoikien välillä käydyn sissisodan,¹²⁸ josta seurasivat esimerkiksi Tillyn johtaman armeijan vaikeudet kerätä kontribuutioita talonpojilta turvallisesti, mikä johti enemmän ja enemmän ryöstelyihin. Tilly oli ärsyyntynyt Harzin vuoristossa toimineiden alaksilaisten upseerien johtamien sissien toiminnasta joukkojaan vastaan. Tanskan kuningas Kristian IV oli antanut määräyksen sissien toiminnasta häiritä katolisen liigan kontribuutioiden keräämistä. Sissit tunnettiin suomeksi nimellä “sala-ampuja” ja “metsäsissi”, joista Tilly lähetti valituskirjeen Braunschweigin herttualle.¹²⁹ Sissit olivat useammin paikallisen perimätiedon mukaan maanviljelijöitä, metsämiehiä ja monenlaisia muita aseistautuneita lainsuojattomia. Tillyn valituskirjeestä paljastuu myös jonkin verran enemmän yksityiskohtia, joita Bäckström esittää teoksensa aikana esimerkkitapauksina.

“Talonpojat polttavat ja nylkevät sotilaiden vaimoja ja lapsia, silpovat kirveillä julmasti korvia, neniä käsiä ja jalkoja, niin, jopa sotilaiden ja kunnostautuneiden upseerien kauloja ja päitä, nylkevät heidät elävältä, repivät heidän ihonsa irti suikaleina ja jättävät heidät puolikuolleina teiden varsille.”¹³⁰

---

¹²⁵ Bäckström, 400.

¹²⁶ Bäckström, 412.

¹²⁷ Bäckström, 270.

¹²⁸ Bäckström, 331.

¹²⁹ Bäckström, 333. Sala-ampuja=Snaphaner, metsäsissi=Harzskytter

¹³⁰ Bäckström, 333.

Tapaus on esimerkkinä Bäckströmin tavasta kuvata sodan raakuuksia, mutta samalla nostaa esiin, etteivät talonpojat olleet valmiita antamaan palkkasotilaiden viedä aivan kaikkea ilma taistelua. Bäckströmin kuvaukset ovat silti enimmäkseen kiinni keisarillisen armeijan toimissa, eikä hän ota kantaa myöhemmin tehtyistä ryöstöistä. Ruotsin tai Ranskan toimintaa ei oteta ryöstelyn osalta huomioon Bäckström antaa kuitenkin tarkemman kuvauksen sodan narratiivista osana kolmikymmenvuotisen sodan ajalta ennen vuotta 1630. Tästä voi tehdä osittain johtopäätöksiä eskalaatiosta sodan pitkittyessä. Bäckström käyttää teoksessa myös huomioita Peter Hagendorfin (1601/1602-1679) päiväkirjoista, tosin eri kohdista kuin Pantlen käyttämät kohdat. Peter Hagendorf oli saksalainen palkkasotilas, jonka päiväkirja antaa kuvauksen sodasta tavallisen palkkasotilaan silmin.

Nils Erik Villstrandin kaksi artikkelia "*Ett avläggset krigs närhet : det trettioåriga kriget och Finland*" ja "*Finnland und der grosse Krieg : Erfahrung und Erinnerung*" keskittyvät hyvin paljolti enemmän Ruotsin ja sen itämaan Suomen alueen sota ponnistuksiin, eivätkä itse Saksan alueella tapahtuneisiin sotatapahtumiin. Vastapainona tähän alalukuun voidaan kuitenkin huomioida Villstrandin keskittyminen Suomen maa-alueen väestön ponnistuksiin sodan aikana, kun noin 350 000 ihmisen asuttamalta alueelta värvättiin sodan aikana 30 000 - 40 000 sotilasta. Sotilaat tappelivat usein keskenään, ja korkea kuolleisuus johti väestön määrän romahtamiseen. Villstrand esittääkin vuoden 2007 artikkelissaan, että naiset saivat miesten töitä tehtäväkseen yhä enemmän.¹³¹ Tätä voi pitää omana sukupuoliroolien hitaana kehitymisaskeleena, vaikka mahdollisesti se ei ollut yllättävää sotien aikana.

Värväykset vaikuttivat myös paljon Suomen alueen maanviljelysyhteiskuntaan, sillä maata viljelevät värvättiin sotilaisiksi. Tämä jätti peltoja paljon ilman isäntiä, mutta samalla ne maanviljelijät, jotka pystyivät jäämään paikoilleen, saattoivat nousta sosiaalisesti viljelemällä enemmän.¹³² Talonpojat eivät kuitenkaan koko valtakunnan alueella kärsineet tasavertaisesti, minkä vuoksi sota ei aiheuttanut suurempia levottomuuksia Ruotsin paikallisväestölle.¹³³ Talonpoikia pystyttiin kuulemaan omissa asioissaan Ruotsin järjestämiä valtiopäivien, Riksdagenin, osana ja samalla talonpoikien vastarinta oli hankalampaa enemmän byrokraattista valtaa vastaan. Kynnys lähteä vastustamaan sitä olisi ollut Villstrandin mukaan

---

¹³¹ Villstrand, 27.(2007)

¹³² Villstrand, 92. (1998)

¹³³ Villstrand, 99. (1998)

hyvin korkea, sillä helpompia tapoja oli olemassa.¹³⁴ Keskushallinnon ja paikallishallinnon yhteistyön kautta talonpoikien ongelmia pystyttiin kuulemaan ja valitukset johtivat joko yhteistyöhön keskusvallan kanssa tai esitettiin protesti, jolla toivottiin keskusvallan muuttavan toimintaansa.¹³⁵ Väestö joutui vahvasti ponnistelemaan Ruotsin alueilla sodan tukemiseksi, mutta tätä ei voi verrata yleisesti Saksan alueella tapahtuneeseen väestökatastrofiin. Ruotsia haittasivat lähinnä t yleiset ongelmat ja alamaisten vähyys sotilasvärväysten vuoksi.

Jörg Peter Findeisen teos *Der Dreissigjährige Krieg : eine Epoche in Lebensbildern* (1998) on yleisteos kolmikymmenvuotisesta sodasta eikä vahvasti keskity väestöön liittyviin yksityiskohtiin sotaa käsittelevissä osioissa. Sodan kulku ja valtopolitiikan harjoittaminen on enemmän keskiössä, mutta muutamia viittauksia väestön olosuhteista esitetään lähinnä yhteyksissä kirjan henkilöhistorian käytössä. Esimerkiksi Magdeburgin poltto Tillyn henkilöhistoriassa. Findeisen jakaa Euroopan vallan leireihin, joissa ennen sotaa vahvimmat katoliset vallat (Espanja, Ranska) ja protestanttiset vallat (Englanti, Alankomaat) jakautuivat omiin leireihinsä, joilta Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan sisällä toimineet ryhmät saivat tukea.¹³⁶ Reformaation tausta oli vahvasti syynä sodan taustalla, joka jakoi Eurooppaa sodan tilanteeseen pitkällä aikavälillä. Yksityiskohtia sodan tuhoista ei kuitenkaan nosteta tarkemmin esiin Findeisenin teoksessa. Findeisen jättää myös vähemmälle huomiolle tiettyjen henkilöiden roolit tietyissä tapahtumissa. Esimerkiksi Juhana Yrjö I:stä ei mainita suuresti vaaliruhtinaan vaikutusta Magdeburgin ryöstöön, vaikka tämän toimet hidastivat Ruotsin armeijaa, joka mahdollisesti olisi voineet muutoin ehtiä paikalle. Sen sijaan Juhana Yrjö I:stä Findeiseen lisää, kuinka ainakin 1990-luvun historiantutkimuksessa Saksin vaaliruhtinasta ei ole pidetty kovin merkittävänä hahmona,¹³⁷ vaikka monet muut huomioivat, kuinka Saksin vaaliruhtinaalla oli usein vaa'an akselin asema heilauttaa yliote kummalle osapuolelle tahansa. Juhana Yrjö I:n rooli on kuitenkin esitetty vahvasti Ruotsin kanssa käytyjen neuvotteluiden aikana, jotka jatkuivat koko sodan ajan Ruotsin siihen liittyttä.¹³⁸

Findeisen käy Magdeburgin polton läpi Johan Tillyn elämäkerran osiossa, missä kuvataan Tillyn menettäneen sotilaidensa hallinnan, kun nämä pääsivät vapaasti ryöstämään

---

¹³⁴ Villstrand, 100. (1998)

¹³⁵ Villstrand, 102. (1998)

¹³⁶ Findeisen, 21.

¹³⁷ Findeisen, 71.

¹³⁸ Findeisen, 74-75.

kaupunkia. Magdeburgin tragedia esitetään siis sävyyn, että se oli merkittävä tapahtuma, joka syyllisti Tillyä tämän elämän loppuun asti.¹³⁹ Henkilöhistoria ei kuitenkaan kuvaakaan Magdeburgin tragediaa sen tarkemmin tapahtumien kannalta, mutta mainitsee kuinka suuri joukko sen alkuperäisestä asukasmäärästä kuoli. Ruotsin ryöstelyyn ei myöskään keskitytä juuri ollenkaan. Viittaukset Ruotsin ryöstelyyn voidaan tulkita Johan Banérin elämäkertasiosta. Banér kuvataan brutaalina sotaherrana, jolla oli vahva armeija elättää itse itsensä - mentaliteetti armeijan johdossa.¹⁴⁰ Suoria viittauksia tapahtuneista ei anneta eikä esimerkkejä. Findeisen väittää Banérin ja Kustaa II Aadolfin toiminnalla olleen merkittävä ero. Banér omasi huomattavasti äkkipikaisen luonteen ja piittäsi vähemmän omien sotilaidensa kurittomuudesta ja antoi heidän ryöstellä vapaammin kuin kuningas. Findeisenin teoksen keskiö ovat kuitenkin valtahahmojen toiminta ja päätökset sekä sodan yleinen kulku ja tärkeimpien taistelujen läpikäynti. Väestöön kohdistuneet julmuudet ovat läsnä, mutta niistä ei anneta kovin paljon yksityiskohtia, mitä muissa 2000-luvun teoksissa voidaan havaita enemmän.

Väitöskirjassaan *Bodenständige Bevölkerung und fremdes kriegsvolk : finnen in deutschen quartieren 1630-1650*, Detlev Pleiss keskittyy hyvin tarkasti suomalaisten sotilaiden kosketukseen saksalaisen talonpoikaisväestön kanssa. Alaluvun teeman suhteen tämä tarkoittaa lähinnä, miten suomalaiset sotilaat kohtelivat talonpoikaisväestöä. Pleissin tulkinnasta väestön kohtelusta suomalaisten kohtaamisessa voidaan tehdä vertausta sen mukaan, oliko se samankaltaista kuin monien muiden palkkasotilaiden kohtaaminen vai erilaista. Ruotsalaisten sotilaiden tavoin Pleiss ottaa huomioon yleisen kurin, jonka asettivat Kustaa II Aadolfin artikkelit, jotka koskivat kaikkia Ruotsin armeijan jäseniä.¹⁴¹ Ensimmäiset kuvaukset suomalaisten toiminnasta olivat osittain selkeästi katolisia vastaan. Esimerkiksi Königshofissa suomalaiset linnoittautuivat katoliselle piispalle kuuluvaan linnoitukseen ja joivat sen viinikellarit tyhjäksi. Samalla kuitenkin suomalaisten sanotaan auttaneen katolisia repeytymään irti luterilaisesta kirkkokunnasta Hildheimissa.¹⁴² Pleiss toteaa artikloista kuitenkin, että ne eivät suoraan anna lisäarvoa sotilaiden käytöksen analysointiin, sillä vain muutamat Kustaa II Aadolfin artikkelit ohjeistivat siviiliväestön kohtelusta.¹⁴³

---

¹³⁹ Findeisen, 150.

¹⁴⁰ Findeisen, 436.

¹⁴¹ Pleiss, 87.

¹⁴² Pleiss, 72.

¹⁴³ Pleiss, 70.

Pleiss pohtii väitöskirjassaan sotilaiden ja talonpoikienohtaamisia kysyen, kuinka vihamielisiä kohtaamiset saattoivat olla.¹⁴⁴ Pleiss kirjoittaa yleisesti sotilaiden ja talonpoikien kohtaamisista, mutta oletettavasti niillä viitataan lähinnä suomalaisiin sotilaisiin väitöskirjan aiheen vuoksi. Maatalonpitäjät saattoivat kilpailla keskenään hyvistä vieraista miehittäjien keskuudessa.¹⁴⁵ Tämä osoittaa, että siviiliväestölle saattoi olla tuottoisaa pitää hyvät miehittäjät paikoillaan mahdollisimman pitkään. Talonpoikien asema kuitenkin vaihteli todella nopeaan tahtiin. Talonpoika saattoi hyvin tulla yhtenä päivänä ryöstetyksi ja seuraavana päivänä olla taas kaupallisessa kontaktissa myyjänä tai ostajana.¹⁴⁶ Pleiss osoittaa, että sotilaat ja talonpojat saattoivat olla hyvissä väleissä vähän aikaa, mutta tämä saattoi muuttua hetkessä negatiivisemmaksi. Pleissin analyysi osoittaa enimmäkseen positiivista vuorovaikutusta paikallisväestön kanssa lähinnä sen kaupallisten mahdollisuuksien kautta. Suomalaiset sotilaat omasivat tiettyjä erikoisuuksia tai taitoja, joita Saksan alueella harvemmin nähtiin. Suomalaisten ammattitaitoa olivat maanrakennustyöt, veneet, sillat ja lautat.¹⁴⁷

Pleiss painottaa suomalaisten osalta hyvin samaa linjaa kuin Antilan ja Tetrin teoksissa. Suomalaiset aiheuttivat vähemmän kustannuksia paikallisväestölle kuin englantilaiset, skotlantilaiset, ranskalaiset tai toiset saksalaiset.¹⁴⁸ Jos rikoksia on tapahtunut suomalaisten nimissä, niiden esitetään olevan harvakseltaan näkyvissä tutkimusaineistossa. Kahdeksan suomalaista ratsastajaa teloitettiin väkivalta- ja seksuaalirikoksista vuosien 1631-1634 välillä.¹⁴⁹ Tietysti rikokset ja väkivallan teot, joita sotilaat harjoittivat, eivät aina tulleet merkittyä ylös, mutta kirjallisten lähteiden perusteella niitä ei nähtävästi suuria määriä miehityskaupungeissa tapahtunut. Pleiss painottaa väkivallan tekojen tapahtuneen eniten varuskuntakaupunkien ulkopuolella.¹⁵⁰ Suomalaiset kuitenkin olivat vähemmän kirjattuja väkivallantekijöitä ja käytökseltään he eivät Pleissin mukaan olleet samanvertaisia kuin monet muut miehittäjät.¹⁵¹ Suomalaiset eivät ainakaan väitöskirjassa tarkastellun kolmen kaupungin ja yhden laajemman maakunnan alueella (Osnabrück, Königshofen, Schweinfurt ja Nürnberger Land) toimineet erityisen julmasti tai raa'asti, mutta väkivaltaiset teot eivät ole

---

¹⁴⁴ Pleiss, 257.

¹⁴⁵ Pleiss, 259.

¹⁴⁶ Pleiss, 268.

¹⁴⁷ Pleiss, 282.

¹⁴⁸ Pleiss, 289.

¹⁴⁹ Pleiss, 291.

¹⁵⁰ Pleiss, 292.

¹⁵¹ Pleiss, 296 ja 334.

Pleissin narratiivin keskiössä. Enemmän kiinnostavaa on analyysi siitä, miten ihmiset käyttäytyivät keskenään.

Allan Sandström keskittyy narratiiveihin ruotsalaisten pienemmästä osuudesta kolmikymmenvuotisen sodan ryöstelyyn liittyen, verrattuna muihin teoksiin. Sandströmin teoksessa *En stormakt föds : Sverige i 30-åriga kriget*, ryöstely mainitaan jälleen ensimmäisen kerran osana normaalia sodankäyntiä, ja Sandström esittää sen ensimmäisen kerran Tillyn joukkojen kohdalla. Sandström lisää yksityiskohtia katolisen liigan toiminnasta ainakin Tillyn alaisuudessa. Luvattomasta ryöstelystä ja siviiliväestön julmasta kohtelusta kiinni jäädessään sotilaat saattoivat menettää päänsä.¹⁵² Tosin tämä on suurempi viittaus vain Tillyn joukkoihin, ja kolmikymmenvuotisen sodan ryöstelyn mittakaava ei paljolti anna näytteitä kurin suhteen, ainakaan järjestelmällisesti.

Magdeburgin polton esittää tragedian tapahtumille neljä pääsyyllystä, jotka olivat Johan Tilly, Kustaa II Aadolf, Juhana Yrjö I ja kenraali Gottfried Pappenheim. Polton taustalle asetetaan komentajat ja osittain vastuu olisi ollut heidän. Sandström tiivistää sodan kauhuja, mutta leimaa suurimmaksi kauhuksi Magdeburgin tragedian, viitaten sen tunnettavuuteen aikalaisille ja pamflettien suuntautumiseen näille neljälle henkilölle.¹⁵³ Kuningas Kustaa II Aadolfiin kohdistuvaan kritiikkiin Sandström antaa vastaukseksi kuninkaan oman vastauksen viivästyimisestään auttamasta Magdeburgia.

“Ei olisi niin absurdia ymmärtää, että hänen olisi pitänyt iskeä sokeasti, turhaan riskeerata itsensä ja valtionsa ja eikä siten pelasta sitä hyvää maata, joka pikemminkin romahti sen mukana.”¹⁵⁴

Kuninkaan toiminnasta armeijan suhteen Sandström nostaa esiin kuitenkin myös rahan tarpeen aina kasvavalle armeijalle. Tämä rahan tarve esitetään pääsyyksi Ruotsin armeijan ryöstelylle, mutta sen suoria kuvauksia Sandström ei kovin paljon anna, ja se jää piiloon kuninkaan viimeisen sotavuoden taakse.¹⁵⁵ Rahaongelmat nousevat esiin myöhemmin vuonna 1634 pitkään Ruotsin kuninkaan kuoleman jälkeen, kun Johan Banérin on löydettävä keinoja

---

¹⁵² Sandström, 13-14.

¹⁵³ Sandström, 66.

¹⁵⁴ Sandström, 69-70. *“Icke vore att förstå så absurt, att han blint borde ha smällt till, i onödan riskerat sig och sin stat, och därmed icke så mycket undsatt den goda stadem som fastmer falit överända med den.”*

¹⁵⁵ Sandström, 100.

ratkaista armeijan rahaongelmat.¹⁵⁶ Sandströmin teos kuitenkin keskittyy vahvasti Kustaa II Aadolfin sotavuosiin, ja monet muut sotavuodet jäävät vähäiselle huomiolle. Sandström edustaa hyvin klassista narratiivia sodan kauheuksista, jossa todetaan näin tapahtuneen usein, mutta Magdeburgia lukuunottamatta yksityiskohtia ei käydä suuresti läpi. Läpi käydään ainoastaan se, kuinka Ruotsin armeija tarvitsi lisää rahaa ja ryöstelystä sitä sai.

Ruotsalaisen Dick Harrisonin teoksessa *Trettioåriga kriget*, sodan julmuuksia, etenkin ruotsalaisten harjoittamaa ryöstelyä, käydään huomattavasti tarkemmin läpi. Harrison ottaa Magdeburgin huomioon, mutta samalla antaa siitä enemmän silmännäkijäkuvauksia.. Magdeburgin tapauksessa esitetään neutraalina silmännäkijänä 12-vuotiaan Johann Daniel Frisen kertomusta Magdeburgin poltosta. Friese kuvaa muistelmissaan kohtaamisen sotilaan kanssa, jolle hän lupasi kaikki kolme kolikkoaan, jottei tämä tappaisi hänen isäänsä. Sotilas suostui, ja sanoi perheelle, että heidän tulee lähteä, koska kroaatit tulevat kohta. Harrison antaa näin kuvaa monipuolisesta joukosta ja selviytymistarinan suuresta tragediasta.¹⁵⁷ Harrison ottaa huomioon myös kostoryöstöt, viitaten Fredrick Pfalzin olleen tyytyväinen kun Maximillian I kokoelmat tulivat ryöstetyiksi ruotsalaisten toimesta, kuten Fredrickin kokoelmat ryöstettiin.¹⁵⁸

Harrison käyttää teoksessaan paljon siviiliväestön silmännäkijäkuvauksia ja heidän tekemiään kirjoituksia. Eräs maitotyttö (Mjöldottern) Anna Wolff kuvasi hyvin tarkkaan sodan aiheuttamaa nälänhätää, joka tappoi satoja ihmisiä sodan aikana.¹⁵⁹ Hän myös esittää positiivisia huomioita ryöstelyyn liittyen, missä dominikaaninunna Maria Anna Junius kuvaili ruotsalaisten paikallaoloa positiiviseksi, vaikka ruotsalaiset harrastivat ryöstelyä karmeliitteja ja jesuiittoja kohtaan. Näin annetaan kuvaa siitä, että paikalliset eivät piitanneet ryöstelystä jos se kohdistui vain osaan väestöstä.¹⁶⁰ Harrison mainitsee myös Axel Oxenstiernan Mainzin ryöstelyyn liitettyä ja että ruotsalaisten aiheuttama ahdinko ei Oxenstiernaa moraalisesti häirinnyt.¹⁶¹ Ruotsalaisten kuvattiin kidnappaavan ihmisiä lunnaita vastaan, mistä ovat todisteena vuoden 1632 munkki Sebastian Bürstersin valitukset ruotsalaisille päälliköille.¹⁶²

---

¹⁵⁶ Sandström, 151.

¹⁵⁷ Harrison, 38.

¹⁵⁸ Harrison, 45.

¹⁵⁹ Harrison, 49.

¹⁶⁰ Harrison, 58.

¹⁶¹ Harrison, 61.

¹⁶² Harrison, 72.

Tapaukset ihmisten ryöstöistä Eichstätissa kestivät yli viikon, jonka jälkeen ruotsalaiset polttivat kaupungin.¹⁶³ Harrison keskittyy huomattavasti enemmän ruotsalaisten itsensä tekemään ryöstelyyn ja ruotsalaisten luomaan pelon ilmapiiriin kuin Sandström.

Harrison kirjoittaa kuinka Kustaa II Aadolfin kuoleman jälkeen Johan Banérin noustessa ylipäälliköksi kolmikymmenvuotinen sota muuttui totaaliseksi sodaksi modernissa sananmuodossaan.¹⁶⁴ Dickson kirjoittaa, *”Ryöstelystä tuli itsetarkoitus”*, eli ryöstelystä tuli itse sodan tarkoitus.¹⁶⁵ Harrison ottaa huomioon, kuinka 1640-luvulle tultaessa Saksan väestön ryöstely oli erittäin jokapäiväistä eikä sille näyttänyt tulevan loppua, mutta viittaa siihen, kuinka sodan lopettamista alettiin esittää juuri ryöstelyyn kyllästymisen vuoksi.¹⁶⁶ Kampanjaryöstelystä pyrittiin löytämään tapoja murhata toisia mitä kauheammilla tavoilla. Harrison tuo esille myös ruotsalaisten sotilaiden käyttämän kidutuskeinon *”Schwedentrunk”*, *”Svenskdrinken”*, eli ruotsin juoma. Kidutuksessa uhri pakotettiin juomaan yleensä ulosteesta ja muista samankaltaisista aineista tehtyä juomaa. Tämä ilmeni myöhemmin Jakob Christoffel von Grimmelshausen romaanin yksityiskohdista vuodelta 1668. Kidutuskeino oli usein käytössä juuri sitä varten, että saatiin talonpojista ja vangeista kaikki irti ja joskus ryöstely tarkoituksissa.¹⁶⁷ Harrison pitää siviilien kohtelusta myös sitaatteja merkinnöistä, Scheinbergin kirkkoherra Christian Lehman kirjoittaa myös lisää siviilien kohtelusta sotilaiden käsissä, ja hänet tuodaan esiin silminnäkijänä.

”Miehet ja naiset riisuivat vaatteensa niin, että he olivat täysin alasti. He raiskasivat kunniallisia naisia metsissä ja sitoivat neitsyitä loukatakseen heitä ja johdattivat heidät naapureihinsa ja hakkasivat heitä niin häpeällisesti, että nämä kuolivat.

Jotkut miehet pitivät tiukasti vaimojaan ja äidit tyttäriään, ja he antoivat lyödä itseään verisesti pistooleilla, kunnes he olivat tajuttomia, ennen kuin heidät vapautettiin ja vietiin pois. [...] Se vei monia naisia mukanaan sotaan; toiset he veivät vain lähimpään kaupunkiin ja pitivät heitä vain siihen asti, kunnes lunnaat oli maksettu.”¹⁶⁸

---

¹⁶³ Harrison, 78.

¹⁶⁴ Harrison, 88.

¹⁶⁵ Harrison, 89. *”Plundringen blev att självändamål”*

¹⁶⁶ Harrison, 97.

¹⁶⁷ Harrison, 101-102.

¹⁶⁸ Harrison, 106. *”Det drog av männen och kvinnorna deras kläder så att de blev helt nakna. De våldtog hedervärda kvinnor i skogarna, och de band fast jungfrur i syfte att skymfa dem och ledde iväg dem till sina kvarter och misshandlade dem så vanhedrande att de senare dog.*

Harrison päättää ryöstelyn tulkinnan siihen, kuinka ruhtinaat ja etenkin talonpojat olivat siihen kyllästyneitä. Saksan maaperällä käydyssä sodassa alkoi loppua jopa kaikki ryöstettävä. Harrison tuo kärsimyksen yksityiskohdilla enemmän henkilöitä antamaan eloa narratiiville ja kuvaamaan sitä, miten mahdollisesti tavalliset ihmiset näkivät sotilaiden kohtelun talonpoikia kohtaan.

Kolmikymmenvuotisen sodan väestökatastrofi on aina mukana ja keskiössä 2000-luvun tutkimus- ja tietokirjallisuudessa. Pääsyynä väestökatastrofille oli, että armeijoiden palkkasotilaat aiheuttivat ryöstelyn ohella suurimman osan talonpoikaisväestön kuolemista. Yksityiskohdat eroavat jonkin verran toisistaan ja osassa teoksissa ei usein mennä yksityiskohtiin sen tarkemmin. Eroja on esimerkiksi siinä, että toiset ryhmät, kuten suomalaiset, ryöstivät väitteiden mukaan vähemmän ja olivat vähemmän julmia siviiliväestöä kohtaan. Yleinen kuvaus koskee palkkasotilaiden aiheuttamaa kärsimystä, mutta samalla se oli osa varhaismodernin ajan sodankäynnin normia. Katolisten ja keisarillisten joukkojen aiheuttaman ryöstelyn katsotaan joissakin teoksissa olleen hieman julmempaa kuin protestanttien joukkojen, kun taas toisissa tutkimuksissa kumpikin kuvataan yhtä julmana. Nälänhätään tai kulkutauteihin ei juuri keskitytä, ja osa teoksista selittää ryöstelyn osittain itsestään selvänä asiana, jota tapahtui muodossa tai toisessa.

Några män höll hårt tag i sina hustrur och mödrar i sina döttrar och de lät sig själva bli blodigt pryglade med pistoler tills de var medvetslösa, innan de släppte taget och fördes bort. [...] Det tog många kvinnor med sig till kriget; andra tog de bara till den närmaste staden och höll dem endast kvar tills lösen hade betalats.”

5. Kustaa II Aadolf sodan päähenkilönä?

“Kustaa II Aadolf oli Ruotsin ehkä merkittävin kuningas. Hän painoi saappaillaan syvät jäljet Liivinmaan ja Saksan sotakenttien mutaan, mutta paljon niitä pidempään säilyvät ne uudistukset, joita hän ja hänen aristokraattinsa toteuttivat Ruotsissa ja Suomessa. Oikeuslaitos on monella tapaa Kustaa Aadolfin ajan lapsi, eikä useita kaupunkeja olisi olemassa ilman tuota kuningasta ja hänen lähipiiriään. Silti on myös paljon sellaista, joka on historian saatossa unohtunut, kuten hopean himo ja katolisten pelko.”¹⁶⁹

Lappalaisen teoksesta *Pohjolan Leijona: Kustaa II Aadolf Ja Suomi 1611-1632*, otettu sitaatti on kirjan viimeisiä osioita, joka kiteyttää hyvin Ruotsin kuninkaan Kustaa II Aadolfin merkitystä sekä kertomuksen loppua teoksessa. Kustaa II Aadolf on varmasti historiassa tunnetuimpia Ruotsin kuninkaita. Ainoat muut kuninkaat, jotka pääsevät lähelle samankaltaista mainetta, ovat Kustaa Vaasa ja Kaarle XII. Merkityksellisen Kustaa II Aadolfista tekee kolmekymmenvuotisen sodan historiassa se, että kuninkaasta kirjoitettiin paljon tämän kuoleman jälkeen ja monet ottivat henkilöstä mallia, kuuluisimmin Ranskan Napoleon Bonaparte. 2000-luvun historiantutkimuksessa tai tietokirjallisuudessa on hankalaa löytää sotaa käsittelevää teosta, jossa Ruotsin kuninkaalle ei ole varattu tilaa huomattavasti. Lappalaisen sitaatin perusteella voidaan myös analysoida, että kuningasta on lähestytty historian kirjoituksessa monista eri näkökulmista. Nämä näkökulmat 2000-luvulla ovatkin tärkeitä huomioita siitä, miten eri tavoilla Kustaa II Aadolfia käsitellään. Kustaa II Aadolfia voidaan tarkastella pintaraapaistusti protestanttisesta ja katolisesta näkökulmasta. Kustaa II Aadolfia voidaan tarkastella myös saksalaisesta, ruotsalaisesta ja suomalaisesta näkökulmasta. Kustaa II Aadolfin tarkastelu useista näkökulmista luo kuninkaasta kertovan isomman tarinan, joka muokkaa 2000-luvun historiografiaa kolmekymmenvuotisen sodan osalta. Kustaa II Aadolf löytyy jokaisessa tässä työssä käytetyssä lähdemateriaalissa. Tässä luvussa tarkastellaan myös Kustaa II Aadolfin narratiivista käyttöä henkilöihahmona ja vertauksia muihin kuninkaan aikana toimineisiin merkkihenkilöihin.

Pääargumentiksi kuninkaan roolista sodassa nousee se, kuinka paljon tilaa kuningas saa eri lähteissä. Keskitytäänkö myyttisen olemuksen ylläpitämiseen vai pyritäänkö sitä purkamaan enemmän realistisempaan muotoon. Kuninkaan henkilökuva on useasti esillä niissä kohdin,

---

¹⁶⁹ Lappalainen, 297.

missä teos käsittelee koko sotaa, mutta yli puolet teoksesta käsittelee kuninkaan osallistumista sotaan eli teos käsittää pari vuotta kestäneen jakson. Kustaa II Aadolf myös asetellaan vastakkain sodan muiden henkilöiden kanssa ja usein kuningasta verrataan muihin merkittäviin henkilöihin. Esimerkkinä hänen seuraajansa ylipäällikköinä Ruotsin armeijassa ja katolisen liigan kenraalit.

Lappalaisen teos voidaan käsitellä kahden narratiivin edustajana. Ensimmäinen narratiivi on Kustaa II Aadolfin hallituskausi ennen kolmikymmenvuotista sotaa. Toinen on Kustaa II Aadolfin hallintouudistukset Suomen aluetta koskien. Lisänä ovat kuvaukset Suomen alueesta ja elämästä 1600-luvun alkupuolella. Kustaa II Aadolf ja hänen aikakautensa kuvaillaan Lappalaisen teoksessa kuitenkin historiantutkijoille vaikeasti lähestyttävänä. Perusteluna tällä annetaan Kustaa II Aadolfin ympärille syntynyt myytti kolmekymmenvuotisen sodan sankarikunikaasta, joka on vaikuttanut siihen, että itse kuninkaan elämän vaiheet tuona aikana ovat hyvin yksityiskohtaisesti tunnettuja.¹⁷⁰ Tämän myyttisen ja legendaarisen olemuksen olemassaolon syitä kyllä tarkastellaan. Hyvänä esimerkkinä on lisänimi “Pohjolan Leijon”, joka liitetään usein kuninkaaseen. Nimi esitellään yhdistelmänä 1600-luvun uskonnollista sota- ja suurvaltapropagandaa ja 1800-luvun nationalistis-romanttista historiankirjoitusta. Toisin kuin edeltävien Ruotsin kuninkaiden kohdalla, Kustaa II Aadolfin ympärille pyrittiin luomaan kuningaskulttia.¹⁷¹ Lappalaisen narratiivi suhtautuu myyttiseen kuninkaaseen enemmän sen kannalta, miten myytti ylipäättään syntyi ja miten se heijastaa 1600-luvun ja kolmekymmenvuotisen sodan tarvetta luoda messiasmainen hahmo. Enteet ja ihmeet olivat myös osa 1600-luvun maailmaa. Pyrstötähden enteiden perusteella Pohjolan Leijonan, jonka tarkoitus oli luoda uusi valtakunta, katsottiin olevan myös lopun aikojen kuningas.¹⁷² Myyttinen olemus on näin Kustaa II Aadolfin narratiivin kautta kontekstoiva elementti Lappalaisen teoksessa. Myytin olemassaolon syntyä tulkitaan ja analysoidaan, mutta konteksti kuitenkin painottuu lopulta enemmän Kustaa II Aadolfin hallintokauteen ja uudistuksiin. Myyttiä puretaan siihen pisteeseen, että voidaan tulkita henkilöä realistisemmasta lähtökohdasta. Toinen esimerkki Kustaa II Aadolfin ennustetusta loistosta on hänen isänsä Kaarle IX:n suusta kuultu lause *Ille faciet*, hän on sen tekevä.¹⁷³

---

¹⁷⁰ Lappalainen, 19.

¹⁷¹ Lappalainen, 20.

¹⁷² Lappalainen, 21.

¹⁷³ Lappalainen, 39. Lausahduksen on todennäköisesti Lappalaisen mukaan Kaarle IX:n suuhun laittanut Johannes Loccensius teoksessaan *Historia Suecana* 1676.

Myyttisen maineen lisäksi Lappalaisen teoksessa tarjotaan narratiivi Kustaa II Aadolfin suhteesta Suomeen. Lappalaisen kertomuksen alussa on lyhyt sitaatti siitä, miten Axel Oxenstierna kertoi Suomen tilanteesta 1612.

*“Suomesta olemme kuulleet vain sen, mitä Peter Persson on kertonut; ainoastaan että Savonlinnan käskynhaltijan Erik Klassonin on eräs voudin renki kurjasti ja salakavalasti murhannut, niin että hän lävisti käskynhaltijan odottamatta miekalla selästä sydämen alta kun tämä käveli taloon”.*¹⁷⁴

Tämä sitaatti osoittaa hieman minkäläistä sävyä ja suuntaan Lappalaisen tutkimuksen rakenne edustaa. Kuningas, astuessaan valtaan vuonna 1611, ei tiennyt vuonna 1612 Suomesta juurikaan mitään. Tähän voidaan myöhemmin sitoa syytä siihen, miksi kuningas halusi kiinnittyä Suomeen enemmän ja enemmän. Tämä kerronnan aloitus antaa siten vuosien 1614-1616 kuninkaan matkoista Suomeen sillan, jonka kautta voidaan nähdä kehityksen muuttuvan. Esimerkkinä uudistuksesta olivat vuonna 1616 pidetyt *konungsräfst*, kuninkaan tutkinta tai valituskäräjät.¹⁷⁵

Samalla voitiin karsia Kaarle IX edeltävän kuninkaan Sigismundin kannatusta sekä luoda myös maantieteellistä turvaa mahdollista Puolan hyökkäystä vastaan. Lappalaisen konteksti painottuikin enemmän aikalaisten mahdolliseen näkökulmaan tilanteesta, vaikka historiantutkimus osoittaa, ettei Sigismundista tai tämän pojista ollut enää realistista uhkaa.¹⁷⁶ Sigismund III oli Puola-Liettuan kuningas, jonka Kustaa II Aadolfin isä Kaarle IX oli syrjäyttänyt valtaistuimelta. Kuningas piti Sigismundia uhkana vallalleen, sillä tämä halusi saada Ruotsin kruunun takaisin itselleen. Kustaa II Aadolf pyritään Lappalaisen teoksessa sitomaan oman aikansa yhteiskuntaan, ja realistisemmat huomiot kuninkaasta ja hänen lähipiiristään muovataan siihen suuntaan, että ilman kuningasta, Ruotsin valtakunta olisi 1620-luvulla mahdollisesti romahtanut. Lappalaisen teos on Kustaa II Aadolfin hallintoa ennen sotaa syvällisimmin käsittelevä teos 2000-luvun tutkimuskirjallisuudesta tämän tutkielman kokoelmassa. Kuitenkin kertomus Kustaa II Aadolfin kuolemasta antaa selvän kuvan siitä, että Ruotsissa ei panikoitu enää kuninkaan kuolemasta, vaan sitä osittain jopa

---

¹⁷⁴ Lappalainen, 83.

¹⁷⁵ Lappalainen, 99.

¹⁷⁶ Lappalainen, 158-159.

odotettiin. Kruunu ja hallinto olivat 1632 niin vahvoja, että yhden miehen kuolema ei sitä pystynyt horjuttamaan. Samoin Sigismund oli kuollut samana vuonna.¹⁷⁷ Lappalaisen tutkimuksen loppuosa sitoo aikakauden hyvin tiiviisti kolmekymmenvuotisen sodan osalta, mutta yhdistelee Kustaa II Aadolfin elämää, hallintoa ja yhteiskuntaa laajemmin, tuoden mukaan tuoreempaa tutkimusta Ruotsin kuuluisimmista kuninkaista suomalaisessa historiantutkimuksessa 2000-luvulla.

Villstrandin artikkelissa *“Finnland und der grosse Krieg : Erfahrung und Erinnerung”*, yhdistyy kuningas Kustaa II Aadolfin muisto suomalaisessa kulttuurissa. Artikkelissa on kuitenkin selvästi samaa sävyä kuin Lappalaisen tutkimuksessa siinä, että Ruotsin hallinnon kehittyminen ennen kolmekymmentävuotista sotaa oli isona syynä sodan alkamiselle. Ruotsin taloudellinen kehitys lähti parantumaan osittain Tanskalle maksettavista Älvsborgin lunnaita. Lunnaita voitiin hyödyntää parantamaan hallintoa ja taloutta valtakunnassa. Artikkelissa keskitytään siihen, kuinka paljon työpäiviä käytettiin yhteensä vuodessa raudan, kuparin, tervan ja pikin valmistamiseen¹⁷⁸ Hallinto ja maantiede olivat keskiössä siinä, miten Suomen maantieteellinen osuus oli hyvin tärkeä Ruotsille. Erityisesti 1600-luvulla Itäisen Suomen isot metsäalueet ja raja-alueet Viron, Liivinmaan ja Venäjän kanssa olivat merkittäviä syitä. Maantieteellinen suhde tuodaan selkeästi esiin. Esimerkiksi aseistus oli keskittynyt ympärään Porvoon ja Uudenmaan alueille.¹⁷⁹ Artikkelissa keskitytään vahvasti elämän taloudelliseen puoleen ja varojen tuottamiseen, joka hankaloitti elämää jonkin verran.¹⁸⁰ Tästä johdatellaan kehitystä sen suuntaan, mistä rahaa saadaan enemmän ja kuinka talonpoikaisyhteiskunnasta saadaan ratsastajia, jotka voivat tuoda hevosen mukanaan, mistä voidaan selittää sitä, miten Suomen alueelta saatiin niin paljon sotilaita.¹⁸¹ Näiden asioiden ei kirjoiteta suoraan olleen kuninkaan hallinnon ponnistuksia, mutta teos luo selvän yhteyden kuninkaan ja Suomen alueen suhteesta toisiinsa. Kustaa II Aadolf selvästi näki Suomen alueen tärkeänä. Villstrandin artikkeli Kustaa II Adolfista kuitenkin selkeästi käsittelee vain kuninkaan suhdetta Suomeen, mahdollisesti sen suhteen paremmin tuntevana kuin teoksen muut artikkelin tutkijat.

---

¹⁷⁷ Lappalainen, 289.

¹⁷⁸ Villstrand(2007), 27.

¹⁷⁹ Villstrand (2007), 28.

¹⁸⁰ Villstrand (2007), 28.

¹⁸¹ Villstrand (2007) 30.

Villstrand pohtii artikkelissaan myös Kustaa II Aadolfin merkitystä suomalaiselle yhteiskunnalle ja kulttuurille tämän kuoleman jälkeen. Kuninkaan suhdetta suomalaisiin aloitetaan tarkastelemalla sitä, kuinka Suomen aseman muututtua vuonna 1809 Kustaa II Aadolfin muistoa pidettiin yllä. Näin tehtiin myös 1917 itsenäistymisen jälkeen. Samoin monet muistopäivät jatkuivat Suomen itsenäistymisen jälkeen aina kun vuosia tuli täyteen.¹⁸² Vuosipäivän merkityksen korostamisessa keskitytään 1800-lukuun ehkä osittain osana suomalaista romantisointia tai ainakin osana kansallisromanttisen liikkeen pohjaa. Esimerkiksi Sakari Topelius kirjoitti paljon eri sanomalehtiin, kuinka suomalaiset muistavat kuningas Kustaa II Aadolfin hallinnon.¹⁸³ Vuosien 1832 ja 1882 välisenä aikana ovat isommassa keskiössä keskustelussa puhuttaessa siitä, miten Suomen aluetta käsiteltiin Venäjän osana. Osittain käsitellään lähinnä sitä, miten 1800-luvun suomalaisiksi itsensä katsovat ihmiset muovasivat Kustaa II Adolfista omanlaista osaa Suomen perinteeseen tai muodostivat siitä tärkeän osan historiaa, josta syntyi merkittävä muisto, kuten esimerkiksi teatterit tai Lützenin taisteluun mukaan liitetty suomalainen lippu. Samoin löytyy viittauksia marsseihin, joita tehtiin 300-vuotis Lützenin taistelun muistopäivänä.¹⁸⁴

Villstrandin artikkelissa esitteään, että merkittävä suhde Kustaa II Aadolfin synty suomalaisille 1800-luvun aikana. Venäläisvallan aikana kuninkaan yhteydestä hakkapeliittoihin pyrittiin nostamaan kansallista itsenäisyyttä Venäjän valtaa vastaan, jota usein haettiin ruotsalaisesta perinnöstä. Ruotsalaisuuden päivään kuudes marraskuuta mielletään osaksi kuninkaan muistoa, jossa kuningasta korostettiin ruotsalaisuuden symbolina ja samalla Ruotsin vallanajan termi konkretisoitui osaksi Suomen historian kaarta.¹⁸⁵ Tähän viitataan ehkä myös koulutuksen osalta siinä, että Suomen historian opetus jakaa Ruotsin vallanajan omaksi opetettavaksi kokonaisuudekseen, etenkin lukioissa. Samoin artikkelissa argumentoidaan, että kuninkaan muisto jäi vahvemmin sotilaiden varjoon. Villstrand kuvaileekin suhdetta kiistainalaiseksi, osittain unohdetuksi, mutta kuitenkin juhlituksi.¹⁸⁶

Villstrandin toisessa artikkelissa *“Ett avläggset krigs närhet : det trettioåriga kriget och Finland”*, keskitytään enemmän suomalaisen ja nykyisen Suomen alueen ponnistuksiin

---

¹⁸² Villstrand (2007) 30.

¹⁸³ Villstrand, (2007) 31.

¹⁸⁴ Villstrand, (2007) 31-32.

¹⁸⁵ Villstrand (2007), 32-33.

¹⁸⁶ Villstrand (2007), 34-35.

toteuttaa kruunun tavoitteet. Kustaa II Aadolfin toimien esitetään näin tukeneen epäsuorasti Suomen alueen kehitystä. Tarkempi viittaus oli Villstrandin antama ymmärrys siitä, kuinka Kustaa II Aadolf näytti ymmärtävän talonpoikien tarpeellisuuden, eli kuningas tarvitsi tekijöitä.¹⁸⁷ Villstrand keskittyy kuitenkin vahvemmin kuninkaan muistoon Suomessa ja painottaa Lappalaisen tavoin kuninkaan roolia valtakunnan alueiden kehittäjänä. Kustaa II Aadolfin merkitys suomalaisessa tutkimuksessa nousee keskittyminen, mitä kuningas merkitsi hallitsijana Suomen alueelle Ruotsin valtakunnan osana. 2000-luvulla on pyritty keskittymään kuninkaaseen hallitsijan, eikä vain kuuluisana sotapäällikkönä. Mutta kuninkaan nimeä on selvästi käytetty ja muistoa vaalittu, vaikka sen merkitys on ajan myötä muuttunut paljon. 2000-luvulla on Villstrandin ja Lappalaisen teoksissa varsinkin pyritty antamaan kuninkaasta laajempaa kuvaa hallitsijana ja uudistajana, unohtamatta sotilaallista perintöä.

Antilan ja Tetrin teoksessa *Hakkapeliittain jäljillä : suomalaiset Euroopan sotakentillä*, osuus Kustaa II Aadolfista liittyy paljon vahvemmin perinteiseen kuvaukseen lumikuninkaasta kolmikymmenvuotisessa sodassa. Tietyllä tapaa, kuten Lappalainen mainitsee omassa teoksessaan, kuninkaaseen keskitytään pääasiallisesti soturikunikaana, eikä hallitsijana. Tosin Antilan ja Tetrin teos keskittyy Kustaa II Aadolfin suhtautumisesta hakkapeliitoihin ja suomalaisiin sotilaisiin. Antila ja Tetri kirjoittavat Kustaa II Aadolfin sanoneen seuraavan sitaatin suomalaisia kuvaillessaan.

*“...nämä, jotka minulla nyt ovat, ovat kylläkin köyhiä ruotsalaisia talonpoikaisrenkejä, huonoja ulkonäöltään, kehnosti puettuja; mutta he tappelevat hyvin ja toivottavasti ovat ennen pitkää paremmin puettujakin.”*¹⁸⁸

Antila ja Tetri käyttävät tietokirjassa usein tällaisia lainauksia aikalaishenkilöiltä, ainakin kirjoittaen näin tulleen joskus sanotuksi. Sitaatit aikalaishenkilöiltä ovat yleisesti suosittuja 2000-luvun historiankirjoituksessa ja niillä nähtävästi pyritään tuomaan historiaa eloon lukijalle. Tosin lähdekriittiset huomiot vaihtelevat, ja varsinkin tietokirjoissa on pakko ottaa huomioon, että kaikkia sitaatteja ei voida kovin tarkasti jäljittää. Kustaa II Aadolfin

---

¹⁸⁷ Villstrand, (1998) 94.

¹⁸⁸ Antila ja Tetri, 80.

lausahduksia on kuitenkin Antilan ja Tetrin kirjassa lukuisia. Tarina Kustaa II Aadolfin ja hakkapeliittojen suhteen on teoksessa se, että he olivat oivia taistelijoita ja sotilaita.

Kustaa II Aadolfia koskevassa tietokirjan narratiivissa on myös omanlaisensa alku ja loppu lumikuninkaasta, jossa ensin katoliset keisarilliset joukot aliarvioivat ruotsalaiset ja suomalaiset joukot. Katolisten sotapäälliköistä Johan Tillystä, Albrecht von Wallensteinista ja Gottfried Pappenheimista muodostui voittamaton vihollinen Kustaa II Aadolfille, joita vastaan kuningas soti kuolemaansa asti. Tämä asetelma syntyi osittain siitä, että keisari ei ottanut toista pohjoisesta tulevaa armeijaa vakavasti, koska Tanska oli lyöty jo aikaisemmin.¹⁸⁹ Narratiivissa esitellään osittain ruotsalaisten olleen pienemmän haastajan asemassa, joka sitten osoittautui yllätykseksi keisarin joukkoja vastaan, jotka olivat vuonna 1630 etulyöntiasemassa. Voittamaton Tilly kärsi tappion Kustaa II Aadolfin joukkoja vastaan, ja kirja keskittyy eri taisteluiden yksityiskohtiin ja tapahtumiin. Ensimmäistä Tillyn ja Kustaa II Aadolfin taistelua värittivät komentajien lausahdukset ennen taistelun alkua. Jossa molemmat keskittyivät esittämään omille miehilleen rukouksia tulevasta taistelusta ja puheen taistelun voittamisesta ja vihollisesta.¹⁹⁰

Kustaa II Aadolf kontekstoidaan vähemmän julmaksi päälliköksi, joka omasi selkeitä ryöstelyyn liittyviä sääntöjä ja pyrki pitämään kuria. Samoin kuninkaan luterilaisuuden merkitystä kuvaillaan narratiivissa. Kuitenkin kun verrataan Lappalaisen tekstiä Antilan ja Tetrin narratiivin, joka on kirjoitettu vuonna 2001, edustaa se heidän ymmärrystään sankarikuninkaasta, joka oli hakkapeliittojen herra. Samalla tavalla Lappalaisen teoksessa kuitenkin vedotaan siihen, että kuninkaan kuoltua aikakausi vaihtui. Tosin aikakauden vaihtuminen kuvataan enemmän kolmekymmenvuotisen sodan sisäisenä muutoksena. Vuonna 1634 sodan aikana olivat kuolleet, Kustaa II Adolfin, Tilly, Pappenheim ja Wallenstein, sota todella menetti inhimilliset hyveet ja paheet. Kolmikymmenvuotinen sota esitetään muuttuneen pelkäksi marssimiseksi, ryöstelyksi ja tappamiseksi seuraavaksi 14 vuodeksi.¹⁹¹ Sotaa käsitellään hyvin dramaattiseen sävyyn ja kuninkaan sotamenestyksen kannalta, josta kuningas useimmiten tunnetaan parhaiten sotatapahtumista kertovassa tietokirjallisuudessa 2000-luvun teoksissa.

---

¹⁸⁹ Antila ja Tetri, 58.

¹⁹⁰ Antila ja Tetri, 81. Kaksi rukousta/puhetta omille miehille.

¹⁹¹ Antila ja Tetri, 181.

Suomalaisesta kirjallisuudesta Olli Bäckströmin teoksessa *Polttolunnaat: Eurooppa Sodassa 1618-1630*, kuningasta käsitellään erilaisena toimijana. Bäckström käsittelee sodan ensimmäisiä kymmentä vuotta, ennen Ruotsin sotaan liittymistä. Kustaa II Aadolf oli kuitenkin jo tuolloin aktiivinen toimija, sillä varhaismodernin ajan politiikkaa ja valtaa käyttävänä kuninkaana Kustaa II Aadolfilla oli laajempi käsitys sodasta, joka oli alkanut Saksan alueella. Bäckström korostaa kuitenkin kuninkaan ja sodan ympärillä ollutta dramatisointia ja osittain haastaa legendaarisempaa ja myyttistä kuvaa, joka Kustaa II Aadolfista on perinteisesti annettu.

“Kustaa Aadolfin hahmo on perinteisessä historiankirjoituksessa usein esitelty vasta vuonna 1630 tapahtuneen maihinnousun yhteydessä, jolloin hän on hypännyt mukaan kertomukseen ikään kuin deus ex machina. Tällä keronnallisella kikalla on ollut oma tarkoituksensa, sillä sen avulla on voitu painottaa ruotsalaisen intervention oletettua odottamattomuutta ja sokkiarvoa sodan kulkua seuranneen kansainvälisen yleisön parissa. Tosiasiassa Ruotsi tuli sotaan mukaan useassa eri vaiheessa, aivan böömiläisten kapinasta alkaen. Pohjolan leijona olikin varsin takkuinen ja nälkiintynyt otus, joka kierteli Saksaa kuin kärpästen peittämää haaskaa, tassutellen välillä lähemmäksi napatakseen paloja, jotka muilta raadonsyöjiltä olivat jääneet huomamaatta, välillä taas luikkien pois vahvempien ruokailijoiden tieltä.”¹⁹²

Bäckström kuvaa Ruotsin tilannetta omalla kerronnallaan, jossa kiteytetään osittain kuvaa siitä, että ettei Ruotsi ollut ennen sotaa tai sen aikana vielä suurvalta. Kustaa II Aadolfin legendaarinen maine ei välttämättä kuvannut tätä toimintaa, mutta antaa kuvaa kuninkaasta, joka näki sodassa mahdollisuuden. Bäckström painottaa myös Sigismund III:n pelkoa, jonka vuoksi kuningas ei voinut lähteä sotimaan muualle, ennen kuin tämä uhka olisi lyöty.¹⁹³ Tämä esitetään myöhemmin Kustaa II Adolfin päätöksestä miksei halunnut auttaa Fredrick V:tä. Böömin kapinan alkaessa Frederick V:tä, eli talvikuningasta, olisi voitu auttaa konkreettisesti, mutta vain jos auttamisesta olisi ollut konkreettista hyötyä Puola-Liettuaa vastaan.¹⁹⁴ Tämä narratiivi asettaa Kustaa II Aadolfin tarkemmin poliittisen toimijan asemaan, jonka tärkeimpänä motiivina oli Ruotsin etu ja Puola-Liettuan uhan neutralisointi. Protestanttie sankarina ja pohjolan leijonan myyttiä ei juurikaan oteta toiminnassa huomioon. Kustaa II Aadolfin esitetään myöhemmin olleen valmis työskentelemään Tanskan kuninkaan

---

¹⁹² Bäckström, 133.

¹⁹³ Bäckström, 135.

¹⁹⁴ Bäckström, 195.

Kristian IV:n kanssa yhteisessä protestanttien koalitiossa. Tanskan svedofobiseksi kuvattu valtaneuvosto oli kuitenkin tätä vastaan. Ruotsi oli liittolaisena suositumpi protestanttiselle koalitiolle kuin Tanska, joten Tanskan vastustuksesta piitattiin vähemmän. Ruotsilla oli velkaa vähemmän ja sotamenestystä alkoi näkyä Liivinmaan sodan yhteydessä.¹⁹⁵

Bäckström keskittyy kirjansa loppupuolella huomattavasti Ruotsin valtakunnan kuvaukseen ja samoin Kustaa II Aadolfin valtaannousun. Tärkeäksi huomioksi nostetaan, kuinka Kustaa II Aadolfista ei tullut poliittista sätkynukkea, mikä johti kuninkaan ja Axel Oxenstiernan yhteistyöhön hallintouudistuksissa.¹⁹⁶ Bäckström keskittyy sotilas uudistuksiin enemmän kuin valtakunnan uudistuksiin. Tällä tehdään eroa siihen, miten Ruotsin armeija erosi enemmän muista mannermaan Euroopan armeijoista ja taktiikoista. Tärkeimmiksi eroiksi nousivat ratsuväen taktinen käyttö ja sotilaiden kurin parantaminen koulutuksen kautta.¹⁹⁷ Bäckström lopulta pohtii samaa, mitä useammat historioitsijat ovat pohtineet, eli miksi Ruotsi lopulta lähti mukaan sotaan. Vahvaksi syyksi nousee virallinen Kustaa II Aadolfin nostama syy, joka oli sodan leviämisen ennaltaehkäiseminen.¹⁹⁸ Bäckström hyödyntää tässä keskustelunkaltaisia sitaatteja Kustaa II Aadolfin ja Axel Oxenstiernan välillä, mutta päättää kirjansa Kustaa II Aadolfin sitaattiin: *“Kaikki ne sodat, joita Euroopassa käydään, ovat sulautuneet toisiinsa ja muuttuneet yhdeksi kokonaisuudeksi”*.¹⁹⁹ Osittain annetaan kuvaa, että sota oli tästä eteenpäin laajentumassa vielä enemmän, mutta Bäckströmin kuvaukset kuninkaasta toimijana liittyvät lähinnä esittelyihin tämän harjoittamasta politiikasta muiden valtojen kanssa. Sotamenestys ei ollut yhtä tärkeää, mutta Ruotsi on vain yksi kokonaisuus muiden valtakuntien keskellä. Kuningas Kustaa II Aadolf on silti tärkeä tekijä, ja Bäckström esittelee juuri hänen toimiaan ennen sotaan liittymistä, liittäen nämä omaan väitteeseensä siitä, kuinka epäsymmetristä kolmikymmenvuotinen sota oli. Eli Bäckström pyrki osoittamaan, että sodan osapuolet olivat niin monipuolisia väestöltään ja sota kävivät monet pienemmän palkkasotilas ja sissiryhmät ei kenenkään puolella.

Christian Pantle viittaa Kustaa II Aadolfiin teoksessaan *Der Dreißigjährige Krieg: als Deutschland in Flammen stand*, vähemmän sankarilliseen sävyyn. Tosin siinä missä Antila ja Tetri ehkä pyrkivät kuvaamaan sodan menettäneen hyveet ja kunnian kun Kustaa II Aadolf

---

¹⁹⁵ Bäckström, 299 ja 301.

¹⁹⁶ Bäckström, 418.

¹⁹⁷ Bäckström, 421.

¹⁹⁸ Bäckström, 449-450.

¹⁹⁹ Bäckström, 510.

kuoli muiden suurmiesten kanssa, Pantle puolestaan painottaa sitä, että sota eskaloitui ja johti Magdeburgin polttoon, kun Kustaa II Aadolf liittyi siihen mukaan.²⁰⁰ Huomiona voidaan pitää sitä, kuinka Pantle kirjoittaa Kustaa II Aadolfin kuolemasta kirjassaan vähemmän kuin Wallensteinin kuolemasta, osoittaen selvästi, että Ruotsin kuningas ei ollut hänestä samalla lailla keskiössä kuin Wallenstein eikä siksi saa yhtä paljon tilaa kuin muut merkkihenkilöt²⁰¹ Samoin erona se, että Kustaa II Aadolfin kuolema on Pantlen mukaan omanlainen käännekohta uudella jaksolla sodassa. Pantle painottaa enemmän katolisten kuninkaan Ferdinand II kuolemaa, jota kuvataan otsikolla ”*Die Nächste Generation*”, eli sodan sukupolvi vaihtui ennemminkin tämän jälkeen, eikä suoraan vuodesta 1632.²⁰² Kustaa II Aadolfin kuolema oli kuitenkin merkittävä tapahtuma, sillä Pantle on ottanut mukaan päiväkirja merkinnän Maurus Friseneggeriltä, jonka kuvaus on seuraava.

“Marraskuun 16. päivänä kuningas Kustaa viipyi kokouksessa lähellä Lützeniä Saksin osavaltiossa kuuluisan kenraalimme Pappenheimin kanssa. Tämä aiheutti iloa katolilaisten keskuudessa, ja rauhantoivosta riemuitsi munkkimme - lisätäkseni raittiisti. Mutta pian oli muita, jotka ottivat harhaoppisen armeijan komennon ja osoittivat todeksi sananlaskun: Mitään parempaa ei ole tulossa.”²⁰³

Tästä voidaan nostaa esille huomio, että katolilaiselle puolelle Ruotsin kuninkaan kuolema oli merkittävä tapahtuma, joka herättimähdöllisesti toiveen siitä, että kuninkaan poistuminen vahvistaisi omaa puolta sodassa. Katolisen huomiot kuninkaasta samalla antavat erilaisen kuvan siitä, miten kuninkaaseen suhtauduttiin. Pantlen teos ei pyri kovin suureen positiiviseen kuvaukseen Ruotsin kuninkaasta eikä käsittele häntä paljon hänen kuolemansa jälkeen.

Jörg Petter Findeisenin teoksessa *Der Dreissigjährige Krieg : eine Epoche in Lebensbildern*, Ruotsin ja Kuningas Kustaa II Aadolfin rooli on kiteytetty tämän aktiivisiin vuosiin sodassa eli vuosiin 1630-1632. Findeisenille Kustaa II Aadolf on osittain narratiivinen vastakohta

---

²⁰⁰ Pantle, 62.

²⁰¹ Pantle, 148.

²⁰² Pantle, 221.

²⁰³ Pantle, 148. *“Den 16. November blieb der König Gustav in dem Treffen bei Lützen in Sachsen samt unserem berühmten General Pappenheim. Das verursachte bei den Katholischen Freude und die Hoffnung auf Frieden frohlockte unser Mönch - um ernüchtert anzufügen Aber es waren gleich andere da, die das Kommando der ketzerischen Armee übernahmen und die das Sprichwort wahr machten: Es kommt nichts Besseres nach.”*

Johan Tillylle. Tillyn sotamenestys oli katolisten puolella lähes voittamaton, kun Böömin Talvikuningas ja Tanskan kuningas molemmat lyötiin ja vasta Kustaa II Aadolfia vastaan Tilly koki ensimmäisen murskatappion.²⁰⁴ Kustaa II Aadolf on Findeisenin tutkimuksessa sidottu lähinnä sotatapahtumiin. Kustaa II Aadolfia käsittelevä luku käsittelee Ruotsin liittymistä sotaan, jossa toimija on enemmän Ruotsin valtakunta kuin kuningas suorana yksilönä sen johdossa.²⁰⁵ Taisteluiden kuvauksessa keskitytään tuolta ajalta lähinnä Breitenfeldin ja Lützenin taisteluihin, jolloin Ruotsin kansainvälisen aseman kohoaminen tapahtui ensimmäistä kertaa juuri Breitenfeldin taistelun jälkeen.²⁰⁶

Kustaa II Aadolfin kohdalla Findeisen kiinnittää huomiota kuninkaan esiintymistaitoihin ja puheisiin, samalla vasta-uskonpuhdistuksen pysäyttäjän roolina, mutta painottaa sitä, kuinka Ruotsin kuningas ei ollut muita humanisempi. Protestantismi saattoi pelastua, mutta kuningas ei pysäyttänyt tai ei kyennyt pysäyttämään polttoja ja joukkomurhia, joita Saksan alueella tehtiin. Baijerin alue listataan hävityksen kohteeksi.²⁰⁷ Findeisen keskittyy enemmän, miten historioitsijat ovat kuninkaasta kirjoittaneet. Findeisen painottaa kuninkaasta tehdyn tutkimuksen olevan yhtä tunnettu ruotsalaisessa ja saksalaisessa historiantutkimuksessa. Findeisen mainitsee myös, kuinka uudempi ruotsalainen historiantutkimus sotahistorian sijaan keskittyy Kustaa II Aadolfin taloudellisiin ja suurvaltapoliittisiin tavoitteisiin.²⁰⁸ Findeisen keskittyy Kustaa II Aadolfia huomattavasti enemmän Wallensteiniin ja käsittelee huomattavasti laajemmin tämän elämäkerran yksityiskohtia. Findeisen painottaa, kuinka Wallensteinista on tehty yli 4000 erilaista historiantutkimuksellista työtä ja hän painottaa myös, ettei Kustaa II Aadolf ylittänyt Wallensteinin mainetta legendaarisena komentajana.²⁰⁹ Kustaa II Aadolf nousee teoksen myöhemmässä vaiheessa esiin vertailukohtana Johan Banériin tai Lennart Torstenssonin yhteyksissä. Yleisemmin kuningas Kustaa II Aadolf esitetään yhtenä sodan tunnetuimmista hahmoista, mutta sodan kokonaisuudessa hän oli ainoastaan yksi monista sotajohtajista, jotka muovasivat kolmikymmenvuotisen sodan kulkua.

---

²⁰⁴ Findeisen, 157.

²⁰⁵ Findeisen, 179.

²⁰⁶ Findeisen, 183.

²⁰⁷ Findeisen, 207.

²⁰⁸ Findeisen, 207.

²⁰⁹ Findeisen, 261.

Detlev Pleissin väitöskirjassa *Bodenständige Bevölkerung und fremdes Kriegsvolk : Finnen in deutschen Quartieren 1630-1650*, Kustaa II Aadolf ei ole usein esillä. Kuningas esitellään useammiten sotilaita koskevien artiklojen ja säännösten kautta, joiden mukaan suomalaisten ja ruotsalaisten sotilaiden tuli toimia. Näistä artikloista mainittiin yleisesti kuninkaan toivoneen talonpoikien ja sotilaiden pystyvän elämään rinnakkain keskenään.²¹⁰ Tosin Kustaa II Aadolfia verrataan muihin Ruotsin kuninkaisiin, jolloin mainitaan, että kuinka kukaan muu kuningas ei käynyt Suomen maa-alueella yhtä usein.²¹¹ Artiklat saattoivat vaikuttaa yleisesti sotilaiden käytökseen kurin kautta, ja sotilaat saatiin marssimaan ilman rahaa.²¹² Kustaa II Aadolf toimii lähinnä taustahahmona, joka osittain vaikutti siihen, miten suomalaisia sotilaita värvättiin ja miten he käyttäytyivät. Pleissin tutkimuskohde on kuitenkin laaja eikä se keskity vain taisteluihin tai sodankäyntiin. Tutkimuksen kohde ja näkökulma jättävät Kustaa II Aadolfin ei keskeiseksi hahmoksi, kun kyseessä on koko sodan ajan kestänyt suomalaisten sotilaiden rinnakkaiselo saksalaisten talonpoikien keskuudessa.

Allan Sandströmin teos *En stormakt föds : Sverige i 30-åriga kriget*, keskittyy hyvin vahvasti kuningas Kustaa II Aadolfin sotavuosiin. Tämä voidaan havaita jo siitä, kuinka vähän sodan ensimmäisille vuosille on annettu tilaa. Böömin kapina ja tapahtumat ennen vuotta 1630 käydään läpi noin 15 sivun kokonaisuudessa.²¹³ Kuningas Kustaa II Aadolf otetaan jo mukaan hyvin varhain, kun Sandström kuvaa kuninkaan suhtautumista Tanskan lähtemiseen sotaan. Kuningas toivotti Tanskan kuninkaalle Kristian IV:lle menestystä, mutta Sandström lisää, että yksityisesti kuningas piti Tanskan sotaa tanssina, eli Tanska ei osannut sotia kunnolla.²¹⁴ Sandström painottaa kuninkaan mainetta sotakuninkaana, ja kuvaukset liittyvät paljon Liivinmaan sotamenestykseen ja kuninkaan omaan suureen haluun liittyä kolmikymmenvuotiseen sotaan.²¹⁵ Sigismund III:n pelko on edelleen vahvasti esillä siinä, miksi kuningas halusi viivytellä sotaan liittymistä, eli Kustaa II Aadolfin narratiiveissa sotaa estävänä tekijä oli Sigismundin pelko.

Sandström esittää myös aikalaisten kertomusten pohjalta, että Kustaa II Aadolf oli tunnettu ja jokseenkin suosittu hahmo, viitaten aikakauden mystiikan luonteeseen ja siihen kuinka

---

²¹⁰ Pleiss, 10.

²¹¹ Pleiss, 69.

²¹² Pleiss, 87.

²¹³ Sandström, 12-27.

²¹⁴ Sandström, 16.

²¹⁵ Sandström, 29.

kuningas sai lisänimen Pohjolan Leijona. Tosin Sandström viittaa myös siihen, kuinka ruotsalaiset ja kuningas eivät olleet Pommerissa kovinkaan suosittuja.²¹⁶ Kustaa II Aadolf liitetään kuitenkin legendaariseen Pohjolan Leijona titteliin ja myöhemmin sodan edetessä kuninkaan maine kasvoi suurten voittojen myötä.²¹⁷ Kustaa II Aadolfia verrataan Johan Tillyn ja Gottfried Pappenheim kanssa vastakohtana, missä katolisen liigan menestys koitui tappioksi, kun miesten johtamat armeijat kohtasivat. Molempien joukkojen strategiat ja valmius esitetään tasavertaisesti, mutta katolisten tappio korostuu merkittävänä tapahtumana.²¹⁸ Myöhemmin Kustaa II Aadolf asetellaan vastakkain Wallensteinin kanssa, kun Sandström esittelee sitaatteina, mitä toinen on toisesta aikanaan sanonut. Esimerkkinä toimii Wallensteinin uhoaminen kuninkaalle, jossa Wallenstein lupaa opettaa tälle uudenlaisen sodankäynnin keinot.²¹⁹ Kustaa II Aadolf asetellaan usein vastakkain vastustajiensa kanssa ja osoitetaan, miksi nämä olivat merkittäviä vastuksia ja samalla miksi Ruotsin kuninkaan voitot olivat niin huomattavia. Lützenin taistelu päättää Kustaa II Aadolfin Tillyn ja Pappenheimin aktiiviset roolit sodassa, sillä vuoden 1632 jälkeen he kaikki olivat kuolleet.²²⁰

Sandströmille Kustaa II Aadolf toimii klassisena soturikuninkaana, jonka roolia tarkastellaan hänen vastustajiensa kautta. Kuninkaan kuoleman jälkeen keskitytään sotaan ilman kuningasta ja siihen, kuinka erilaista se oli. Suurin osa kirjasta keskittyy kuninkaan aktiivivuosiin. Sandström edustaa osittain klassista narratiivia myös siinä, että kirja, joka käsittelee suurinpiirtein koko sotaa, keskittyy Antilan ja Tetrin tavoin suurimmalta osin kuitenkin vuosiin 1630-1632.

Dick Harrison ottaa huomioon teoksensa *Trettioåriga kriget*, alusta alkaen Ruotsin tilanteen vuodesta 1611 lähtien ja painottaa huomattavasti sitä, että aikalaiset tunsivat sodan tsekkiläisenä sotana ja myöhemmin tanskalaisena sotana ennen Ruotsin liittymistä sotaan.²²¹ Harrison painottaa Kustaa II Aadolfin erityistä intoa ja positiivisuutta lähteä sotaan, jonka tueksi Harrison esittää vahvan sotamenestyksen Puola-Liettuaa vastaan.²²² Ruotsalaisten

---

²¹⁶ Sandström, 60.

²¹⁷ Sandström, 91.

²¹⁸ Sandström, 80.

²¹⁹ Sandström, 97.

²²⁰ Sandström, 108-109.

²²¹ Harrison, 17 ja 19.

²²² Harrison, 35.

joukkojen mainitaan aiheuttaneen Tillylle ongelmia myöhemmin, mutta esimerkiksi samanlaista kuninkaan ja Tillyn vastakkainasettelua kuten Sandströmin teoksessa ei esitetä.²²³ Kuningas Kustaa II Aadolf on esillä huomattavasti vähemmän Ruotsin joukkojen toiminnan keskellä. Harrison keskittyy teoksessaan huomattavasti enemmän silminäköiden todistuksiin, kuten Peter Hagendorfin päiväkirjaan. Nämä silminäköijät eivät todennäköisesti päässeet näkemään kuningasta usein tai laisinkaan, joten kuninkaan henkilökohtainen rooli on vähäisemmin esillä sotanarratiivissa. Harrison pitää Kustaa II Aadolfin merkitystä korkeana, koska hän mainitsee, kuinka kuninkaan kuoleman jälkeen Ruotsin johdossa ei syntynyt samanlaista yhtenäisyyttä kuin kuninkaan johtaessa itse armeijaa.²²⁴

Harrison keskittyy huomattavasti laajemmin sotaan ja sen vaikutuksiin sekä Ruotsin armeijan toimiin. Tärkeitä eivät ole vain Ruotsin maihinnousu ja taistelut Bretienfeldissa ja Lützenissa. Kuninkaan maine ja legendaarisuus on osana teosta, mutta sitä ei käydä tarkemmin läpi tai sitä sivuutetaan antamalla tilaa muille huomiolle, kuten siviilien silminäköjätodistuksille tai kirjoitetaan Ruotsin armeijan toiminnasta yleisesti. Ottaen huomioon kuinka paljon kuninkaasta on historian tutkimusta tehty ja että Harrisonin teos on uusimmasta päästä, voi olla hankalaa kirjoittaa uutta näkökulmaa ruotsalaisesta perspektiivistä. Tämä on mahdollisesti ollut myös Harrisonin oma valinta, ja hän on jättänyt tiettyjä tapahtumia huomioimatta.

Yleisenä huomiona voidaan pitää sitä, kuinka 2000-luvun alussa Kustaa II Aadolf kerää paljon huomiota sotarikuninkaana ja sotamenestyksen kautta. 2000-luvun historiankirjallisuus painottaa kuninkaan roolia huomattavasti myös valtakunnan kehittäjän Axel Oxenstiernan rinnalla, samoin poliittisena toimijana ennen sotaan lähtöä. Findeisen mainitsee omassa teoksessaan, kuinka ruotsalainen historiankirjoitus pyrkii tutkimaan kuningasta enemmän suurvaltapolitiikan ja taloudellisen vaikuttamisen kautta, kuin vaan sodan ja armeijan kehittäjänä. Kustaa II Aadolf oli myös passiivinen toimija, sillä kuninkaan päätökset, julistukset ja artikkelit vaikuttivat tavallisten ihmisten ja virkamiesten elämään. Yleisesti huomioidaan kuninkaan roolin sodassa olleen tietyllä tasolla dramatisoitu, mutta tapahtumat, joihin kuningas oli osallisena, ovat edelleen osoitus kuninkaan pätevyydestä uudistusten ja valtakunnan johdon suhteen. Suomalaisten historioitsijoiden ja

---

²²³ Harrison, 40.

²²⁴ Harrison, 56.

tietokirjailijoiden teoksissa Kustaa II Aadolf liitetään vahvemmin Suomeen hakkapeliittojen kautta sekä kuninkaan suunnitelmissa Itämaan eli Suomen alueelle. Saksalaisten tutkijoiden ja tietokirjailijoiden suhteen voidaan havaita korostus sen suhteen, kuinka Ruotsissa kuningasta arvostetaan, sekä sen samankaltaisuus saksalaisen tuntemuksen kautta. Kustaa II Aadolf on legendaarista mainetta kantava kuningas, jonka maineen kykenee ylittämään ainoastaan Wallenstein.

6. Päätäntö

Tässä päätännössä palaan nyt tutkielman alussa esitettyihin pääteemoihin ja esittelen niiden eri tutkimustulokset. Samoin esitän päätännön lopussa eri maiden historiografioiden eroista ja samankalataisuuksista kolmikymmensodan historiantutkimus- ja tietokirjallisuudessa.

Suomalaisten sotilaiden rooli on useimmin liitetty hakkapeliittojen yhteyteen. Muutoin suomalaisten sotilaiden rooli sodassa vaihtelee selkeästi eroteltuna ryhmänä ruotsalaisista. Kirjallisuudessa keskitytään huomattavasti siihen, kuinka paljon sotilaita lopulta värvättiin Suomen alueelta. Tätä pidetään aikansa suurena ponnistuksena. Hakkapeliittojen olemassa oloa suurimmaksi osaksi kyseenalaistetaan suomalaisessa tutkimuksessa, mutta heidän kulttuurinen merkitys korostuu silti. Suomalaisten sotaponnistuksiin keskitytään sekä rintamalla että kotiseudulla. Hakkapeliitoiksi itseään kutsuvaa ryhmää ei kuitenkaan esitetä varmuudella olleen koskaan olemassa. Suomalaisten sotilaiden erillinen rooli ruotsalaisista sotilaita jää yleisesti suomalaisten tutkijoiden- ja tietokirjailijoiden, sekä Suomea käsittelevien tutkimusten piiriin. Yleisesti ruotsalaisessa tai saksalaisessa lähdemateriaalissa suomalaisia ei juurikaan erotella ruotsalaisista ja sana Suomi ei esiinny muutamaa mainintaa lukuun ottamatta. Lähteissä ei kuitenkaan yleisesti pohdita suomalaisuuden idean olemassaoloa sodan aikana, lukuunottamatta kun kolmikymmenvuotisen sodan tapahtumista rakennettiin 1800-luvulla suomessa kansallisromantiikka urheista sotilaita, vaikka aikalaiset eivät välttämättä asiaa Ruotsin armeijan alaisuudessa paljon miettineet.

Väestötragedia ilmenee narratiivissa lähinnä kolmikymmenvuotisen sodan sodankäynnin sääntöjen pohjalta. Ryöstely osana sodankäyntiä aiheutti väkivallan kierteen, jossa ensin sotilaat ryöstivät ja talonpojat pyrkivät kostamaan. Sodan sisälle syntyi omanlainen selviytymissota, jolle eivät olleet uskonnolliset tai valtakunnalliset syyt tärkeitä. Narratiivista nousee omanlainen ymmärrys siitä, kuinka ryöstelyn takia joukkojen komentajat joko menettivät hallinnan joukoistaan tai olivat välinpitämättömiä. Ryöstelyn ohella kuoli huomattava määrä talonpoikia ja osa lähdemateriaaleista painottaakin rauhan keinon etsinnän alkaneen 1640-luvun alussa, koska omistajat ja talonpojat olivat väsyneet omien maidensa ryöstämiseen. Yleinen narratiivi siitä, kuka ryöstelyä harjoitti, on huomattavan tasapainotettu. Sodan narratiivi esittää, kuinka sota muuttui katoliset vastaan protestantit asetelmasta siihen, että syntyi paljon tilanteita, jossa protestanttisia tai katolisia palkkasotilaita soti molemmin

puolin. Tämä saattoi johtaa tilanteeseen, jossa katoliset ryöstivät katolisilta ja protestantit toisilta protestanteilta. Raakaan ryöstelyyn ja väkivaltaan osallistuivat kaikki sodan osapuolet, mutta ruotsalaisissa ja suomalaisissa tietokirjoissa painotetaan ruotsalaisten ja suomalaisten osallistuneen vähemmän ryöstelyyn tai väkivaltaan. Yleisesti sodan raakuus on tasapuolista, mutta edelleen voidaan havaita painotuseroja joissakin lähdemateriaaleissa siinä, että toinen osapuoli oli sodan aikana yhtä julma siviiliväestöä kohtaan.

Kustaa II Aadolf mainitaan suuressa roolissa kaikissa lähdemateriaaleissa ja osa teoksista keskittyy suoraan kuninkaan historiaan. Kustaa II Aadolf esitetään edelleen tunnetuista syistä suurena soturikuninkaana ja vuodet 1630-1632 siitä syystä elävät tutkijoiden ja tietokirjailijoiden mielissä. Legendaarista mainetta sodan aikana on pyritty monella kohdalla purkamaan. Kustaa II Aadolfiin keskitytään valtionkehittäjänä ja armeijan kehittäjänä. Sotaa edeltäviin vuosiin keskitytään ja samoin kuninkaan suhdetta suomalaisiin kuvaillaan. Kuninkaan suhdetta suomalaisiin pidettiin osittain realistisena, mutta joissakin teoksissa tehdään myös huomioita siitä, että kuningas tunsu suomalaiset hyvinä taistelijoina. Kustaa II Aadolfin hahmo on sen verran suuressa roolissa, että kuninkaan sotatoimiin keskitytään usein miltei koko kirja ajan. Kuninkaan kuoleman jälkeen teokset pitivät kuninkaan mukana, lähinnä vertailukohteena tätä seuranneille Johan Banérille ja Lennart Torstenssonille. Samoin kuninkaan henkilökuva asettuu sodan narratiivissa omanlaiseen päähenkilöasemaan protestanttien sankarina. Kerronnallisesti usein keskitytään Albrecht von Wallensteinin ja Johan Tillyn voittamattomaan katoliseen armeijaan, jonka vasta Pohjolan Leijona voitti taistelussa. Kuningasta käsitellään sodan kuluessa maltillisemmin ja pyritäänkin keskittymään suoraan hallintoon ja syihin, miksi Kustaa II Aadolf teki päätöksensä kuten teki.

Maiden historiografian samankaltaisuudet kolmikymmenvuotisen sodan suhteen ovat lähinnä itse sotatapahtumissa ja harvemmin mikään lähdemateriaalissa keskitytään koko sotaan. Tämä johtuu kolmikymmenvuotisen sodan pitkästä historiankirjoituksen historiasta ja tapahtumat on kirjoitettu moneen kertaan ylös. Eri maiden teosten välillä voidaan havaita selkeitä eroja, joista yksi syy on teosten keskittyminen oman maidensa lähtökohtiin edelleen. Suomalaisille lähteille on edelleen tyypillistä jossain muodossa erotella Suomen-alue ja suomalaiset omaksi ryhmäksi Ruotsin rinnalle. Samoin suomalaisten teokset keskittyvät enemmän 1610-luvun tapahtumiin. Ruotsalaisille teoksille on edelleen tyypillistä keskittyä sodan tapahtumiin vuodesta 1630-lähtien. Sotatapahtumat, joissa Ruotsi ei ollut aktiivinen toimija ei yleensä

keskitytä yhtä paljon. Saksalaisille teoksille on tyypillisempää keskittyä koko sodan kulun huomion ottamiseen. Saksalaiset teokset ovat myös tasavertaisempia sotatapahtumien suhteen, mutta keskittyvät hieman tarkemmin nykyisen Saksan alueen sotatapahtumiin. Teosten erot johtuvat myös laajemmin tutkijoiden ja tietokirjalijoiden tarkemmista aiheista ja mihin näissä aiheissa keskitytään.

2000-luvun kolmikymmenvuotisen sodan tutkimus- ja tietokirjallisuudessa keskitytään sodan pääpiirteisiin 2000-luvun alussa enemmän. 2010-luvun teoksissa voidaan huomata keskittymistä tiettyihin alueisiin, kuten 1610-lukuun tai tiettyyn ryhmään sodassa. Silminnäkijätodistukset teoksissa lisääntyvät ja keskitytään vähemmän suurmiesten omaan toimintaan ja pyritään tuomaan talonpoikien ja palkkasotilaiden näkökulmaa lukijoille. Aiheet yleensä keskittyvät sellaiseen, jota suomalainen, saksalainen tai ruotsalainen lukijakunta ei tunne. Kolmikymmenvuotisen sodan 2000-luvun historiografia jatkaa sodan historian perinteitä, mutta pyrkii ottamaan uusia näkökulmia esiin. Tämä on kuitenkin haasteellista, sillä kun takana on jo satoja vuosia historiantutkimusta, aiheesta voi olla hankalaa löytää uusi piirteitä.

Lähteet:

Tutkimus- ja tietokirjallisuus:

Antila, Olavi ja Tetri, Juha, *Hakkapeliittain jäljillä : suomalaiset Euroopan sotakentillä*, Helsinki, Ajatus, 2001.

Bäckström, Olli, *Polttolunnaat: Eurooppa sodassa 1618-1630*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2013.

Findeisen Jörg Peter, *Der Dreissigjährige Krieg : eine Epoche in Lebensbildern*, Graz, Verl Styria, 1998.

Harrison Dick, *Trettioåriga kriget*, Lund, Historiska media, 2019.

Lappalainen, Mirkka. *Pohjolan Leijona: Kustaa II Aadolf Ja Suomi 1611-1632*. 5. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala, 2017.

Pantle, Christian, *Der Dreißigjährige Krieg: als Deutschland in Flammen stand*. Berlin : Propyläen, 2017.

Pleiss Detlev, *Bodenständige Bevölkerung und fremdes kriegsvolk : finnen in deutschen quartieren 1630-1650*, Åbo, Painosalama Oy, 2017.

Sandström Allan, *En stormakt föds : Sverige i 30-åriga kriget*, Örebro, Libris, 1998.

Villstrand Nils Erik, "Ett avlägset krigs närhet : det trettioåriga kriget och Finland", *Vägen till Westfaliska freden* / Lars Ericson (red.)Lund : Historiska media, S. 83-112, 1998.

Villstrand Nils Erik, "Finnland und der grosse Krieg : Erfahrung und Erinnerung", *Gustav Adolf, König von Schweden : die Kraft der Erinnerung 1632 - 2007*. S. 27-36, 2007.

Nettilähteet:

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Lennart Torstenson." Encyclopedia Britannica, viitattu 29.05.2022 <https://www.britannica.com/biography/Lennart-Torstenson>.

Johan Banér, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/19041> , Svenskt biografiskt lexikon (art av B. BOËTHIUS.), hämtad 2022-05-29.

Karonen, Petri: Oxenstierna, Axel. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 29.5.2022)
Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003236>

Lappalainen, Jussi T.: *Kustaa II Adolf*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 29.5.2022)
Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000311>

Johan Banér, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/19041>, Svenskt biografiskt lexikon (art av B. BOËTHIUS.), hämtad 2022-05-29.

Marjomaa, Risto: *Tilly, Johann Tserclaes von*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 29.5.2022)
Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000613>

Marjomaa, Risto: *Wallenstein, Albrecht von*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 28.5.2022)
Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000614>

Parker, N. Geoffrey. "John George I of Saxony." *Encyclopedia Britannica*, 29.05.2022.
<https://www.britannica.com/biography/John-George-I>.

Sturmberger, H.. "Ferdinand II." *Encyclopaedia Britannica*, viitattu 28.05.2022.
<https://www.britannica.com/biography/Ferdinand-II-Holy-Roman-emperor>.

Suvanto, Seppo ja Mäkelä-Alitalo, Anneli: *Horn*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 29.5.2022)
Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000191>

Syrjö, Veli-Matti: *Tott, Åke. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 29.5.2022)
Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000566>

Syrjö, Veli-Matti: *Stålhandske, Torsten. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 29.5.2022)
Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002342>

Virrankoski, Pentti: *Horn, Gustaf Karlinpoika. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 29.5.2022)
Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000558>

Menetelmät ja muu kirjallisuus:

Cohen, Deborah, ja Maura O'Connor. *Comparison and History: Europe in Cross-national Perspective*. New York: Routledge, 2004.

Englund, Peter, Timo Hämäläinen, ja Pentti Saaritsa. *Suuren Sodan Vuodet*. Porvoo ; Helsinki ; Juva: WSOY, 1996.

Haapala, Pertti, Marja Jalava, ja Simon Larsson. *Making Nordic Historiography: Connections, Tensions and Methodology, 1850-1970*. New York: Berghahn, 2017.

Haupt, Heinz-Gerhard, ja Jurgen Kocka. *Comparative and Transnational History*. New York: Berghahn Books, Incorporated, 2010.

Hyvärinen, Matti. *Beyond Narrative Coherence*. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Pub, 2010.

Kalela, Jorma. *Historiantutkimus Ja Historia*. 2. p. Helsinki: Gaudeamus, 2002.

Karonen, Petri, Marjo-Riitta Antikainen, ja Petri Karonen. *Tiede Ja Yhteiskunta: Suomen Historiallinen Seura Ja Historiantutkimus 1800-luvulta 2010-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2019.

Koskivirta, Anu, Jari Eilola, ja Satu Lindman. *Historiantutkimuksen Etiikka*. Gaudeamus, 2017.

Pikkanen, Ilona, *Kerronteoreettinen metodi ja historiantutkimus*, Jyväskylän yliopisto, toimittajana Pasi Ihalainen 2020-2022. (Viittaukset tehty ei vielä ilmestyneestä kirjasta jonka pitäisi ilmestyä 2022)

Liite 1

Tässä liitteessä on tarkemmin kuvattu nettilähteiden avulla kerättyjä henkilötietoja sodan merkkihenkilöistä. Henkilöt ovat merkittävässä osassa tämän tutkielman teosten narratiiveissa. Henkilöt ovat lajiteltu kolmeen eri ryhmään, joista kaikista ryhmistä on lyhyt esittely ennen henkilöitä, eli mihin ryhmään henkilöt kuuluvat.

Kolmekymmenvuotisen sodan tapahtumat ovat vahvasti liitoksissa sodan ajan ihmisiin. Monet historioitsijat, kuten Bäckström, toteavat kuinka henkilöiden käsittely on väistämätöntä kolmikymmenvuotisen sodan tutkimuksessa. 1600-luvun Euroopan vallankäyttäjät olivat joko yksittäisiä henkilöitä tai valtasuvun jäseniä, kuten Habsburgeja.²²⁵ Historioitsijat ja tietokirjailijat ovat tietyn tyyppisiä tarinan kertojia ja historia on omanlaisensa tarinankerronnan muoto.²²⁶ Henkilöt toimivat erilaisissa rooleissa narratiivissa ja tärkeäksi nouseekin se, mihin kontekstiin henkilöt kirjoitetaan osaksi kolmikymmenvuotisen sodan kokonaisuutta.²²⁷ Tätä tutkielmaa varten ei kuitenkin ole mahdollista kirjata kaikkia henkilöitä, sillä jokaiselle vallankäyttäjälle voitaisiin nostaa jokin narratiivinen merkitys. Päädyin siis keräämään lyhyet tiivistelmät, joiden pohjalta kontekstualisoin henkilön taustan sotaan liittyen, jotta analyysissä on helpompi arvioida, miksi tietty henkilö oli merkittävä. Henkilöt, jotka valitsin, esiintyvät useimmin itse teoksissa tai sopivat tarkemmin yhteen kolmesta narratiivien teemasta, joita käsitellään tutkielman seuraavissa luvuissa. Suurin osa henkilöistä oli vallankäyttäjiä eli kuninkaita, ruhtinaita, poliitikkoja ja sodan johtohahmoja. Henkilöiden taustatiedot on kerätty seuraaviin liitteisiin nettilähteistä. Nettilähteinä toimivat englanninkielinen *Encyclopaedia Britannica Online*²²⁸, joka on englanninkielinen tietosanakirja, jossa julkaistaan netissä historia aiheisia artikkeleita. Toisena on ruotsalainen *Riksarkivet, Svenskt Biografiskt Lexikon*²²⁹, jossa on julkaistu erilaisia historia aiheisiä ruotsinkielisiä artikkeleita. Kolmantena on suomenkielinen *Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Kansallisbiografia*,²³⁰ jossa on julkaistu suomenkielisiä historia aiheisiä artikkeleita, etenkin eri henkilöistä.

---

²²⁵ Bäckström, 14.

²²⁶ Koskivirta, Eilola ja Lindman, 11.

²²⁷ Koskivirta, Eilola ja Lindman, 13.

²²⁸ <https://www.britannica.com/> Nettilähteen etusivu, lisätty 16.08.2022

²²⁹ <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Start.aspx> Nettilähteen etusivu, lisätty 16.08.2022

²³⁰ <https://kansallisbiografia.fi/> Nettilähteen etusivu, lisätty 16.08.2022

Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan henkilöitä

Ensimmäinen ryhmä henkilöitä kuului lähinnä Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan piiriin.

Ferdinand II (1578-1637) oli Pyhän Saksalais-Roomalaisen keisarikunnan keisari vuosina 1619-1637. Ferdinand johti kolmikymmenvuotisen sodan aikaan katolisten vastareformaatiota protestantteja vastaan ja tuki keisarikunnan absoluuttista keisarinvaltaa koko sodan ajan.²³¹ Ferdinand II on sodan alun kannalta merkittävä henkilö, sillä Böömin kapina alkoi juuri Ferdinandin vastauskonpuhdistuksen toimista. Ferdinand II:lla oli myös vahvasti ote tuoda sotänäyttämölle Albrecht von Wallensteinin ja hän vaikutti merkittävästi valtamuutoksiin sodan kuluessa. Henkilönä Ferdinand II jää usein kuitenkin sotahistoriassa sotajohtajiensa varjoon, vaikka toimi taustalla usein juuri käskyjensä suhteen. Sota oli kuitenkin muuttunut keisarin viimeisinä vuosina uskonsodasta eurooppalaiseksi suursodaksi.

Albrecht von Wallenstein (1583-1634) oli kolmikymmenvuotisen sodan ajan tunnetuimpia keisarillisen armeijan johtajia ja toimi sen ylipäällikkönä. Wallensteinia kuvataan usein samanveroisena kuin Kustaa II Aadolf, josta nousi pian sodan jälkeen yhtä myyttinen hahmo. Wallenstein on hyvä esimerkki myös sodan luonteesta ja siitä, kuinka erilaisia ihmisiä saattoi taistella milläkin puolella. Wallenstein oli alkujaan protestantti ja kotoisin Böömistä, josta sota alkoi. Wallenstein tunnettiin taitavana organisoijana ja hän toi keisarilliselle armeijalle useita voittoja. Wallenstein alkoi kuitenkin toimia liian itsenäisesti ja hänet lopulta murhattiin vuonna 1634 keisarikuntien vallanpitäjien toimesta.²³² Wallenstein toimii usein aktiivisena vastakohtana Ruotsin kuninkaalle, jonka voi havaita sodan narratiiveissa selkeästi. Wallenstein kuvataan monesti hyvin antagonistisesti.

Johann Tserclaes von Tilly (1559-1632) oli kolmikymmenvuotisen sodan toinen tunnettu sotamarsalkka. Tilly liittyi 1610 katolisen liigaan ja pääsi sen johtoon. Pitkän sotilasuransa viimeiset vuodet Tilly vietti taistellen protestantteja ja heidän liittolaisiaan Tanskaa ja Ruotsia vastaan. Tilly ja Wallenstein toimivat paljolti yhdessä Tanskaa vastaan ja Tillyn

---

²³¹ Strumberger, Ferdinand II Britannica, viitattu 28.05.2022

²³² Marjomaa, Kansallisbiografia, Wallenstein, viitattu 28.05.2022.

arvostus oli sen verran suuri, että kun Wallenstein erotettiin, sai hän 1630 Wallensteinin keisarilliset joukot komeentoonsa. Tillyllä oli pitkään voittamattoman kenraalin maine, joka lopulta murtui Ruotsin kuninkaan joukkoja vastaan Breitenfeldin taistelussa 1631.²³³ Narratiivisena hahmona Tilly on hyvin antagonistien hahmo protestanteille, mutta samalla myös hyvin ylitsempääsemätön. Tilly kukisti böömiläisten kapinan 1620 ja voitti tanskan joukot 1626. Samalla Tillyn jesuiittataustainen kasvatus antoi hänelle enemmän mainetta kuin Wallensteinin kaltaiset palkkasotilaat, sillä tätä pidettiin uskollisena keisarinvallalle ilman rahaa. Magdeburgin ryöstö kuitenkin jätti ikuisen tahran Tillyn maineelle.

Juhana Yrjö I (1585-1656) oli Saksin vaaliruhtinaskunnan vaaliruhtinas vuodesta 1611 lähtien. Hän oli yksi tunnetuimmista protestanttien vaaliruhtinaista, jonka toiminnalla oli usein vaikutus sodan pitkittymiseen. Juhana Yrjö I:n on usein kirjoitettu olleen sodan aikana vaa'an akseli, ja hän neuvotteli sodan osapuolten kanssa riippuen siitä, mikä tuottaisi paremman aseman. Vaaliruhtinas neuvotteli ja teki sopimuksia katolisten ja ruotsalaisten kanssa. Aikalaiset kutsuivat Juhana Yrjö I:ä lempinimellä Olut-Yrjö, mitä usein käytetään sodan narratiiveissa.²³⁴ Tämä tekee Juhana Yrjöistä omanlaisensa tuntemattoman tekijän, joka sodan kuluessa saattoi tehdä asiat omalla tavallaan ja joka ei ollut aikalaisten vallanpitäjien suosiossa. Juhana Yrjö I on esimerkki siitä, miten protestanttiset vaaliruhtinaat ja sodan luonne lopulta muuttuivat paljon, kun sota jatkui pitkään.

Ruotsin armeijan sotilasjohto

Toinen laajempi ryhmä tutkimukselleni keskeisiä toimiajoita sisältää ruotsalaisten sotajohtoa ja selvästi aina ruotsalaisina pidettyjä henkilöitä. Se sisältää lähinnä henkilöt, jotka eri aikoina johtivat Ruotsin armeijaa sodassa.

Kustaa II Aadolf (1594-1632) oli Ruotsin kuningas vuodesta 1611 aina kaatumiseensa saakka vuonna 1632. Kustaa II Aadolf on ollut yksi Ruotsin ja Suomen, sekä muidenkin maiden, tunnetuimmista ja ihailuimmista kuninkaista. Taitavana sotapäällikönä ja protestanttisena uskonpuolustajana pidetty kuningas johti Ruotsin kolmikymmenvuotiseen sotaan ja otti ensi askeleet Ruotsin suurvalta-aseman saavuttamiseen. Kuningas itse oli

---

²³³ Marjomaa, Kansallisbiografia, Tilly, viitattu, 28.05.2022.

²³⁴ Parker, Britannica, Johan Georg I, viitattu 28.05.2022.

sodassa mukana vain kaksi vuotta, mutta nämä kaksi vuotta tekivät Ruotsin kuninkaasta myyttisen hahmon jopa aikalaisilleen, ja sodan luonne muuttui huomattavasti kuninkaan kaaduttua.²³⁵ Kustaa II Aadolfin voidaan argumentoida olleen merkittävämpiä sodan hahmoja, ja etenkin ruotsalaisessa ja suomalaisessa historiankirjoituksessa hän on päähenkilön piirteitä omaava hahmo sodan narratiivissa, vaikka sotaa oltiinkin käyty yli kymmenen vuotta ennen hänen mukaantuloaan ja vaikka sotaa jatkettiin vielä pitkään kuninkaan kuoleman jälkeen. Kolmikymmenvuotisen sodan historiassa vuodet 1630-1632 saavatkin usein erittäin suurta huomiota, ja tästä syystä Kustaa II Aadolfin liittyvät narratiivit ovat oma teemansa tässä tutkielmassa.

Axel Oxenstierna (1583-1654) toimi Ruotsin valtakunnan kanslerina vuodesta 1611 lähtien ja jatkoi tehtäviään aina kuolemaansa saakka. Yli 50 vuoden uransa aikana Oxenstierna muovasi loppuun Ruotsin suurvalta-aseman, jonka monet aikalaiset eivät uskoneet olevan mahdollista vuonna 1611. Yhdessä Ruotsin kuninkaan Kustaa II Aadolfin kanssa Oxenstierna ja Kustaa II Aadolf muovasivat Ruotsia sisältä käsin ja vastasivat moniin Ruotsin ulkoisilin uhkiin. Oxenstierna muovasi valtakuntaa Ruotsin valtaneuvoston johtohahmona ja holhoojahallituksen johdossa. Sodan suhteen Oxenstierna pysyi pois suoraan taistelukentillä mutta oli taustalla vahvasti osa Ruotsin sodanjohtoa. Oxenstiernan suurimmat vaikutukset tulivat erilaisista neuvottelutilanteista sekä Ruotsin talouselämän kohentamisesta, mikä mahdollisti sen, että sotakausista voitiin selvitä taloudellisesti.²³⁶ Hahmona Oxenstierna esitetään usein tärkeänä taustavoimana, joka toimi kuninkaan ja muiden ylipäällikköiden varjossa. Hänelle annetaan erittäin nationalistinen ruotsalaisen asema, jossa tärkeintä Oxenstiernalle oli aina Ruotsin menestys.

Johan Banér (1596-1641) oli Ruotsin armeijan ylipäällikkö Kustaa II Aadolfin kaaduttua ja johti Ruotsin armeijaa aina kuolemaansa saakka. Banérin johtamistyyli erosi huomattavasti kuninkaan tyylistä ja Ruotsin armeijan kurittomuus lisääntyi etenkin vuoden 1634 Nördlingenin tappion jälkeen. Banér oli kuitenkin monista negatiivisista luonteenpiirteistään huolimatta etevä sotilasjohtaja ja onnistui pitämään Ruotsin armeijan kasassa, minkä keisarilliset joukot saivatkin pian huomata. Banéria erotti Kustaa II Aadolfista sekin, kuinka paljon huonommin hän tuli toimeen Oxenstiernan kanssa. Samoin Banérin hahmo aikalaisille

---

²³⁵ Lappalainen, Kansallisbiografia, Kustaa II Aadolf, 29.05.2022.

²³⁶ Karonne, Kansallisbiografia, Axel Oxenstierna, viitattu 29.05.2022.

tarkoitti sodasta johtuneen ryöstelyn lisääntymistä entisestään, jolloin hänen huonot tapansa olivat selkeästi kuningasta huonompia²³⁷ Banéria pidetäänkin usein aikakauden vaihdoksen aiheuttajana, ja hän kohtaa tutkimuksessa menestyksistään huolimatta paljon vertailua ihailumpaan Kustaa II Aadolfiin. Sodan luonteen katsotaan usein ruotsalaisten osalta muuttuneen paljon ylipäällikön mukaan.

Lennart Torstensson (1603-1651) oli Ruotsin armeijan ylipäällikkö Johan Banérin kuoltua vuonna 1641. Pitkän sotilasuran tehnyt Torstensson taisteli jo Kustaa II Aadolfin sodissa Puolaa vastaan ja oli pitkään ensimmäisen puhtaan kenttätykistön yksikön komentaja. Torstensson johti joukkoja sodan loppuun asti ja toi Ruotsille tärkeitä voittoja, jotka paransivat mahdollisuuksia Ruotsin saamisille rauhansopimuksessa. Torstenssonin myös katsottiin jatkaneen Kustaa II Aadolfin työtä, jossa kuninkaan vaalima armeijan kuri palautettiin.²³⁸ Torstensson hahmona hallitsi näin paremmin sotilaiden kurinpidon kuin Banér. Torstensson on vähemmän tunnettu ruotsalainen kenraali verrattuna edeltäjiinsä. Hahmona hänet kuitenkin esitetään usein juuri kuninkaan armeija linjan jatkajana, joka mahdollisti Ruotsin voiton Tanskasta vuosina 1643-45.

Ruotsin armeijan kenraaleina toimineita henkilöitä

Kolmas ja viimeinen ryhmä tutkimukselleni keskeisiä henkilöitä sisältää Ruotsin armeijan palveluksessa toimineita kenraaleita ja johtajia, joilla on usein viitattu olleen jonkinasteinen suomalainen tausta. Nämä kenraalit olivat myös hyvin arvostettuja ja onnistuivat usein tehtävissään. Henkilöhahmojen kiinnostavuus heidän osaltaan nouseekin lähinnä siitä, mihin kontekstiin henkilöt on laitettu teoksissa. Ruotsalaisina, suomalaisia, molempina vai mainitaanko heitä ollenkaan?

Gustaf Karlinpoika Horn/ Kustaa Horn (1592-1657) oli Ruotsin armeijan sotamarsalkka kolmikymmenvuotisessa sodassa ja johti Ruotsin joukon yksiköitä useassa taistelussa. Suurimman maineensa Horn sai Breitenfeldin taistelussa vuonna 1631, jossa Ruotsin armeija löi katolisen liigan joukot. Horn palveli armeijassa Kustaa II Aadolfin ajoista lähtien ja säilytti hyvät välit myös Oxenstiernaan. Horn jäi sotavangiksi vuonna 1634. Suurimman osan

---

²³⁷ Svenskt biografiskt lexikon, Johan Banér, viitattu 29.05.2022.

²³⁸ Britannica, Lennart Torstenson, viitattu 29.05.2022.

loppusodan ajastaan Horn oli sotavankina, kunnes hänet vaihdettiin takaisin vangin vaihdossa vuonna 1642.²³⁹ Hornin suomalaisuus tulee esiin lähinnä Horn-suvun sukuhaarasta, joka on mahdollisesti Suomen laajin aatelissuku, ajanmittaan jakautunut moneen eri haaraan.²⁴⁰ Kuitenkin suurin osa suvun vaikuttajista toimi monella muulla alueella kuin nykyisessä Suomessa, ja esimerkiksi Hornin suomalaisuutta voidaan pohtia juuri sen pohjalta, että hän syntyi ja sai kasvatuksen lähinnä nykyisen Ruotsin alueella.

Åke Tott (1598-1640) oli Ruotsin armeijan sotamarsalkka ja sai sodan aikana lisänimen kuninkaan lumiaura. Tottia osittain pidettiin suurvaltakauden alun sotilaan ruumiillistumana, ja hän matkusti paljon eri puolille Eurooppaa sotataitojaan kehittäen kunnes palasi takaisin Ruotsiin. Hän johti yhdessä Torsten Stålhandsken kanssa suomalaista ratsuväkeä ja johti myöhemmin omaa armeijaosastoaan. Tottin sotilasura loppui tämän tuodessa Kustaa II Aadolfin ruumiin takaisin Ruotsiin, mutta hän oli niittänyt tarpeeksi mainetta ja jatkoi työskentelyä valtioneuvostossa.²⁴¹ Lohjan Kirkniemessä syntyneenä ja suomalaista ratsuväkeä johtaneena Tott usein mielletään suomensukuiseksi, mutta samoin kuin Hornin, myös Tottin kasvatus oli enemmän Ruotsin puolella ja yhteydet kuninkaan kamariherrana esittävät Tottin myös ruotsalaisena. Tottin kohdalla kysymys onkin paljon siitä, että onko kontekstissa hänen kohdallaan kyse etnisyydestä vai kansallisuudesta.

Torsten Stålhandske (1593-1644) oli Ruotsin armeijassa palvellut ratsuväen kenraali ja suomalaisten hakkapeliittojen johtaja, joka etenkin myöhemmin nousi esiin suomalaisessa kirjallisuudessa. Stålhandske nimettiin suomalaiseen jalkaväkirykmenttiin ja myöhemmin suomalaiseen ratsuväkirykmenttiin. Ruotsin liityttyä kolmikymmenvuotiseen sotaan, Stålhandske sai mainetta kuuluisasa Breitenfeldin taistelussa, josta hakkapeliittojen legendan usein katsotaan alkaneen. Stålhandske oli monien muiden tapaa Ruotsin suurvaltakauden mallisotilas. Hän oli taitava, mutta myös sodan luonteen negatiivisten puolten taitaja eli ratkaisi ongelmiaan väkivallalla. Stålhandske vietti periaatteessa koko ikänsä taistelukentillä.²⁴² Stålhandske on Hakkapeliittojen legendan johtohahmo ja usein malliesimerkki Hakkapeliittojen urheudesta ja voittamattomuudesta. Stålhandskenin merkitys kuitenkin riippuu paljolti siitä, miten tutkimuksissa hakkapeliitoista kirjoitetaan ja samalla

---

²³⁹ Virrankoski, Kansallisbiografia, Gustaf Karlinpoika Horn, viitattu 29.05.2022.

²⁴⁰ Suvanto ja Mäkelä-Alitalo, Kansallisbiografia, Horn-suku, viitattu 29.05.2022.

²⁴¹ Syrjö, Kansallisbiografia, Åke Tott, viitattu, 29.05.2022.

²⁴² Syrjö, Kansallisbiografia, Torsten Stålhandske, viitattu 29.05.2022.

siitä, miten ja kuinka paljon Stålhandskea saatetaan mainita. Yleisesti ottaen Stålhandskea ei pidetä ruotsalaisena, vaikka palveli koko ikänsä Ruotsin armeijassa. Joissakin tapauksissa Stålhandskea ei mainita lainkaan kirjoitettaessa taisteluista, joissa hän oli ollut mukana.

Nämä henkilöt esiintyvät usein esimerkkeinä narratiiveista, joita esiintyy henkilöhahmojen suhteen. Edeltävän taustoituksen tarkoitus on helpottaa heidän esilleottamistaan kun tämä on tarpeen ilman, että henkilöiden taustoja tarvitsee analyysin yhteydessä esitellä erikseen. Kolmikymmenvuotisessa sodassa on henkilöitä runsaasti, ja lopulta valinnat kohdistuivat yleisimmin esiintyviin hahmoihin ja siihen, miten he esiintyvät teoksissa. Muitakin henkilöitä tullaan analyysissä mainitsemaan, mutta he tulevat usein esiin yksittäisissä konteksteissa, jotka eivät tarvitse yhtä laajaa henkilöhistorian avaamista. Nämä henkilöt ovat yhtä lailla valtaa pitäviä ruhtinaita, sotilaspäälliköitä kuin myös talonpoikaisväestöä ja tavallisia palkkasotilaita. Valinnat riippuivat paljon siitä, mitä henkilöitä tutkijat ja tietokirjailijat ovat valinneet tarkemmin esiteltäväksi omissa teoksissaan ja tutkimuksissaan.